

Rayat Shikshan Sanstha's,
Laxmibai Bhaurao Patil Mahila Mahavidyalaya, Solapur
 Established 1989

- (Arts, Commerce & Science) Affiliated to P.A.Holkar Solapur University, Solapur
 - Reaccredited by NAAC with A Grade (CGPA 3.23)
 - An ISO 9001 : 2015 Certified College

Founder : Padambhushan Dr.Karmaveer Bhaurao Patil

Address- 1428, Modikhana, Near Uplap Mangal Karyalaya, Saat Rasta Solapur-413001 Phone- (0217)2620602

Website-www.lbmsolapur.org Email-lbmsolapur@yahoo.co.in

Key Indicator 3.3.1

3.3.1 Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC care list during the last five years 2022-2023

Sr. No	Title of Paper	Name of the Author	Department of the teacher	Name of journal	Year of Publication	ISSN number	Link to Recognition in UGC enlistment of the Journal/ Digital Object Identifier Number		
							Link to website of the Journal	Link to article/ Paper/ Abstract of the article	Is it Listed in UGC Care List
1.	भारतातील उच्च शिक्षणासंबंधी आधुनिक विचार प्रवाह आव्हाने आणि त्यावरील उपाय योजना	Dr. Anand Dnyaneshwar Shinde	Education	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbmsolapur.org/research_work/iHNGHq6LAt.pdf	Yes

2.	भारतातील स्त्रीविषयी सामाजिक दृष्टिकोन	Dr. Nagorao Sambhaji Bhurke	Sociology	Journal of Research and Development	2022-2023	2230-9578	https://jrdrvb.org/	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/mfSApPBQgG.pdf	No
3.	भारतातील शिक्षण पद्धतीचा विकास	Dr. Anand Dnyaneshwar Shinde	Education	Ajanta	2022-2023	2277-5730	https://www.ajantaprakashan.in/ajanta_journal.html	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/aVCed66uBV.pdf	No
4.	जागतिकीकरणानंतरची कृषी जीवनाचा वेध घेणारी कादंबरी	Prof. Mohan Baburao Chavan	Marathi	Shivam Sanshodhan Patrika	2022-2023	2319-6025	https://shivim.com	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/k7JwjlU6j7.pdf	No
5.	यशवंतराव चव्हाण आणि संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ	Prof. Santosh Shivajirao Markwad	History	International Journal of All Research Education and Scientific Methods	2022-2023	2455-6211	https://www.ijaresm.com/	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/aa8NSJ1k5e.pdf	No
6.	महात्मा ज्योतिराव फुले यांचे कृषी विषयक विचार	Dr. Pradeep Mahadev Jagtap	Political Science	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/hg9bYbrFEO.pdf	Yes
7.	महात्मा फुले यांचे शेती समस्येबाबत विचार	Dr. Anil Pandharinath Kamble	Economics	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/MddBkD8xC.pdf	Yes
8.	भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचनांचे बदलते स्वरूप	Dr. Pradeep Mahadev Jagtap	Political Science	International Journal of Advanced and	2022-2023	2347-7075	https://ijaar.co.in/	http://www.lbpmsolapur.org/research	No

				Applied Research				h_work/DwBiGkyH2f.pdf	
9.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्मविषयक व व्यक्तीविषयक विचार - एक सामाजिक आकलन	Dr. Dashrath Kisan Rasal	History	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/dnaXGc9IGb.pdf	Yes
10.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मानव मुक्तीचे लढे	Dr. Vijay Arjun Revaje	Marathi	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/wvZ0lyDPmQ.pdf	Yes
11.	महात्मा फुले यांचे पददलितांच्या शिक्षणासंबंधीचे योगदान	Dr. Anand Dnyaneshwar Shinde	Education	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/CeF5T2SXXQ.pdf	Yes
12.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे समाजशास्त्र व समाजकार्यातील योगदान	Dr. Nagorao Sambhaji Bhurke	Sociology	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/fW9xoG6SgP.pdf	Yes
13.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जाती व्यवस्थेच्या उगमासंबंधीचे विचार	Prof. Santosh Shivajirao Markwad	History	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/wJAoTs4yFi.pdf	Yes

14.	ब्रिटिश कालखंडातील दुष्काळ धोरण (सन १८५८ ते १९०५)	Prof. Santosh Shivajirao Markwad	History	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/colzQrxJhq.pdf	Yes
15.	ब्रिटिशांचे पाणीपुरवठा संबंधीचे धोरण	Prof. Santosh Shivajirao Markwad	History	Sanshodhak	2022-2023	2394-5990	https://journalsearches.com/journal.php?title=sanshodhak+%28print+only%29	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/qWs6i2BJl.pdf	Yes
16.	जागतिकीकरण आणि मराठी कादंबरी	Prof. Mohan Baburao Chavan	Marathi	International Journal of Advanced and Applied Research	2022-2023	2347-7075	https://ijaar.co.in/	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/i1vURkQXZP.pdf	No
17.	राजश्री शाहू महाराज व त्यांचे समाजसुधारण्याचे विचार व कार्य	Dr. Nagorao Sambhaji Bhurke	Sociology	Journal of Research and Development	2022-2023	2230-9578	https://jrdrv.org/	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/Zio50IvzUs.pdf	No
18.	प्राचीन चीन संस्कृती मधील समाज जीवन	Prof. Santosh Shivajirao Markwad	History	Research Journey	2022-2023	2348-7143	https://rdcwnalgonada.tswreis.ac.in/Docs/ESTG-22-NA.pdf	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/92fkdbBWnW.pdf	No
19.	Study of the Effect of Interval Training and Circuit Training on Physical Fitness of Sports Events in Athletics for Girls in the Laxmibai Bhaurao Patil Mahila	Prof. Bhaktaraj Ghalappa Jadhav	Physical Education	International Journal of Advanced and Applied Research	2022-2023	2347-7075	https://ijaar.co.in/	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/4j1sJHR Rgj.pdf	No

	Mahavidyalaya, Solapur								
20.	सुसंस्कृत राजकारणी- यशवंतराव चव्हाण	Dr. Pradeep Mahadev Jagtap	Political Science	Akshara Multidisciplin ary Research Journal	2022-2023	2582-5429	http://www.aimrj.com/	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/olWCfsmckp.pdf	No
21.	डॉक्टर एम. एन. श्रीनिवास यांचे भारतीय समाज शास्त्राच्या विकासात योगदान	Dr. Nagorao Sambhaji Bhurke	Sociology	Research Journey	2022-2023	2348-7143	https://rdcwngonda.tswreis.ac.in/Docs/ESTG-22-NA.pdf	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/LMVdmGzEP7.pdf	No
22.	The Challenges of Women Leadership and Management in India	Prof. Kodam Aruna Govardhan	Commerce	International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)	2022-2023	2347-7075	https://ijaar.co.in/	http://www.lbpmsolapur.org/research_work/2M6OPha4FM.pdf	No

Principal
Laxmibai Bhauroo Patil
Mahila Mahavidyalaya,
1428, Modikhana, Saat Rasta Parisar
Solapur - 413001

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे या संस्थेचे त्रैमासिक ॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक १३ - डिसेंबर २०२२ (त्रैमासिक)

- शके १९४४
- वर्ष : ९०
- पुरवणी अंक : १३

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे
- प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा
- प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-

वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिन्ने, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

५८. लोकहितवादींचे राष्ट्रवादविषयक विचार
- डॉ. अंबादास ओंकार बाकरे ----- २७१
५९. भारतातील बालकामगारांच्या समस्या व उपाय योजना
- प्रो. डॉ. आर. जी. रसाळ, प्रा. शैलेश संजय नळे ----- २७८
६०. 'बारोमास' शेतकऱ्यांच्या जीवनाचे कटुसत्य मांडणारी कादंबरी
- डॉ. छोटू डी. पुरी ----- २८०
६१. राजकीय पत्रकारिते समोरील आव्हाने: दृष्टिक्षेप
- प्रा. लक्ष्मण मारोती घोटेकर ----- २८४
६२. भारतीय आरमाराचे जनक छत्रपती शिवाजी महाराज
- लेफ्ट. डॉ. पावडे खोब्राजी वामनराव ----- २८९
६३. भारतातील स्त्रीवादी चळवळीची वर्तमान परिस्थिती
- प्रा. डॉ. मंगला कडवे ----- २९२
६४. साहित्यातून दिसणारे कृषिजीवन (शिवराम कारंत यांच्या 'अशी धरतीची माया' या कादंबरीच्या अनुषंगाने)
- प्रा. डॉ. शर्मिला घाटगे ----- २९५
६५. कान्होजी आंग्रे व सिद्धीच्या इ.स. १७१५ च्या तहात बाळाजी विश्वनाथाची भूमिका
- प्रा. डॉ. सुरेश. स. माळशिखरे, श्री. विजय सुखदेवराव निमजे ----- २९८
६६. भंडारा जिल्ह्यातील कोसा उदयोगधंद्यातील शेतकरी वर्गाच्या उभारणी व
विकासात शासकीय योजनांची भूमिका
- डॉ. गोकुला भालेराव, डॉ. माधुरी खोब्रागडे ----- ३००
६७. मानवी हस्तक्षेपामुळे नैसर्गिक संसाधनांचा होणारा न्हास (जमीन, हवा व पाणी)
- डॉ. भारती प्रमोद गायकवाड ----- ३०८
६८. भारतीय समाजसुधारक म. जोतीराव फुले
- प्रा. डॉ. कांबळे शिवाजी ईरबा ----- ३११
६९. भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील हेरवाडच्या स्वातंत्र्यसैनिकांचे योगदान : स्थानिक इतिहासाच्या
परिप्रेक्ष्यातून केलेला एक चिकित्सक अभ्यास.
- डॉ. दिपक वामनराव सुर्यवंशी ----- ३१४
७०. भारतातील उच्च शिक्षणामधील आधुनिक विचार प्रवाह, आव्हाने आणि त्यावरील उपाययोजना
- डॉ. आनंद ज्ञानेश्वर शिंदे ----- ३१७
७१. स्थलांतर - हालचाल आणि घुसळता भारत - नवीन पुरावा
- डॉ. हरी साधू वाघमारे ----- ३२०

भारतातील उच्च शिक्षणामधील आधुनिक विचार प्रवाह, आव्हाने आणि त्यावरील उपाययोजना

डॉ. आनंद ज्ञानेश्वर शिंदे

सहयोगी प्राध्यापक,

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

प्रास्ताविक :

भारतीय उच्च शिक्षण ही जगातील तिसरी सर्वात मोठी प्रणाली आहे. भारतामध्ये सुमारे १००० विद्यापीठे आणि ४०,००० महाविद्यालये आहेत. भारत आता उच्च शिक्षण क्षेत्रात मोठ्या परिवर्तनाचा साक्षीदार होणार आहे. आपल्या उच्च शिक्षण पद्धतीत प्रचंड बदल घडून येण्याचे एक कारण साथीचे रोग आहे. दुसरे म्हणजे, नवीन शैक्षणिक धोरण (NEP) २०२० भारतातील उच्च शिक्षणाला आकार देण्यासाठी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत आहे. सध्या भारतातील उच्च शिक्षणात पुढीलप्रमाणे आधुनिक विचार प्रवाह असलेले दिसून येतात.

१. व्हर्च्युअल लर्निंग वातावरण :

जगभरामध्ये नवीन अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाच्या आगमनाने उच्च शिक्षणामध्ये फार बदलत होत चालले आहेत. कोविड-१९ महामारीपूर्वीही ऑनलाइन शिक्षण अस्तित्वात होते. त्या वेळी याला दूरस्थ शिक्षण म्हणून संबोधले जात होते. परंतु महामारीमुळे जेव्हा सर्व शैक्षणिक संस्था बंद होत्या तेव्हा ऑनलाइन उच्च शिक्षण स्वीकारणाऱ्या लोकांची मागणी वाढली होती. या महामारीच्या काळात ऑनलाइन शिक्षण घेणे हे एकमेव साधन बनले होते. व्हर्च्युअल लर्निंगसाठी सध्या आपण इंटरनेट लर्निंग, टेली लर्निंग, ई-लर्निंग, कॉम्प्युटर असिस्टेड लर्निंग इ. सारखे प्रकार वापरत आहोत. व्हर्च्युअल लर्निंगमुळे शैक्षणिक देवाणघेवाण जलद आणि स्वस्त होते, यामुळे शिक्षण सामग्री वेगाने अपडेट करता येते. तसेच हे शिक्षण शिकणार्यांच्या सोयीनुसार, वेळानुसार आणि ठिकाणानुसार व स्वयंशिक्षनातून सुद्धा उपलब्ध होते.

२. डिजिटल लायब्ररी :

उच्च शिक्षण स्तरावर शिक्षणाची उन्नती करण्यासाठी आता विविध विद्यापीठांमध्ये डिजिटल लायब्ररी मोठ्या प्रमाणावर लागू केले आहे. ही एक खडबड आधारित लायब्ररी व्यवस्थापन प्रणाली आहे. ही प्रणाली वाचकांना कधीही, कुठेही वाचनालयात प्रवेश करण्यास सक्षम करते आणि शिकण्यासाठी

सर्वोत्तम सामग्री प्रदान करते. ही प्रणाली विविध प्रकारच्या डिजिटल सामग्रीबद्दल माहिती (मेटाडेटा) संग्रहित करते. उदा. पुस्तके, लेख, व्हिडिओ, ऑडिओ, विविध संशोधन अहवाल आणि इतर आवश्यक शैक्षणिक साहित्य यांचा डिजिटल लायब्ररीमध्ये समाविष्ट आहे.

३. MOOCs चे शिक्षण क्षेत्रातील आगमन :

MOOCs म्हणजेच मॉसिव्ह ओपन ऑनलाइन कोर्सेस हे विद्यार्थ्यांसाठी तयार केलेले खुले ऑनलाइन कोर्स आहेत जे सर्वांसाठी विनामूल्य प्रवेश प्रदान करतात. या प्रणालीत ज्यांच्याकडे इंटरनेट कनेक्शन आहे तोपर्यंत कोणालाही कधीही, कुठेही प्रवेश करता येतो. पारंपारिक ऑनलाइन अभ्यासक्रमांच्या तुलनेत, MOOCs च्या कोर्सेस जागतिक स्तरावर प्रवेश करण्यायोग्य आहेत. तसेच हे कमीत कमी खर्चात ऑफर केले जात आहेत त्यामुळे शिक्षणाच्या प्रचंड खर्चाला तोंड देण्यासाठी ते सर्वात सुरक्षित आहेत. आणखी एक मनोरंजक वस्तुस्थिती अशी आहे की MOOCs हे विद्यापीठांच्या पारंपारिक सेमिस्टर मॉडेलमध्ये निश्चित केलेले नाहीत. याचा अर्थ विद्यार्थी कधीही अभ्यासक्रम सुरू करू शकतात आणि कोणत्याही कालावधीचा तो असू शकतो. बहुतेक अभ्यासक्रम लहान आणि विशिष्ट विषयावर जास्त केंद्रित करणारे आहेत.

४. ई-लर्निंग ॲप्स/ ई-पाठशाला :

सध्या इंटरनेटवर अनेक ई-लर्निंग ॲप्स किंवा इलेक्ट्रॉनिक क्लासेस उपलब्ध आहेत. या नवीन ॲप्लिकेशन्समुळे वर्गातील विद्यार्थी आणि शिक्षकांना नाविन्यपूर्ण आणि परस्परसंवादी बनणे सोपे झाले आहे. विद्यार्थी या ॲप्लिकेशन्समुळे घरी बसून नवीन अभ्यासक्रम शिकत आहेत. सर्वात मनोरंजक गोष्ट म्हणजे ई-क्लासेसमध्ये चित्रमय वर्णन आणि इतर शिक्षण साधनांसह ऑडिओ आणि व्हिड्युअल दोन्ही आहेत. याद्वारे विविध विषय विस्तृत सामग्रीसह अधिक तपशीलांमध्ये स्पष्ट केले आहेत आणि त्यामुळे शिकणे सोपे आणि मनोरंजक बनते. उदा. सध्या काहुट, कीझीज, सॉक्रेटीव्ह स्टुडट, मॅटीमिटर, नियरपॉड आणि

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

September -2022 Volume-14 Issue-13

Chief Editor

Dr. R. V. Bhole

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23,
Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

EDITORIAL BOARD

Nguyen Kim Anh [Hanoi] Vietnam	Prof. Andrew Cherepanow Detroit, Michigan [USA]	Prof. S. N. Bharambe Jalgaon [M.S]
Dr. R. K. Narkhede Nanded [M.S]	Prof. B. P. Mishra, Aizawal [Mizoram]	Prin. L. N. Varma Raipur [C. G.]
Dr. C. V. Rajeshwari Pottikona [AP]	Prof. R. J. Varma Bhavnagar [Guj]	Dr. D. D. Sharma Shimla [H.P.]
Dr. Abhinandan Nagraj Benglore [Karanataka]	Dr. Venu Trivedi Indore [M.P.]	Dr. Chitra Ramanan Navi, Mumbai [M.S]
Dr. S. T. Bhukan Khiroda [M.S]	Prin. A. S. Kolhe Bhalod [M.S]	Prof. Kaveri Dabholkar Bilaspur [C.G]

Published by-Chief Editor, Dr. R. V. Bhole, (Maharashtra)

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1	भारतातील स्त्रियांविषयी सामाजिक दृष्टीकोन प्रा.डॉ.भुरके एन.एस	1-4
2	'आम्ही आमच्या आरोग्यासाठी' स्वयंसेवी संस्थेचे कार्यात्मक अध्ययन चंद्रमणी काशीनाथ भोवते	5-8
3	कृषि में कीटनाशकों के उपयोग से कृषको के स्वास्थ्य एवं जीवन स्तर पर प्रभाव का अध्ययन जितेन्द्र कुमार डॉ विकास प्रधान	9-14
4	अलीगढ़ जनपद के प्रमुख तहसील मुख्यालयों तथा ग्रामीण क्षेत्रों में फैला विद्रोह डॉ. सुधीर कुमार शर्मा	15-18
5	कृषि विकास में तकनीकी प्रभाव का विश्लेषण, जनपद कानपुर देहात के विशेष संदर्भ में नीरज कुमार डॉ. चुन्ना सिंह	19-23
6	आर्थिक उपकरण- एक अवलोकन (पर्यावरण के विशेष संदर्भ में) डॉ राजेश मौर्य	24-27
7	कार्पोरेट सामाजिक उत्तरदायित्व :- एक अभ्यास डॉ. रमेश वाघमारे	28-32
8	विदर जिल्ह्यातील भूमी उपयोजन कार्यक्षमतेचा भौगोलिक अभ्यास प्रा.डॉ.भीमराव माळगे	33-35
9	घरेलू एवं कामकाजी महिलाओं के वैवाहिक समायोजन का तुलनात्मक अध्ययन श्रीमती तृषा माहुले	36-39
10	भारत आसियान सम्बन्ध: आर्थिक चुनौतियां एवं संभावनायें डॉ. विजय प्रताप मल्ल, जितेन्द्र कुमार	40-42
11	भारत में फसल बीमा : एक अध्ययन रघुबर प्रसाद सिंह प्रो.(डॉ.) विजय कुमार यादव	43-46
12	महाराष्ट्रातील कृषिवर आधारित उद्योगाच्या समस्या व उपाययोजना प्रा. लोडे परमेश्वर लिंबाजी	47-48
13	शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रशिक्षणार्थींचे नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० विषयक ज्ञान :एक अभ्यास श्री. योगेश खंडेराव पाटील	49-51
14	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांची कारणे व उपाय प्रा. लोडे परमेश्वर लिंबाजी	52-53
15	పర్వత ప్రాంతాలలో సున్నా మరియు ఎడ్యు గానా సున్నా గురించే అంతర్ దృష్టి ప. శ్రీనివాస జి	54-59
16	दीनदयाळ नागरी सहकारी बँकेच्या ठेवीचे व कर्जपूरवठ्याचे आर्थिक विश्लेषण डॉ. मनोजकुमार यादवराव सोमवंशी, जोशी गोविंद दिगंबरराव	60-63
17	ग्वालियर संभाग में कृषि भूमि उपयोग का कृषि पर प्रभाव एक भौगोलिक अध्ययन वरिन्द्र कुमार अहिरवार डॉ.एस . एस. तोमर	64-67
18	महादेवी वर्मा के काव्य में पीडा और प्रतिकात्मकता डॉ. भीमसिंग के. राठोड	68-70

भारतातील स्त्रियांविषयी सामाजिक दृष्टीकोन

प्रा.डॉ.भुरके एन.एस

ल.भा.पा.महिला महाविद्यालय, सोलापूर

प्रस्तावना:

स्त्रीवाद म्हणजे स्त्रीच्या दृष्टिकोनातून जीवनाच्या सर्व पैलूवर दृष्टीक्षेप. स्त्रीवाद ही एक जाणीव आहे. ते एक जीवन विषयक तत्त्वज्ञान आहे. तो एक सैद्धांतिक दृष्टिकोन आहे. स्त्री पुरुष आणि स्वतंत्र व्यक्ती म्हणून सन्मानाने जगण्यासाठी सर्व सामाजिक संस्थांचा केलेला पुनर्विचार आणि पुनर्रचना म्हणजे स्त्रीवाद जागतिकीकरणाच्या आजच्या पुरुषप्रधान आणि स्त्री पुरुष विषमता कोणकोणत्या नव्या रूपात पुढे येत आहेत हे सजगपणे शोधणे, स्त्रियांचे एकूण सामाजिक योगदान चिकित्सकपणे पुढे आणणे, आणि एकूणच एक स्वतंत्र माणूस नागरिक म्हणून स्त्रियांना असलेल्या निवडीचा आणि नकाराचा अधिकार मान्य करणे व तो प्रत्यक्षात आणला जाईल अशी परिस्थिती निर्माण करणे ही आजची आव्हाने आहेत. आज स्त्री मुक्ती हा शब्द अगदी अपरिचित राहिला नाही स्त्री स्वातंत्र्याची टिंगल करणाऱ्यांनीही सुद्धा संकुचित अर्थाने मान्य करण्याची भूमिका स्वीकारलेली दिसते. या निमित्ताने स्त्रियांवर होणाऱ्या अन्यायाला वाचा फोडण्याचे प्रयत्न होत आहे. एकूण समाजाच्या संदर्भात विचार करताना मर्यादित अर्थाने भीत भीत गंभीरपणे नसले तरी स्त्रीमुक्ती वाच्यता करण्याचा प्रयत्न होत आहे. यासाठी परिषद, मेळावे, चर्चासत्र, भाषण, व्यासपीठ सभा इत्यादीचे आयोजन केले जात आहेत. स्त्रियांच्या प्रश्नाची जाणीव निर्माण करून देण्याच्या दृष्टीने ते उपयुक्त ठरत आहेत.

आजच्या स्त्रियांची भूमिका:

स्त्रियांचे स्वातंत्र्य म्हणजे पुरुषांच्या गुलामगिरीतून मुक्त होणे. स्त्रीमुक्ती म्हणजे स्त्री-पुरुषांचा समान हक्क किंवा दर्जा होय. हा अनिष्ट व अयोग्य स्पर्धेचा बाजार नसून वैचारिक बैठक असलेली एक वाटचाल आहे. स्वायत्तता स्वयंपूर्णता बाजारीपणा म्हणजे स्वातंत्र्य नव्हे तर समानता आणि स्वातंत्र्य ही एकमेकांपासून अलग न राहता येणारी एक अंग आहे हे लक्षात घेऊन केवळ स्त्रियांनी नव्हे तर पुरुषांनी या स्त्रीमुक्ती चळवळीने भरीव कार्य करण्याची जिद्द बाळगली पाहिजे. पुरुषांचे वर्चस्व दाखविणारे सौभाग्य अलंकाराच्या आधारे स्वतःचे रक्षण करण्याचे परावलंबित्व म्हणजे मंगळसूत्र, कुंकू, वांगड्या होय. पण ते बाळगण्याची आवश्यकता नाही असा विचार मांडला जातो काही विवाहित स्त्रियांना घालण्याची प्रथा जोडून दिलेली आढळते अर्थास त्याचा त्याग केल्याने स्त्रिया वैचारिक गुलामगिरीतून मुक्त होऊन स्वतंत्र झाले आहे, असे नाही तरी ते घातल्याने त्या पारंपारिक आचार विचारांच्या आहारी गेल्या असेही नाही अजून स्त्री ग्रामीण भागात कष्टकरी कोंडीत सापडलेल्या अज्ञानी स्त्रिया पर्यंत स्त्री स्वातंत्र्य विषयीचे विचार पोहोचलेले नाही व आर्थिक स्वावलंबनाशिवाय स्त्री स्वातंत्र्याची पहिली पायरी चढणे कठीण आहे. मानसिक मुक्ती वैचारिक स्वातंत्र्य आणि पूर्व ग्रामीण प्रवृत्ती अंगी आणण्याचे ध्येय स्त्रियांनी दाखविल्याशिवाय खऱ्या अर्थाने स्त्रियांचे प्रश्न सुटणार नाहीत बायकीपणा, दाग दागिनेची हाऊस, नटणे, मुरडणे, व्रत वैकल्ये, हेवेदावे, मातृत्वाचे स्रोत पुरुषांच्या संरक्षणाची कृत्रिम गरज दाखवून स्त्रीत्व जपण्याची हौस सोडून दिल्याशिवाय स्त्री स्वातंत्र्याचा खरा अर्थ स्पष्ट होणार नाही. सामाजिक परिवर्तनाच्या समकालीन विचारधारेमध्ये काही वर्षांपासून नारी संबंधी अध्ययन, विचार प्रणालीनी बौद्धिक जगतामध्ये एक मध्यवर्ती महत्त्वपूर्ण स्थान प्राप्त केलेले आहे. विचारप्रणालीमध्ये विकासाच्या प्रक्रियेला सामाजिक

स्थितीमध्ये व त्यामध्ये होणाऱ्या परिवर्तनाच्या प्रक्रियेची जोडलेले आहे. समाज परिवर्तनाच्या प्रक्रियेमधून प्रजाती आणि अन्य सामाजिक श्रेणीमध्ये गतिशीलतेचे स्वरूप स्पष्ट होते. औद्योगिक क्रांतीनंतर केवळ जीवनशैली मध्येच परिवर्तन झाले नाही तर सामाजिक व सांस्कृतिक संरचनेमध्ये व्यापक परिवर्तने झालेली आहेत. नवीन व्यवसायामध्ये सामाजिक गतिशीलता आधार मिळालेला आहे स्वातंत्र्य सामाजिक समता आणि लोकशाही व्यवस्थेने व्यक्तीला समान मत, अधिकार व भागीदारीची संधी प्रदान केली समानता व स्वातंत्र्यामुळे समुदायातील परस्पर भेद दूर होऊन समान व्यवस्था प्रस्थापित झाली व त्यामुळेच नर नारी मधील संबंध व स्थितीमधील विषमता एक महत्त्वपूर्ण प्रश्न म्हणून उपस्थित झाला या समस्यांना सामाजिक सुधारकांच्या प्रयत्नांमुळे वाचा फोडल्या गेली तर नारी मधील सामाजिक व सांस्कृतिक योग्यतेची स्थिती सैद्धांतिक स्तरावर विवेचन व विश्लेषणापासून दूर ठेवल्या गेली मानव समाजातील असमानतेला कार्ल मार्क्सने गुढ सिद्धांताच्या माध्यमाने स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न केला. नारी सिद्धांताच्या संदर्भात परिपक्व सैद्धांतिक संवाद व प्रकारात्मक कौशल्यपूर्ण आवश्यकतेच्या रूपात प्रस्थापित करण्याचा प्रयत्न झाला सध्या नारी विषयक अध्ययन अध्यापन व संशोधन एक स्वातंत्र्य विषयाच्या स्वरूपात स्थापित झालेले आहे नारी साहित्य व पत्र-पत्रिकेच्या माध्यमाने सर्व स्तरावरून नारीचे महत्त्व स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न होत आहे. विभिन्न समाजात वेगवेगळ्या पद्धतीने महिलांच्या भूमिका व योगदान मोजण्याचे वेगवेगळे आधार प्रस्तुत केल्या जात आहे साहित्यामध्ये लोक ज्ञानामुळे गृहकार्याचे प्रतिक मानले आहे तर काव्यकारांनी स्त्रीचे सौंदर्य वर्णन केलेले आहे. धार्मिक ग्रंथांमध्ये मोक्ष प्राप्तीस बाधक मानून स्त्रीला वर्जित ठरविलेले आहे त्यामध्ये नारी निर्मिती प्रक्रियेमध्ये समाजात तिची स्थिती असमानता शोषण आणि उत्पीडन अस्तुभवाशीच जोडली गेली. सामाजिक करण व संस्कार वर नारीचे स्वरूप समाजाने मांडले व नारी नेते स्वीकारले

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - XI

Issue - II

April - June - 2022

MARATHI PART - I

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2020 - 6.306

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ. क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	भारतातील शिक्षण पद्धतीचा विकास डॉ. आनंद ज्ञानेश्वर शिंदे	१-४
२	आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या श्रवण कौशल्य संपादन पातळीचा अभ्यास आशिष गुलाबसिंग वसावे प्राचार्य डॉ. संजय एस. शिंदे	५-९
३	संमिश्र शिक्षण हीच भविष्याची दिशा इंगळे हरिचंद्र आदिनाथ	१०-१४
४	माध्यमिक स्तरावरील विज्ञान विषयाच्या अध्यापनात स्मृती प्रतिमानाच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास श्रीमती कामिनी रामदास पवार	१५-१९
५	भारतातील अनुसूचित जातीतील दारिद्र्य आणि असमानता : एक कु. मनिषा मधुकर बोके प्रा. डॉ. दयाळू किसन राठोड	२०-२५
६	भारतीय राजकारणातील महिलांचा सहभाग डॉ. मीनाक्षी कुबडे	२६-२९
७	महाराष्ट्र विधानसभा लोकशाहीचे महामंदीर श्री. डॉ. श्रीराम घेरणकर श्री. पी. एन. कपले	३०-३५
८	स्वातंत्र्याची ७५ वर्ष : आर्थिक विकासातील दारिद्र्य आणि बेकारीची समस्या एक आव्हान डॉ. राहुल एम. स्वानकर	३६-४२
९	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि शिक्षक प्रा. डॉ. शिंदे शाम भागवत	४३-४६
१०	भारतातील शिक्षण प्रणालीचा विकास श्रीमती सोनाली रांगोळे	४७-५२

१. भारतातील शिक्षण पद्धतीचा विकास

डॉ. आनंद ज्ञानेश्वर शिंदे

सहयोगी प्राध्यापक, लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

प्रस्तावना

कोणत्याही राष्ट्राच्या विकासासाठी योग्य शिक्षण व्यवस्था महत्वाची असते. अध्यापन हा जगातील सर्वात जुना आणि सन्माननीय असा व्यवसाय आहे. वर्ग हे एक असे गतिमान वातावरण आहे की जे विविध पार्श्वभूमीतील विद्यार्थ्यांना विविध क्षमता आणि व्यक्तिमत्त्वांसह एकत्र आणते. त्यामुळे प्रभावी शिक्षक होण्यासाठी व विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक गरजा पूर्ण करण्यासाठी सर्जनशील आणि नाविन्यपूर्ण शिकवण्याच्या धोरणांची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे. आपली शिक्षणपद्धती आजही पारंपारिक पद्धतींवर अवलंबून आहे हे सर्वज्ञात सत्य आहे. पण चांगल्या आणि प्रगत शिक्षण पद्धतीसाठी पारंपारिक अध्यापनाला आधुनिक शिक्षण साधनांची जोड देण्याची गरज आहे. प्राचीन भारतीय शिक्षणतज्ञांनी शिक्षणाला सुधारणेची संस्था मानली आहे. परंतु आधुनिक भारतात, शिक्षण ही शिकण्याची किंवा ज्ञान, कौशल्ये, मूल्ये, श्रद्धा आणि सवयी यांचे संपादन करण्याची प्रक्रिया आहे. प्राचीन भारतातून आधुनिक भारतापर्यंत शिक्षण प्रणाली खालील प्रकारे विकास बदल होत गेलेला आहे.

प्राचीन शिक्षण पद्धती

प्राचीन भारतात सर्वात प्रथम वैदिक शिक्षण पद्धती अस्तित्वात होती. या ठिकाणी 'गुरुकुल' पद्धतीने शिक्षण दिले जात होते. त्यावेळच्या शिक्षकांना 'गुरु' असे संबोधले जात असे. या पद्धतीत विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेण्यासाठी गुरूंच्या घरी जावे लागते. जोपर्यंत गुरु त्यांच्या शिक्षणाबद्दल समाधानी होत नाहीत तोपर्यंत विद्यार्थ्यांना आश्रमात जीवन व्यतीत करावे लागे. प्राचीन समाजाने ब्रह्मचर्याश्रम, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थाश्रम आणि संन्यासाश्रम या चार मार्गांचे पालन केले. जीवनाचे पहिले स्वरूप ब्रह्मचर्य होते, ज्यामध्ये व्यक्तीला (शिष्य) त्यावेळेस आश्रम म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या शाळेत पाठवले जात होते, जिथे गुरूंनी संपूर्ण अभ्यासक्रम शिकवला आणि व्यक्तीला चांगले नागरिक होण्यासाठी आवश्यक असलेले सर्व गुण विकसित केले. शिक्षणाचे मुख्य ध्येय आत्मसाक्षात्कार आणि अध्यात्मिक ज्ञान देणे हे असल्याने शिक्षण पूर्णतः धार्मिक स्वरूपाचे होते. या काळातील शिक्षण पद्धतीत पठन, मनन आणि चिंतनावर जास्त भर दिला जात होता. त्याचबरोबर मौखिक पद्धती, ध्यानधारणा आणि चर्चा व वादविवादाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना ज्ञान दिले जात होते. विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करण्यासाठी लेखी परीक्षा अस्तित्वात नव्हती मात्र तोंडी आणि प्रात्यक्षिक परीक्षेच्या माध्यमातून त्यांचे मूल्यमापन होत असे. गुरु आपल्या शिष्यांना पुत्राप्रमाणे वागणूक देत असत आणि त्यांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणत असे.

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वत्प्रमाणित

शिविम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Referred Research Journal) ISSN No. 2319-6025

(विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

वर्ष अकरावे : अंक तिसावा

एप्रिल-मे-जून २०२२

१९९० नंतरची मराठी कादंबरी

● संपादक ●

नंदकुमार मोरे

● संपादक मंडळ ●

एकनाथ पाटील । शामसुंदर मिरजकर । गोमटेश्वर पाटील । मांतेस हिरेमठ

● अतिथी संपादक ●

डॉ. व्ही. एम. पाटील

प्राचार्य, न्यू कॉलेज, कोल्हापूर

गुंडोपंत पाटील

मराठी विभाग प्रमुख, न्यू कॉलेज, कोल्हापूर

● अतिथी संपादक मंडळ ●

अरुण शिंदे । दीपककुमार वळवी । सुजय पाटील । गोमटेश्वर पाटील । मांतेस हिरेमठ

● प्रकाशक ●

प्रकाश दुकळे

अध्यक्ष, शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर

द्वारा : 'शब्दगंध', प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह कॉलनी,

फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१०

● मुद्रक ●

भारती मुद्रणालय

८३२, ई वॉर्ड, शाहूपुरी ४थी गल्ली, कोल्हापूर. फोन नं.: ०२३१-२६५४३२९

मूल्य : ३००/-

ही संशोधन पत्रिका प्रकाशक डॉ. प्रकाश दुकळे, यांनी शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर यासाठी भारती मुद्रणालय, कोल्हापूर येथे छापून 'शब्दगंध', प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह कॉलनी, फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१० येथे प्रकाशित केली. या पत्रिकेत प्रकट झालेल्या मतांशी संपादक, प्रकाशक व मुद्रक सहमत असतीलच असे नाही.

अंतरंग

संपादकीय २
१. नव्वदोत्तरी मराठी आदिवासी कादंबरीतील भिल्ल जमातीचे संस्कृती चित्रण	प्रा. डॉ. कांचन नलवडे ७
२. १९९० नंतरच्या कादंबरीतील लैंगिक जाणिवा	डॉ. वैजयंती जाधव-भोसले १२
३. १९९० नंतरची मराठी विज्ञान कादंबरी	डॉ. गीता गवस-येल्लेकर १८
४. आंबेडकरी विचार असणारी १९९० नंतरची मराठी कादंबरी	डॉ. विनोद कांबळे २३
५. १९९० नंतरच्या मराठी कादंबरीचे बदलते स्वरूप	डॉ. अशोक सदाशिव तवर ३०
६. १९९० नंतरच्या ग्रामीण कादंबरीतील पडझडीचे चित्रण.	प्रा. सौ. प्रेरणा एल. चव्हाण ३९
७. १९९० नंतरची दलित कादंबरी	डॉ. प्रताप गायकवाड ४३
८. जागतिकीकरण आणि १९९० नंतरची मराठी ग्रामीण कादंबरी	प्रा. मृदुला जयंत वाघमारे ४८
९. १९९० नंतरच्या मराठी कादंबरीतील नैतिकता	डॉ. प्रकाश आप्पासो हुलेनवर ५३
१०. आदिवासी कादंबरीतील व्यवसाय आणि भाषा	प्रा. डॉ. पांडुरंग ऐवळे ५८
११. जागतिकीकरण आणि १९९० नंतरची मराठी कादंबरी	प्रा. डॉ. नामदेव कृष्णा मोळे ६३
१२. १९९० नंतरच्या ग्रामीण कादंबरीतील स्त्रीचित्रण	प्रियांका अशोक कुंभार ६८
१३. '१९९० नंतरच्या कादंबरीचा आकृतीबंध'	प्रा. वैशाली श्रीकांत गुंजेकर ७१
१४. नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीतील शोषणव्यवस्थेचे चित्रण	श्री. रघुनाथ आण्णा मुडळे ७८
१५. जागतिकीकरण आणि १९९० नंतरची मराठी कादंबरी	श्री. अशोक जनार्दन पाटील ८२
१६. नव्वदोत्तरी कादंबरीतील माध्यमांतर	डॉ. अजित यल्लाप्पा कांबळे ८६
१७. १९९० नंतरच्या मराठी आत्मकथनात्मक कादंबरीतील नांगरे पाटलांची विजिगीषू वृत्ती	प्रा. डॉ. संग्राम गोपीनाथ थोरात .. ९१
१८. १९९० नंतरची मराठी कादंबरी आणि चित्रपट	डॉ. हेमंत नामदेव कुंभार ९७
१९. १९९० नंतरची मराठीतील स्त्री लिखित - कादंबरी	प्रा. डॉ. स्वाती दीपक दामोदरे ... १०२
२०. 'नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीतील स्त्री जाणिवा'	प्रा. संगीता नामदेव खरात १०८
२१. १९९० नंतरच्या मराठी कादंबरीतून येणारे धनगर समाजातील 'स्त्री'चित्रण	डॉ. संदीप भ. वाकडे १११
२२. नव्वदोत्तरी मराठी कादंबरी आणि चित्रपट माध्यमांतर	प्रा. डॉ. सागर अशोक लटके ११७
२३. जागतिकीकरणानंतरची कृषी जीवनाचा वेध घेणारी कादंबरी	प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण १२६
२४. १९९० नंतरची महानगरीय कादंबरी	प्रा. डॉ. सुकुमार दादू आवळे १३१
२५. धूळपावलं - राजकारणाने विदिर्ण समाजाचे चित्रण	प्रा. डॉ. विठ्ठल नामदेव रोटे १३७
२६. नव्वदोत्तरी कादंबरीतील ग्रामसंवेदना	प्रा. सुहास व्यंकटेश कुलकर्णी ... १४१
२७. तसलिमा नासरीन यांच्या 'लज्जा' कादंबरीतील सामाजिक प्रश्न	प्रोफेसर डॉ. सुभाष वाघमारे १४६
२८. महेंद्र कदम यांच्या तणस कादंबरीची स्त्रीवादी मीमांसा	प्रा. डॉ. सुवर्णा नामदेव पाटील .. १५२
२९. नव्वदनंतरच्या स्त्री-लिखित मराठी कादंबरीतील नवे भान	सुस्मिता आनंदा खुटाळे १५६
३०. नवदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीतील ग्रामसंवेदनाच्या पडझडीचे चित्रण	श्रीमती सुरेखा बसाप्पा व्हसमने .. १६२
३१. पीक आणि मराठी कादंबरी	डॉ. सुरेश बाळकृष्ण शिंदे १६६
३२. 'हिंदू' कादंबरीतील कृषी व स्त्रीजीवन चित्रण	डॉ. तातोबा बदामे १७३
३३. नव्वदोत्तरी कादंबरीतील आधुनिक विचारांच्या स्त्रीव्यक्तिरेखा	शैला आनंदराव क्षीरसागर १७९

जागतिकीकरणानंतरची कृषी जीवनाचा वेध घेणारी कादंबरी

प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील, महिला महाविद्यालय, सोलापूर

प्रस्तावना :

मानव हा एक समाजशील प्राणी आहे. प्रत्येक समाजाला स्वतःचे अस्तित्व असते. हे सामाजिक अस्तित्व, वैशिष्ट्य पिढ्यान्पिढ्या टिकवून ठेवले जाते. औद्योगिक क्रांतीनंतर मात्र मानव समाजात औद्योगिकीकरणाची प्रक्रिया सुरू झाली. या बदलांच्या प्रक्रियांमुळे मानव समाजात आमूलाग्र बदल घडून आले. त्या प्रवाहात समाजामध्ये जागतिकीकरण ही एक महत्त्वाची आणि समाजजीवनात लक्षणीय बदल घडवून आणणारी प्रक्रिया होती. या प्रक्रियेमुळे समाजाच्या सीमारेषा, अस्मिता आणि अस्तित्वाला अनेक प्रकारचे धक्के बसले आहेत व आजही बसत आहेत. वैश्विकीकरणाच्या या रेट्यामुळे बलाढ्य राष्ट्रांचा, व्यापारी व भांडवलशाहीचा अंमल वाढून स्थानिक उत्पादनक्षमता, श्रमशक्ती व संस्कृतीमध्ये मूलगामी परिवर्तन घडून येत आहे. दळणवळणाची साधने व प्रसार माध्यमांमुळे संपूर्ण जग एका बिंदूपाशी केंद्रित झाले आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्ट्ये :

१. जागतिकीकरणानंतरच्या कृषी जीवनाचा वेध घेणे.
२. जागतिकीकरणानंतरच्या कृषी जीवनातील बदलांची नोंद करणे.
३. जागतिकीकरणामुळे सामान्य माणसांच्या वैयक्तिक आणि सामाजिक वर्तनात झालेल्या बदलांचा वेध घेणे.
४. जागतिकीकरणाचा कृषी जीवनावर आर्थिकदृष्ट्या झालेल्या बदलांचा आढावा घेणे.
५. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेला सामान्य माणूस कसा सामोरा जातो, त्याच्या प्रतिक्रिया कोणत्या, यांचा आढावा घेणे.

जागतिकीकरणाची व्याख्या समाजशास्त्रज्ञ प्रा. चंद्रकांत खंडागळे अशी करतात- “जगातील विविध लोक, राष्ट्र वा समाज यांच्यामध्ये असलेल्या भौगोलिक व राजकीय सीमांचे उल्लंघन करून त्यांना जागतिक स्तरावर आर्थिक, राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक व्यवहार मुक्तपणे करण्यास वाव देऊन एकच जागतिक व्यवस्था निर्माण करणे म्हणजे जागतिकीकरण होय.”

जागतिकीकरणामुळे संपूर्ण जगातील पर्यायाने भारतीय मानवी समाजात आमूलाग्र बदल घडून आले. उद्योग, व्यापार, शेती, वित्त, तंत्रज्ञान, भाषा, संस्कृती आणि पर्यावरण अशा सर्वच क्षेत्रांत बदल घडून आले. भारताची आर्थिक सुधारणा घडवून आणण्यासाठी खाजगीकरण, उदारीकरण आणि जागतिकीकरण या धोरणांचा अवलंब केला गेला.

जागतिकीकरणाच्या या प्रक्रियेशी जुळवून घेताना सामान्य माणूस भरडला जात आहे. तसेच माणूस स्वार्थी आणि आत्मकेंद्री बनत चालला आहे. माणसा-माणसांतील आपलेपणा आणि संवाद आटत चालला आहे. उच्च संस्कृतीची पार्श्वभूमी असलेला आपला समाज स्वार्थापोटी क्रूर, विकृत आणि निर्ढावलेला बनत चालला आहे. त्याचप्रमाणे तळागाळातील मजूर, शेतकरी अधिकच शोषला जात आहे. समाजातील कमकुवत वर्ग-दलित, अल्पसंख्यांक आणि स्त्रीवर्ग अधिकाधिक कमकुवत बनत चालला आहे.

यशवंतराव चव्हाण आणि पंचायतराज व्यवस्था

संपादक
डॉ. राजेश करपे | डॉ. गणेश मोहिते

ISSN: 2455-6211
Volume 10, Issue 3
March 2022
Impact Factor : 7.429

International Journal of All Research Education & Scientific Methods

**An ISO Certified Peer-Reviewed Journal
ISSN: 2455-6211**

IMPACT FACTOR: 7.429

**One Day National Conference on Yashwantrao Chavan and
Panchayat Raj System," held on 26th March, 2022
was organized by
LokSanwad Foundation Aurangabad, Maharashtra.**

... अनुक्रम ...

१) डॉ. आर. के. काळे	१२	३५) छाया श्रीमंत साळवे	१३७
२) डॉ. सायबण्णा घोडके	१७	३६) डॉ. रमाकांत शिवाजीराव शातलवार	१४१
३) प्रा. डॉ. अरुण बावा	२०	३७) श्री. विश्वास शहाजीराव यादव	१४५
४) डॉ. मधुकर गुलाबराव शिंदे	२३	३८) प्रा. राठोड ईश्वर लक्ष्मण, प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड	१४८
५) प्रा. डॉ. वाघ. ई. भालेराव	२७	३९) डॉ. खाडप संजय बाबुराव	१५३
६) प्रा. डॉ. सुनिता अविनाश शिंदे	३१	४०) सखाराम शहादेव शिंदे	१५६
७) किरण रामकृष्ण राऊत, डॉ. रमाकांत तिडके	३५	४१) प्रा. डॉ. गितांजली सदाशिवराव भोटे, श्री. विष्णू कडूबा देवरे	१५९
८) डॉ. प्रा. शेख एजाज एम, शेख इस्माईल महेबुब	३७	४२) भोरे किरण मोही	१६३
९) अशोक रामचंद्र गोरे	४०	४३) डॉ. साहेब राठोड, गणेश मारोती कचरे	१६७
१०) प्रा. संतोष मारकवाड	४३	४४) डॉ. नामानंद गौतम साठे	१७०
११) प्रा. डॉ. गिन्हे डी. पी.	४८	४५) प्रा. डॉ. रमाकांत तिडके, श्रीमती संजीवनी दिगंबर डावकर	१७१
१२) राजरत्न शं. गवई	५१	४६) डॉ. जयश्री आसाराम तळेकर	१७७
१३) डॉ. विनोदकुमार विलासराव वाघचळ 'वेदार्य'		४७) उजमा ऐनोद्दीन सिद्दीकी	१८०
१४) प्रा. डॉ. संजय बाबुराव वाकळे	५७	४८) प्रा. डॉ. सदाशिव हरिभाऊ सरकटे, उर्मिला नारायण क्षीरसागर	१८२
१५) प्रा. डॉ. अंबादास पांडुरंग वर्णे	६२	४९) डॉ. किरण नामदेव गायकवाड	१८६
16) Dr. Ajay Sahebrao Deshmukh, Dr. Ravikiran Jaydeo Swant	66	५०) प्रा. डॉ. सोनकांबळे चेतना प्रल्हाद, डॉ. सांजुरे दिपक प्रल्हाद	१९०
१७) डॉ. उमाकांत राठोड, संभाजी अंकुश तांबे	७०	५१) डॉ. ऊर्जित जनार्दन करवंदे	१९५
१८) डॉ. गंगणे अमोल उत्तमराव	७४	५२) प्रा. डॉ. सदाशिव हरिभाऊ सरकटे, अनिता मदनराव शिंदे	१९८
१९) प्रा. दीक्षित साहेबराव ज्ञानोबा	७८	53) Dr. Nirmal E. S.	202
२०) प्रा. जोगदंड मकरंद बळीराम	८२	५४) लॉटे अभिजीत शंकरराव	२०६
२१) डॉ. महेश विनायक रोटे	८६	५५) प्रा. डॉ. कृष्णा भवारी	२११
२२) डॉ. मनिषा सुरासे	८९	५६) लेफ्ट. डॉ. पावडे खोब्राजी वामनराव	२१५
२३) डॉ. नीता र. तोरणे	९२	57) Vinyak Nikas	218
२४) प्राचार्य डॉ. दीपक गोविंद देशपांडे	९६	५७) घायतडके सचिन सहादू	२२१
२५) प्रा. डॉ. गजानन पांडुरंग जाधव	९९	58) Rakhonde M. K.	226
२६) प्रा. मुलाणी एस. पी.	१०३	५९) प्रा. डॉ. कालिदास दिनकर फड	२३१
२७) प्रा. परसराम एकनाथ शेळके	१०७	६०) डॉ. प्रतिभा चिकमठ	२३३
28) Mr. Sachin N. Sanap	110	६१) शिंदे सखाराम बाबूराव	२३८
२९) डॉ. दीपक भुसारे	११३	६२) प्रा. डॉ. सदाशिव हरिभाऊ सरकटे, मिनाक्षी मोतीराम इंगळे	२४३
३०) डॉ. जनार्दन श्रीकांत जाधव	११६	६३) कु. सोनाली लक्ष्मणराव इंगळे	२४६
31) Dr. Yogesh A. Patil	122	६४) पवार रागिणी व्यंकटराव	२४९
३२) प्रा. माधवी सुरेंद्र पवार	१२४	६५) प्रा. दत्तात्रय दादासो जाधव	२५३
३३) डॉ. मधुकर विठोबा जाधव	१३०	६६) अभिनिता लक्ष्मण बनकर	२५८
३४) स्वाती चेके	१३३	६७) प्रिती किशोर ठेपे	२६२

यशवंतराव चव्हाण आणि संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ

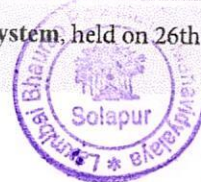
प्रा. संतोष मारकवाड

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग, लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा कालखंड हा महाराष्ट्राच्या राजकीय जीवनातील धगधगता कालखंड होता. स्वातंत्र्यापाठोपाठ झालेल्या महत्त्वाच्या लढ्यांत १९५५ ते १९६० या पाच वर्षांत मुंबईसह संयुक्त महाराष्ट्रासाठी झालेला आणि स्वातंत्र्यानंतर स्वकीय सरकारशी झालेला लढा देशातला सगळ्यात मोठा लोकशाहीचा लढा ठरला. मराठी राज्यासाठी राजकीय पक्षांचे फलक गुंडाळून ठेवून 'संयुक्त महाराष्ट्र समिती' या एकाच फलकाखाली राजकीय पक्ष 'मुंबईसह संयुक्त महाराष्ट्र झालाच पाहिजे' या निर्वाणीच्या घोषणेने एकत्र आले. ज्या काळात मराठी जनता रस्त्यावर उतरली होती, त्याच काळात द्विभाषिक मुंबई राज्याचे नेतृत्व करण्याची जबाबदारी यशवंतराव चव्हाण यांच्यावर आली होती. त्यांनी स्वतःच लिहून ठेवले आहे की, 'मी राहतो त्या सहयात्री बंगल्याच्या मागे खवळलेला अरबी समुद्र आहे आणि त्या समुद्राच्या शतपट खवळलेली मराठी जनता रस्त्यावर आहे. मला समुद्राची भीती वाटत नाही; पण खवळलेल्या मराठी जनतेचे मन महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती होऊन समाधानी कधी होईल, या विचाराने मी हैराण आहे. माझे आयुष्य पाच वर्षांनी कमी होईल, असेही अनेक वेळा वाटते...' यशवंतरावांच्या या शब्दांतच महाराष्ट्राचा त्या वेळाचा रस्त्यांवरचा लढा किती प्रखर आणि व्यापक होता, याची कल्पना येऊ शकते.

मुंबईसह संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलनाच्या वेळी त्यांचा भूमिका समन्वयवादी आणि श्रेष्ठींशी संघर्ष न करता मागणी मान्य करून घ्यावी अशी होती. त्यामुळे त्यांना संयुक्त महाराष्ट्र समितीच्या नेत्यांची टीका सहन करावी लागली. असे असले तरी, यशवंतराव चव्हाण हे सुरुवातीला संयुक्त महाराष्ट्रवादीच असून प्रारंभिक काळात संयुक्त महाराष्ट्र परिषदेच्या कार्यकारिणीचे ते सदस्यही होते. प्रथम ऑगस्ट १९४४ मधील अकोला कराराच्या माध्यमातून विदर्भाच्या नेत्यांना वेगळ्या विदर्भाची मागणी मागे ठेवायला यशवंतरावांनी राजी केले होते. ती त्यांची गरज असली तरी त्या गरजेचे उपलब्धीत रूपांतर करण्याची किमया त्यांनी करून दाखविली. १९४८ मध्ये परिषदेच्या शिवाजी पार्कवर भरलेल्या संमेलनात यशवंतरावांनी मांडीवर थाप मारून संयुक्त महाराष्ट्राचा जोरदार पुरस्कार केला होता. संयुक्त महाराष्ट्र निर्मितीची चर्चा महाराष्ट्रात सुरू असताना, मागणीसाठी प्रत्यक्ष आंदोलन उभे राहून ते तीव्र बनण्यापूर्वीची हैद्राबाद येथील जानेवारी १९५३ च्या अ. भा. काँग्रेस वर्किंग कमिटीच्या बैठकीतील घटना यशवंतरावांची भूमिका आणि त्यांचा संयुक्त महाराष्ट्रविषयक दृष्टिकोन स्पष्ट करणारी आहे. प्रांतांच्या पुनर्घटनेसंबंधात काकासाहेब गाडगीळ यांच्या ठरावातील आंध्र निर्मितीनंतर त्या प्रयोगाचे 'स्टॅबिलायझेशन' नंतर इतर प्रांतांचा विचार करण्याची सूचना याचा अर्थ भाषावार प्रांतरचनेचा प्रश्न दीर्घकाळ प्रलंबित ठेवण्याचा विचार केंद्रीय नेते करित असल्याचेच दर्शवत होता. संयुक्त महाराष्ट्र निर्मितीवर थंड पाणी ओतण्याचा हा प्रकार आहे असा यशवंतराव या ठरावाचा अर्थ स्पष्ट करतात. भाषावार प्रांतरचना हा विषयच बासनात गुंडाळून टाकावयाचा वर्किंग कमिटीचा कुटील डाव होता. गाडगीळ यांच्या ठरावाला 'स्टॅबिलायझेशन' या शब्दाऐवजी यशवंतरावांनी 'फॉर्मेशन' हा शब्द उपयोजण्याची उपसूचना देऊन केंद्रीय नेत्यांचा मुखवटा उघडा पाडण्याचा प्रयत्न केला. त्यांची उपसूचना बहुमताने फेटाळली गेली तरी आंध्रप्रांत निर्मितीसाठी जे तत्त्व मान्य करण्यात आले त्याच तत्त्वानुसार संयुक्त महाराष्ट्राची निर्मिती करण्यात यावी अशी वर्किंग कमिटीला जाणीव करून देण्याचे श्रेय त्यांना जाते. पुढे सप्टेंबर १९५३ मध्ये झालेल्या नागपूर करारावर भाऊसाहेब हीरे, नानासाहेब कुंटे यांच्या समवेत पश्चिम महाराष्ट्राच्या वतीने यशवंतरावांनी सही केली.

संयुक्त महाराष्ट्राच्या प्रश्नावर महाराष्ट्रातील काँग्रेस पक्षीय मंत्र्यांच्या राजीनामे सादर करण्याच्या निर्णयाच्या पार्श्वभूमीवर फेब्रुवारी १९५५ मध्ये अमृतसरला काँग्रेस अधिवेशन झाले. याबाबत वेणुताईना लिहिलेल्या पत्रात यशवंतराव लिहितात, "या अधिवेशनात

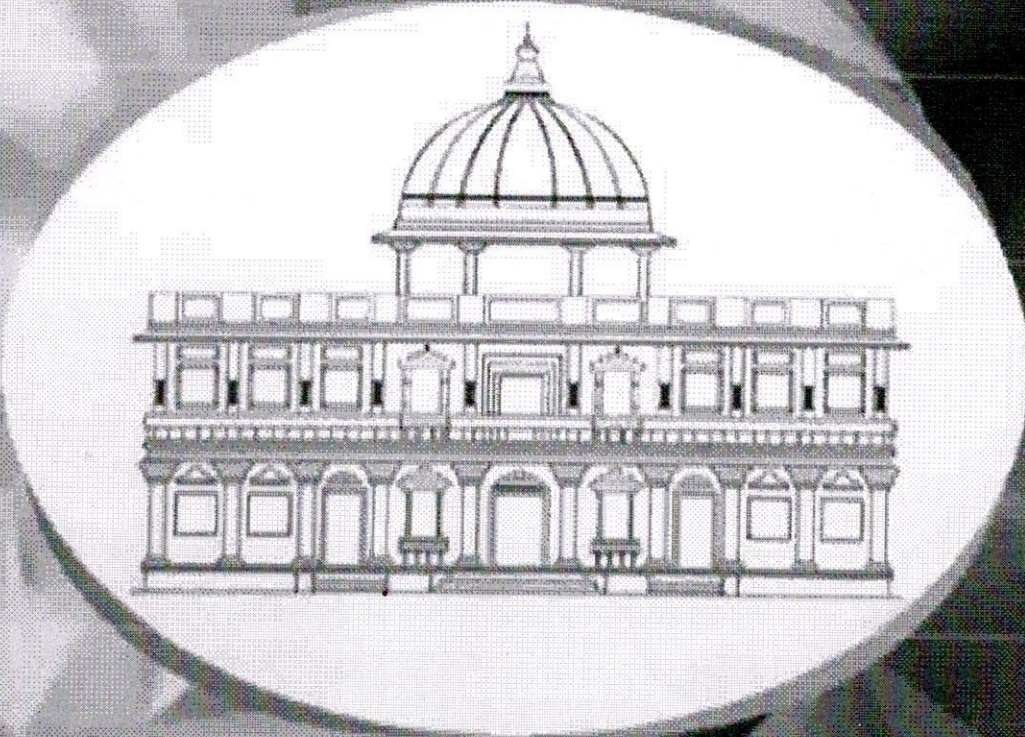

Jagtap Sir
National

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

संशोधक

• वर्ष : ९० • मार्च २०२२ पुरवणी विशेषांक

इतिहासकार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, पुणे

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक
॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक - मार्च २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणीअंक : ४

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ. सज्जेराव भामरे ● प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा ● प्रा. श्रीपाद नदिडकर
अतिथी संपादक :

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१.

दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवार सुटी)

मूल्य ₹ १००/-

वार्षिक वर्गणी ₹ ५००/-; आजीव वर्गणी ₹ ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्ट ने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळवणी : अनिल साठवे, बाबधन, पुणे २१.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या
नियतकालिकेतील लेखांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

- ३९ महात्मा जोतीराव फुले यांचे कृषिविषयक विचार - डॉ.प्रदीप जगताप, सोलापूर ----- १६१
- ४० डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांच्या पत्रकारीतेचा चिकित्सक अभ्यास
- डॉ.जयपाल सावंत, कोरेगाव, जि.सातारा ----- १६५
- ४१ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार आणि योगदान: संक्षिप्त आढावा
- डॉ.अशोक कदम, माढा, जि.सोलापूर ----- १६९
- ४२ महात्मा फुलेनी केलेली समाजक्रांती : एक ऐतिहासिक अध्ययन
- डॉ.प्रजा कामडी, मोवाड, ता.नरखेड, जि.नागपूर ----- १७३
- ४३ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या कृषी विचारांची प्रासंगिकता
- डॉ.अंकुश करपे, करमाळा, जि.सोलापूर ----- १७८
- ४४ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषीविषयक विचार
- डॉ.काशिनाथ तलंगे, गडहिंग्लज, जि.कालहापूर ----- १८३
- ४५ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची धर्मविषयक भूमिका
- डॉ.डी.पी.खराडे, भिलवडी, जि.सांगली ----- १८८
- ४६ राज्य-समाजवादाबाबत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार
- डॉ.पंडित लावंड, बाशी, जि.सोलापूर ----- १९१
- ४७ स्त्री शिक्षणाचे कैवारी महात्मा फुले यांचे स्त्री शिक्षणाचे कार्य - डॉ.एम.एस.जडल, पंढरपूर --- १९४
- ४८ महात्मा फुलेची वैचारिकता - डॉ.मोहन चव्हाण, सोलापूर ----- २००
- ४९ महात्मा फुले यांचे साहित्य - एक अभ्यास
- १) प्रा.बजरंग मोरे, कोल्हापूर, २) प्रा.प्रकाश जमदाडे, दहिवडी, जि.सातारा. ----- २०३
- ५० डॉ. आंबेडकरांचे सत्ताकारण व शिक्षण यांच्या सहसंबंधाचे विचार - प्रा.सचिन मोरे, अहमदनगर २०६
- ५१ म. फुले यांचे 'शेतकऱ्यांचा असूड' ग्रंथातील शेतकरी वर्गाविषयीचे विचार
- प्रा.नील नागभिडे, उस्मानाबाद ----- २०९
- ५२ कामगारांचे भाग्यविधाते डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर - प्रा.नारायण बनसोड, सोलापूर ----- २१४
- ५३ राष्ट्रपुरुष महात्मा जोतीराव फुले यांचे सामाजिक कार्य : विशेष संदर्भ तळेगाव ढमढेरे गाव -
- डॉ.पद्माकर गोरे, तळेगाव ढमढेरे, ता.शिरूर, जि.पुणे ----- २१९
- ५४ महात्मा जोतीराव फुले यांचे स्त्री शिक्षण विषयक विचार - प्रा.संगिता पैकेकरी, माढा, जि.सोलापूर २२३
- ५५ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या लोकशाही दृष्टिकोनाची समकालीन प्रस्तुतता -
- प्रा.पद्माकर पाटील, सोलापूर ----- २२६
- ५६ महात्मा फुले यांचे कृषी व उद्योगाविषयक विचार - प्रा.वनदास पुंड, कर्जत, जि.अ.नगर ----- २३१
- ५७ महिलांच्या सक्षमीकरणात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान
- डॉ.अरविंद पुनवटकर, सावनेर ----- २३३
- ५८ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचा भटक्या विमुक्त जमाती विषयक दृष्टीकोण -
- प्रा.राजेश लोखंडे, कोरेगाव, जि.सातारा ----- २३७
- ५९ डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार - प्रा.कैलास रोडगे, कर्जत, जि.अहमदनगर --- २४३
- ६० भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार - प्रा.रूपाली डिकोंडा, माढा, सोलापूर २४६

महात्मा जोतीराव फुले यांचे कृषिविषयक विचार

प्रा.डॉ.प्रदीप महादेव जगताप

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

मो.७८४१८५३३११ ईमेल : jpradeep.sonu@gmail.com

गोषवारा :

'सत्य' हेच मानवी जीवनाचे श्रेष्ठ मूल्य आहे, असा विचार 'अखंडा' तून देणारे, बुध्दीवाद, धर्मनिरपेक्षता, उदारमतवाद, समतावाद, न्याय, जातिभेद विरोध, ब्राह्मण्यवादाला विरोध करणारे कर्ते समाजसुधारक म्हणून महात्मा जोतीराव फुले यांना ओळखले जाते. परंपरागत जातीव्यवस्था, गुलामगिरी, अज्ञान याविरुद्ध बंड करून अस्पृश्यता निर्मूलन, स्त्री शिक्षण, शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांना वाचा फोडण्याचे काम त्यांनी केले. 'शेतकऱ्यांचा आसूड' हा महत्त्वपूर्ण ग्रंथ लिहून त्यामध्ये शेतकऱ्यांची दयनीय स्थिती व ती सुधारण्यासाठीचे विवेचन त्यामध्ये केले आहे. शेती व शेतकरी यांच्या मध्ये सुधारणा करण्यासाठी सुधारित शेती, शिक्षण, सरकारी प्रयत्न याकडे त्यांनी लक्ष वेधले. अज्ञान, गुलामगिरी शेतकऱ्यांच्या शोषणास जबाबदार आहे तसेच सरकारने शेतकऱ्यांचे शोषण थांबविण्यासाठी व त्यांची स्थिती सुधारण्यासाठी उपाययोजना सांगितल्या आहेत. महात्मा फुले यांनी शेती व शेतकऱ्यांविषयी मांडलेले विचार तत्कालीन परिस्थितीला अनुसरून असले तरी ते आजच्या शेतकऱ्यांच्या सुधारणेसाठीही उपयुक्त असे आहेत.

सूचनक शब्द (कीवर्ड) :- कर्ते सुधारक, शेतकऱ्यांचा आसूड, सुधारित शेती.

प्रस्तावना :

'सत्य' हेच मानवी जीवनाचे श्रेष्ठ मूल्य आहे, असा विचार 'अखंडा' तून देणारे, बुध्दीवाद, धर्मनिरपेक्षता, उदारमतवाद, समतावाद, न्याय, जातिभेद विरोध, ब्राह्मण्यवादाला विरोध करणारे कर्ते समाजसुधारक म्हणून महात्मा जोतीराव फुले यांना ओळखले जाते. परंपरागत जातीव्यवस्था, गुलामगिरी, अज्ञान याविरुद्ध बंड करून अस्पृश्यता निर्मूलन, स्त्री शिक्षण, शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांना वाचा फोडण्याचे काम त्यांनी केले. आपले संपूर्ण जीवन दीन-दुबळ्यांच्या, रंजल्या-गांजलेल्या उद्वारासाठी निरंतर व्यतित केले. ज्या समाजात स्त्रीला प्रतिष्ठेचे स्थान दिले जात नाही, त्या समाजाची प्रगती कदापि होणार नाही, असे ठाम मत मांडून त्यांनी स्त्री शिक्षण आणि स्त्रीचा उद्वार या कामाकडे लक्ष दिले. स्त्री शिक्षणाबरोबर त्यांनी दीनदलित आणि

पुर्वणी अंक-४ मार्च २०२२

अस्पृश्यांच्या शिक्षणासाठीही प्रयत्न केले. सार्वजनिक सत्यधर्म, गुलामगिरी, इशारा, तृतीयरत्न नाटक, छत्रपती शिवाजी राजे भोसले यांचा पोवाडा, ब्राह्मणांचे कसब, शेतकऱ्यांचा आसूड असे महत्त्वपूर्ण ग्रंथसंपदा त्यांची आहे. शेती व शेतकरी यांच्या दयनीय अवस्थेचे वर्णन करून ते दूर करण्याचा प्रयत्न महात्मा फुले यांनी केला आहे. शेतकरी समृद्ध होण्यासाठी कृषी क्रांतीचे विचार मांडणारे महात्मा जोतीराव फुले या देशातील अग्रणी समाजसुधारक होते. शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांना वाचा फोडणारे कर्ते सुधारक म्हणून त्यांचा उल्लेख करता येईल. म्हणून प्रस्तुत शोधनिबंधात महात्मा जोतीराव फुले यांच्या कृषिविषयक विचारांचा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

गृहीतके :

- १) महात्मा जोतीराव फुले यांनी शेती विषयक विचार मांडून शेती सुधारणा करण्यासाठी प्रयत्न केले आहेत.
- २) महात्मा जोतीराव फुले यांनी शेतकऱ्यांच्या दैन्यावस्थेचे वर्णन करून त्यातून बाहेर पडण्यासाठी मार्गदर्शनपर विचार मांडले.
- ३) महात्मा जोतीराव फुले यांचे कृषी विषयक विचार आजच्या स्थितीतही महत्त्वपूर्ण आहेत.

उद्दिष्टे :

- १) महात्मा जोतीराव फुले यांच्या शेती विषयक विचारांचा अभ्यास करणे.
- २) महात्मा जोतीराव फुले यांचे शेतकरी विषयक विचार अभ्यासणे.
- ३) महात्मा जोतीराव फुले यांच्या कृषिविषयक विचारांची प्रासंगिकता पाहणे.

संशोधन पद्धती :

सदर शोधनिबंध लिहिण्यासाठी संशोधनाची प्राथमिक साधने व द्वितीय साधने यांचा आधार घेतला आहे. त्यामध्ये महात्मा जोतीराव फुले यांनी लिहिलेले मूळ ग्रंथ शेतकऱ्यांचा आसूड, ब्राह्मणांचे कसब, गुलामगिरी या ग्रंथांचा आधार घेतला आहे. तसेच महात्मा फुले यांच्या विषयी लिहिलेले संदर्भग्रंथ यांचा आधार घेतला आहे. विविध वर्तमानपत्रांमध्ये त्यांच्याविषयी आलेले लेख व वेबसाईट वर असलेले

(१६१)

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक
॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक - मार्च २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणीअंक : ४

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ.सर्जेराव भामरे ● प्रा.डॉ.मृदुला वर्मा ● प्रा.श्रीपाद नांदेडकर
अतिथी संपादक :

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ.वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१.

दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवार सुटी)

मूल्य ₹ १००/-

वार्षिक वर्गणी ₹ ५००/-; आजीव वर्गणी ₹ ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्ट ने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळवणी : अनिल साठये, बावधन, पुणे २१.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या
नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

- १ महात्मा फुले यांचे शेती समस्येबाबत विचार
- डॉ.अनिल कांबळे, सोलापूर ----- ११
- २ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या पत्रकारितेत 'मूकनायक' या वृत्तपत्राचे योगदान
- प्रा. आप्पासाहेब केंगार, भिलवडी, ता.पलूस, जि.सांगली ----- १५
- ३ महात्मा ज्योतिराव फुले : २१ व्या शतकात समजून घेतांना
- प्रा.अरुणा वाघोले, आळे, ता.जुन्नर, जि.पुणे ----- २०
- ४ महात्मा जोतीराव फुले यांचे शैक्षणिक विचार आणि कार्य : ऐतिहासिक अभ्यास
- डॉ.बाळासाहेब काळे, इंदापूर, जि.पुणे ----- २७
- ५ डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक कार्यातील विचार आणि योगदान
- प्रा.शैलेश भालेराव, पाषाण, जि.पुणे ----- ३१
- ६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कामगार कल्याणविषयक योगदान
- डॉ.चंद्रकांत भारसाकळे, इस्लामपूर, जि.सांगली ----- ३६
- ७ महात्मा ज्योतिबा फुले : एक थोर समाजसुधारक
- श्री.अजित चव्हाण, बार्शी, जि.सोलापूर ----- ४१
- ८ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे अनुसूचित जातींसाठी सामाजिक न्यायाचे योगदान
- प्रा.गीतांजली चव्हाण, लोणी काळभोर, ता.हवेली, जि.पुणे ----- ४६
- ९ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची भारतीय संसदीय लोकशाही विषयीचे विचार
- प्रा.दादासाहेब हाके, माढा, जि.सोलापूर ----- ४९
- १० डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्मविषयक व व्यक्तीविषयक विचार - एक सामाजिक आकलन
- प्रा.दशरथ रसाळ, सोलापूर ----- ५३
- ११ महात्मा फुले - एक कृतिशील समाजसुधारक
- प्रा.बाळासाहेब देवकाते, कर्जत, जि.अहमदनगर ----- ५६
- १२ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे समाजशास्त्र व समाज कार्यातील योगदान
- डॉ.नागोराव भुरके, सोलापूर ----- ५९
- १३ महात्मा ज्योतिराव गोविंदराव फुले : लोकोत्तर पुरुष
- डॉ.अतुल कदम, भोसरे, ता.माढा, जि.सोलापूर ----- ६२
- १४ सत्यशोधक समाज आणि क्रियाशील सत्यशोधक
- डॉ.गोवर्धन दिकोंडा, माढा, जि.सोलापूर ----- ६६
- १५ आधुनिक भारताच्या विकासात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान
- प्रा.महादेव दिसले, बार्शी ----- ७०
- १६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाही समाजवाद आणि आर्थिक विषमतेबाबतचे विचार
- प्रा.महेंद्र गजधाने, पंढरपूर ----- ७५
- १७ महात्मा फुले यांच्या साहित्यातील मानवतावाद - डॉ.नामदेव शिंदे, माढा, जि.सोलापूर ----- ७७
- १८ महिलांच्या शैक्षणिक सक्षमीकरणासाठी महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे योगदान
- डॉ.पौर्णिमा चव्हाण, आष्टा, ता.वाळवा, जि.सांगली ----- ८०

महात्मा फुले यांचे शेती समस्येबाबत विचार

डॉ. अनिल कांबळे,

सहाय्यक प्राध्यापक,

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

प्रस्तावना :

भारतामध्ये शेती व्यवसाय हा इतर व्यवसायापेक्षा अतिशय महत्त्वाचा व्यवसाय आहे. असे म्हटले जाते की भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा म्हणजेच शेती व्यवसाय होय. परंतु हा शेती व्यवसाय आणि या शेती व्यवसाय मध्ये गुंतलेला शेतकरी या दोघांची स्थिती अतिशय दयनीय आहे. वर्तमान काळामध्येच ही स्थिती आहे असे नाही तर मध्ययुगाच्या काळामध्ये सुद्धा भारतीय शेती आणि शेतकऱ्यांची स्थिती फारशी समाधानकारक नव्हती. त्याचे कारण असे की, शेती व्यवसायामध्ये जमीनदारी पद्धत, महालवारी पद्धत आणि रयतवारी पद्धत अस्तित्वात होती. या व्यवस्थेमुळे शेती व्यवसाय आणि शेतकरी म्हणजेच प्रत्यक्ष शेती करणारा कुणबी यांचे जमीनदाराकडून आणि सावकाराकडून सातत्याने पिळवणूक होत आली आहे. याचे सविस्तर विवेचन महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी त्यांच्या शेतकऱ्यांचा असुड या ग्रंथामध्ये केले आहे. महात्मा फुले यांनी १८८३ च्या सुरुवातीला 'शेतकऱ्यांचा असूड' हा ग्रंथ लिहिण्यास सुरुवात केली. परंतु त्यांच्या हयातीमध्ये या ग्रंथाचे प्रकाशन होऊ शकले नाही. १९६७ साली हा ग्रंथ प्रकाशित झाला. या ग्रंथामध्ये महात्मा फुले यांनी शेतकऱ्यांच्या दुरावस्थेला स्वतः शेतकरी आणि इतर घटक कसे जबाबदार आहेत याचे विवेचन केले आहे. शेतकऱ्यांचे अज्ञान, गुलामगिरी, परावलंबित्व, धार्मिक रूढी परंपरा इत्यादी घटक हे त्यांच्या आर्थिक शोषणास कसे कारणीभूत आहेत हे पटवून सांगितले आहे. त्या काळामध्ये ब्रिटिश सरकार दरबारी ब्राह्मण कामगाराचे प्राबल्य असल्यामुळे त्यांचे स्वजातीय स्वार्थी भट ब्राह्मण आपल्या मतलबी धर्माच्या स्वार्थापोटी अज्ञानी शेतकऱ्यांना कशा पद्धतीने त्रास देतात आणि त्या त्रासामुळे शेतकरी आणि कुणबी कसे दुःखामध्ये ढकलले जातात हे महात्मा फुले यांनी अतिशय पोटतिडकीने सांगितले आहे. शेतकऱ्यांने यातून बाहेर यावे या उद्देशाने महात्मा फुले यांनी 'शेतकऱ्यांचा असूड' हा ग्रंथ लिहिला. शेतकरी हा संपूर्ण समाजाचा पोशिंदा आहे. म्हणजेच तो संपूर्ण समाज व्यवस्थेचा कणा आहे. पण हाच शेतकरी अज्ञानाने, अंधश्रद्धेच्या

एवढा वाकला आहे त्यामुळे तो ताठ मानेने जगू शकत नाही. खरेतर तो जोपर्यंत या व्यवस्थेतून बाहेर पडणार नाही तोपर्यंत त्याची स्थिती सुधारणार नाही. आणि म्हणून शेतकऱ्यांमध्ये अज्ञान जेवढ्या लवकर दूर होईल तेवढ्या लवकर समाज सुधारणेस गती प्राप्त होईल असा विचार महात्मा फुले यांनी आपल्या 'शेतकऱ्यांच्या असूड' या ग्रंथामध्ये मांडला आहे. या ग्रंथामध्ये शेतकऱ्यांच्या न्हासाचे चित्र अतिशय समर्पक शब्दांमध्ये त्यांनी रेखाटले आहे. शेतकऱ्यांचा असूड या ग्रंथात एकूण पाच प्रकरणे लिहिण्यात आली आहेत. आणि या प्रत्येक प्रकरणांमधून शेतकऱ्यांच्या सामाजिक धार्मिक आणि आर्थिक स्थितीचे विवेचन केले आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

- * महात्मा फुले यांचे शेती आणि शेतकरी या बाबत विचार समजून घेणे.
- * महात्मा फुले यांनी मांडलेल्या शेती आणि शेतकरी यांच्या समस्या समजून घेणे.
- * महात्मा फुले यांनी शेती आणि शेतकरी यांचे प्रश्न सोडवण्यासाठी मांडलेले विचार समजून घेणे.

संशोधन पद्धती :

प्रस्तुत संशोधनासाठी दुय्यम साधन सामग्रीचा उपयोग करण्यात आला आहे. त्यासाठी प्रकाशित ग्रंथ, पुस्तके, मासिके इत्यादीचा वापर करण्यात आला आहे. संकलित माहितीच्या आधारे प्रस्तुत शोध निबंध तयार करण्यात आला आहे.

संशोधनाची गृहीतके :

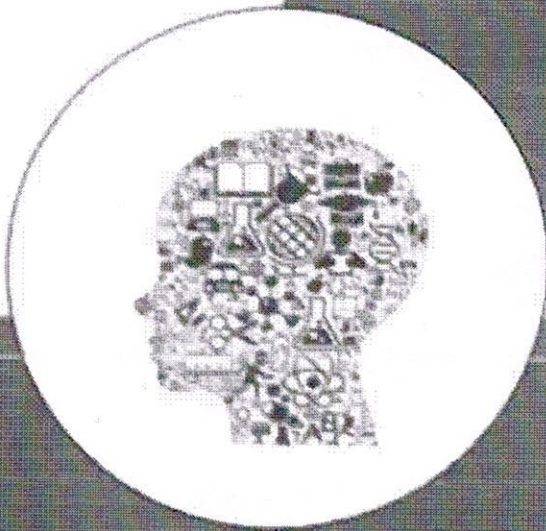
- * ब्रिटिश काळात शेतकरी आणि शेतीची दैयनीय अवस्था होती.
- * ब्रिटिश ब्राह्मणी नोकर शेतकऱ्यांची पिळवणूक करत असत.
- * ब्रिटिश सरकारने शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाकडे दुर्लक्ष केले होते.

भट ब्राह्मण आणि सरकार मधले ब्राह्मणी नोकर यांच्यामध्ये शेतकरी कसा दबून गेला आहे हे महात्मा फुले यांनी आपल्या ग्रंथात नमूद केले आहे. त्याकाळचा शेतकरी

ISSN No 2472-7075
Impact Factor 2.328
Volume 3 Issue 4

INTERNATIONAL JOURNAL of ADVANCE and APPLIED RESEARCH

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

**International Journal of Advance
and Applied Research (IJAAR)**
Peer Reviewed Bi-Monthly

ISSN - 2347-7075
Impact Factor -7.328
Vol.2 Issue-4 March- 2022

International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

March Volume-2 Issue-4

On

**Chief Editor
P. R. Talekar
Secretary**

Young Researcher Association, Kolhapur (M.S), India

Co- Editors

Dr. S. D. Shinde	Dr. M. B. Potdar	Dr. P. K. Pandey	Dr. L. R. Rathod
Mr. V. P. Dhulap	Dr. A. G. Koppad	Dr. S. B. Abhang	Dr. S. P. Mali
Dr. G. B. Kalyanshetti	Dr. M. H. Lohgaonkar	Dr. R. D. Bodare	Dr. D. T. Bornare

Published by- Young Researcher Association, Kolhapur (M.S), India

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

18	राजकीय पक्षांच्या बदलत्या भूमिकेत सौशल मीडियाचा परिणाम प्रा. डॉ.दत्तात्रय मावली काळेस	64-66
19	विनोबा भावे यांचे भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील योगदान प्रा. दत्तात्रय शंकर मांजरे, डॉ. सुशिल कुमार शिंदे	67-69
20	भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचनाचे बदलते स्वरूप डॉ.प्रदीप महादेव जगताप	70-73
21	कृषी कायदा २०२० डॉ. सचिन श्रीरंग चव्हाण	74-76
22	भारतीय संघराज्य : स्वरूप आणि आव्हाने प्रा. सचिन ताराचंद धुर्वे, प्रा. अनिल देविदास मुडे	77-79
23	महिलांच्या राजकारणातील सहभाग प्रा. श्रीमती संध्या जयसिंग माळे	80-82
24	महाराष्ट्रीय मंडळाचे, चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय,पुणे यांचा शारीरिक शिक्षण यामधील योगदानाचा अभ्यास डॉ.ढमाळ पंकज उत्तमराव	83-85
25	महाराष्ट्रातील सामाजिक कार्यकर्त्या सावित्रीबाई फुले डॉ शर्मिला अशोक साबळे	86-90
26	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत दक्षिण महाराष्ट्रातील स्त्रीयांचे योगदान डॉ. हाजी नदाफ, डॉ. दिपक जाधव	91-95
27	पुढे परिस्थिती आणि जागतिक अर्थव्यवस्था- एक अभ्यास डॉ. सी. वृषाली विन्हासराव पाटील	96-102
28	अध्ययन-अध्यापन संप्रेषणात चेतक बदल अध्यापन कौशल्याचे महत्त्व डॉ. वंदना ए. सावंड, प्राचार्य डॉ. वंदना शि. नलबडे	103-106
29	समाज परिवर्तनात महिलांचे योगदान एक अभ्यास डॉ. गंगासागर तुळसीदास चोले	107-109
30	महिला समाजसुधारक: अहिल्याबाई होळकर डॉ. कन्नाडे एम. के.	110-113
31	सीएसआर ची समाज विकासातील भूमिका सुकेशीनि संजय जोगदंड	114-116
32	भारतीय समाज सुधारणेत महिलांची भूमिका एक समाजशास्त्रीय अभ्यास प्रा.हरिश्चंद्र व्यंकटराव चामे	117-120
33	भारतीय समाजसुधारणेमध्ये थोर समाजसुधारक भगिनी निवेदिता यांचे योगदान डॉ.सुनंदा एकनाथराव आहरे	121-123
34	इतिहासकार, समाजशास्त्रज्ञ : डॉ. गेल ऑमव्हेट प्रा.विनोद वाघाडे	124-126
35	स्वातंत्र्य चळवळीतील राजकीय शाहूंचे योगदान Dr Dhiraj Suresh Shinde	127-131

भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचनाचे बदलते स्वरूप

डॉ.प्रदीप महादेव जगताप

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

ईमेल jpradeep.sonu@gmail.com

शोध निबंधाचा गोषवारा :- राजकीय व्यवस्था ही अधिमान्यतेवर आधारित असते. त्यामुळे अधिमान्यता प्राप्त होण्यासाठी जनता आणि सरकार यांच्यामध्ये सुसंवाद-समन्वय आवश्यक असतो. जनता व सरकार यांच्यातील जी समन्वयाची प्रक्रिया असते, त्यास राजकीय संसूचन असे म्हटले जाते. भारतीय लोकशाही व्यवस्थेत राजकीय संसूचनासाठी वृत्तपत्रे, आकाशवाणी, दूरचित्रवाणी, सभा, दौरे, सोशल मीडिया या साधनांचा वापर केला जातो. विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या झालेल्या प्रगतीतून व बदलत्या काळानुरूप त्यामध्ये बदल झालेले आहेत. भारतीय राजकारणात सोशल मीडियाचा मोठ्या प्रमाणावर वापर सर्व राजकीय पक्ष व राजकीय नेत्यांकडून केला जात आहे. जनतेशी प्रत्यक्ष संपर्क, कार्यकर्त्यांमध्ये समन्वय, प्रचार यासाठी फेसबुक, ट्विटर, व्हाट्सअप या समाज माध्यमांचा वापर केला जात आहे. यातूनच राजकीय पक्षांनी आपल्या वेबसाईट्स, फेसबुक पेज, व्हाट्सअप ग्रुप, सोशल मिडिया सेल अशी रचना उभारली आहे. राजकीय संसूचनांमध्ये सोशल मीडिया महत्त्वपूर्ण ठरत आहे. तसेच पारंपरिक राजकीय संसूचन साधनांमध्ये ही बदल झालेले आहेत.

सूचनक शब्द (कीवर्ड):- राजकीय संसूचन, अधिमान्यता, सोशल मीडिया, माहिती व तंत्रज्ञान

प्रस्तावना :-

प्रत्येक राजकीय व्यवस्था अधिमान्यतेवर आधारित असते. अधिमान्यता असल्याशिवाय राजकीय व्यवस्थेला स्थैर्य आणि शाश्वती मिळू शकत नाही. अधिमान्यता नाकारल्यास राजकीय व्यवस्था कोसळून पडण्याची शक्यता असते. त्यामुळे अधिमान्यता प्राप्त होण्यासाठी जनता आणि सरकार यांच्यामध्ये सुसंवाद - समन्वय असणे आवश्यक असते. हा सुसंवाद - समन्वय निर्माण करण्याची जी प्रक्रिया असते त्यास राजकीय संसूचन असे म्हटले जाते. राजकीय व्यवस्था आणि राजकीय परिस्थिती यांच्यात आदान-प्रदान - प्रत्यादानाच्या माध्यमातून चालणारा संपर्क म्हणजे राजकीय संसूचन होय. भारतीय लोकशाहीत राजकीय संसूचन करण्यासाठी राजकीय व्यवस्थेकडून विविध साधनांचा वापर केला जात आहे. त्यामध्ये वृत्तपत्रे, आकाशवाणी, दूरचित्रवाणी, सभा, दौरे या पारंपरिक साधनांचा वापर केला जात होता व आहे तसेच अलीकडच्या काळातील विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या झालेल्या प्रगतीतून विविध समाज माध्यमांचा (सोशल मीडियाचा) वापर वाढत चाललेला आहे. समाज माध्यमांचा प्रभाव वाढत असल्याने राजकीय संसूचनाचे स्वरूप बदलत आहे. या पार्श्वभूमीवर भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचनाचे बदलते स्वरूप याचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये केला आहे.

गृहितके :-

- 1) प्रत्येक राजकीय व्यवस्थेत अधिमान्यता मिळविण्यासाठी राजकीय संसूचन महत्त्वाचे आहे.
- 2) भारतीय लोकशाही व्यवस्थेत राजकीय संसूचन साधनांमध्ये बदल होत आहे.
- 3) भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचन साधनांच्या प्रभावा मध्ये बदल होत आहे.
- 4) राजकीय पक्षांकडून समाज माध्यमांचा (सोशल मीडियाचा) प्रभावी वापर सुरू आहे.

उद्दिष्टे :-

- 1) भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचन साधनांमध्ये झालेले बदल अभ्यासणे.
- 2) भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचन साधनांचा प्रभाव अभ्यासणे.
- 3) राजकीय पक्षांकडून होणारा समाज माध्यमांचा (सोशल मीडियाचा) वापर अभ्यासणे.

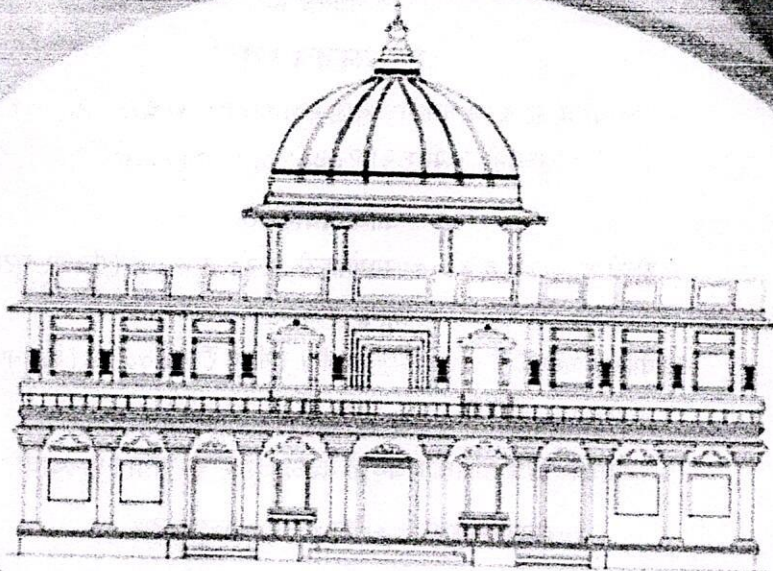
संशोधन पद्धती :-

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

संशोधक

● वर्ष : ९० ● मार्च २०२२ पुरवणी विशेषांक

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, घुळे

अनुक्रमणिका

- १ महात्मा फुले यांचे शेती समस्येबाबत विचार
- डॉ.अनिल कांबळे, सोलापूर ----- ११
- २ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या पत्रकारितेत 'मूकनायक' या वृत्तपत्राचे योगदान
- प्रा. आप्पासाहेब केंगार, भिलवडी, ता.पलूस, जि.सांगली ----- १५
- ३ महात्मा ज्योतिराव फुले : २१ व्या शतकात समजून घेतांना
- प्रा.अरुणा वाघोले, आळे, ता.जुन्नर, जि.पुणे ----- २०
- ४ महात्मा जोतीराव फुले यांचे शैक्षणिक विचार आणि कार्य : ऐतिहासिक अभ्यास
- डॉ.बाळासाहेब काळे, इंदापूर, जि.पुणे ----- २७
- ५ डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक कार्यातील विचार आणि योगदान
- प्रा.शैलेश भालेराव, पाषाण, जि.पुणे----- ३१
- ६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कामगार कल्याणविषयक योगदान
- डॉ.चंद्रकांत भारसाकळे, इस्लामपूर, जि.सांगली ----- ३६
- ७ महात्मा ज्योतिबा फुले : एक थोर समाजसुधारक
- श्री.अजित चव्हाण, बाशी, जि.सोलापूर----- ४१
- ८ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे अनुसूचित जातींसाठी सामाजिक न्यायाचे योगदान
- प्रा.गीतांजली चव्हाण, लोणी काळभोर, ता.हवेली, जि.पुणे ----- ४६
- ९ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची भारतीय संसदीय लोकशाही विषयीचे विचार
- प्रा.दादासाहेब हाके, माढा, जि.सोलापूर ----- ४९
- १० डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्मविषयक व व्यक्तीविषयक विचार - एक सामाजिक आकलन
- प्रा.दशरथ रसाळ, सोलापूर ----- ५३
- ११ महात्मा फुले - एक कृतिशील समाजसुधारक
- प्रा.बाळासाहेब देवकाते, कर्जत, जि.अहमदनगर ----- ५६
- १२ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे समाजशास्त्र व समाज कार्यातील योगदान
- डॉ.नागोराव भुरके, सोलापूर ----- ५९
- १३ महात्मा ज्योतिराव गोविंदराव फुले : लोकोत्तर पुरुष
- डॉ.अतुल कदम, भोसरे, ता.माढा, जि.सोलापूर ----- ६२
- १४ सत्यशोधक समाज आणि क्रियाशील सत्यशोधक
- डॉ.गोवर्धन दिकोंडा, माढा, जि.सोलापूर ----- ६६
- १५ आधुनिक भारताच्या विकासात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान
- प्रा.महादेव दिसले, बाशी ----- ७०
- १६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाही समाजवाद आणि आर्थिक विषमतेबाबतचे विचार
- प्रा.महेंद्र गजधाने, पंढरपूर ----- ७५
- १७ महात्मा फुले यांच्या साहित्यातील मानवतावाद - डॉ.नामदेव शिंदे, माढा, जि.सोलापूर ----- ७७
- १८ महिलांच्या शैक्षणिक सक्षमीकरणासाठी महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे योगदान
- डॉ.पौर्णिमा चव्हाण, आष्टा, ता.वाळवा, जि.सांगली ----- ८०

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्मविषयक व व्यक्तीविषयक विचार - एक सामाजिक आकलन

प्रा. रसाळ दशरथ किसन

(इतिहास विभाग प्रमुख)

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

Email ID : rasaldk@gmail.com Mob. 9922736872

गोष्टवारा :

भारत एक महात्म्यांची व महामानवाची भूमी आहे. त्यापैकी महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे एक असे महामानव आहेत की, त्यांनी आपल्या आयुष्यात राजकारणापेक्षा धर्माला अधिक महत्व दिल्याचे दिसून येते. कारण धर्म ही माणसासाठी खूप आवश्यक अशी गोष्ट आहे. धर्म म्हणजे धारण करणे. माणसांसाठी आवश्यक असणारी निती, सद्दिचार, चांगुलपणा नैतिकता, सदाचार हे सर्व गुण धर्मात आहेत. म्हणून धर्म हा माणसाला आवश्यक आहे. म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी आपल्या आयुष्यात धर्माला आपल्या जीवनात सर्वाधिक महत्व दिलेले आहे. धर्म म्हणजे निती, धर्म म्हणजे आचार-विचार धर्म म्हणजे नैतिकतेने भरलेले जीवन व माणसाला आवश्यक असलेली बाब होय. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी आपल्या जीवनात धर्माला विशेष महत्व दिले. त्यांनी सर्व धर्मांची चिकित्सा करून त्यांनी जगाला शांततेचा व अहिंसेचा सदेश देणारा या भूमीतील बौद्ध धर्म १४ ऑक्टोबर १९५६ या दिवशी नागभूमी नागपूर येथे लाखो अनुयायासह स्वीकारला. व जवळपास ५ ते ६ लाख लोकांना त्यांनी बौद्ध धर्माची दीक्षा दिली होती. या वरून त्यांची दृष्टी ही व्यापक व सर्वाना व्यापून टाकणारी होती. त्यांची विचार करण्याची प्रगल्भता मोठी होती. म्हणूनच आज सर्व समाज एक होऊन सर्वानी आपले मानवी जीवन दुसऱ्याच्या विकासासाठी व बदलासाठी खर्च करणे यासाठीच महामानवाच्या विचारांचा अभ्यास करणे गरजेचे आहे.

प्रस्तावना :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा विचार करता असे लक्षात येते की, या जगात खूप असे महामानव, विचारवंत, समाजसुधारक झाले. त्यांनी प्रत्येकानी आपापल्या क्षेत्रात माणसांना विचार करण्यास भाग पाडले. व माणूस हा माणसासाठी आहे ही संकल्पना रुजविली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी सामाजिक व धार्मिक कार्याला विशेष

महत्व दिले आहे. कारण धर्म ही माणसाला आवश्यक बाब आहे. माणसासाठी धर्म आहे. धर्मासाठी माणूस नाही. म्हणून त्यांनी धर्माला आपल्या जीवनात व कृतीत सर्वश्रेष्ठ महत्व दिले. कारण मानवी जीवनात माणसाजवळ निती, सदाचार, सद्दर्शन, या सर्व गोष्टींची गरज असते. माणूस किती जगला यापेक्षा तो कसा जगला याला खूप महत्व असते. म्हणून माणूस आणि धर्म या गोष्टींचा विचार करता डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी आपले पूर्ण आयुष्य हे व्यक्तीला बदलण्यासाठी खर्च केले. म्हणूनच धर्म व माणसांचा खूप जवळचा संबंध असल्यामुळे त्या विषयीचे विचार आज पुढे घेऊन जातील म्हणूनच सर्वानी माणसासारखे माणसांनी वागणे ही काळाची गरज आहे. हेच या शोधनिबंधा मागचे मुख्य उद्दिष्ट्य आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्म व व्यक्तीविषयक विचार :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते, समाजाच्या धारणेकरिता घातलेली बंधने म्हणजे धर्म किंवा ज्याने सर्व प्रजेचे धारण होते. परंतु समाजाची बंधने कशा प्रकारची हवीत. याचा बोध या व्याख्यातून होत नाही. हा त्यातील दोष आहे. त्यांच्या मते, हिंदू धर्माची रचना वर्णांच्या (जातीच्या) कल्पनेवर झाल्याने एका व्यक्तीने दुसऱ्या व्यक्तीशी कशा रीतीने वागावे याची बंधने आहेत. त्यामुळे या धर्मात व्यक्तीला स्थान नाही. मात्र व्यक्तीचा विकास हेच धर्माचे खरे ध्येय असावे हे त्यांना मान्य आहे. व्यक्तीचा व समाजाचा परस्परसंबंध घनिष्ट असला तरी त्यामुळे व्यक्तीचे अस्तित्व लोप पावता कामा नये. 'जाती व धर्म व्यवस्थेमुळे व्यक्तीच्या विकासासाठी आवश्यक असणारे महत्वाचे तत्व म्हणजे स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, सामाजिक न्याय आणि लोकशाही तसेच प्रज्ञा, शील व करुणा व समाधी यांची उणीव आहे असे त्यांचे मत होते. बहुजन समाज धर्माच्या अज्ञानामुळे कसा विषमतावादी झाला आहे. त्यांनी म्हटले आहे की, कोणत्याही धर्माचा आचारात्मक भाग त्या धर्माच्या

2022-22

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक - मार्च २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणीअंक : ४

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ.सर्जेराव भामरे ● प्रा.डॉ.मृदुला वर्मा ● प्रा.श्रीपाद नांदेडकर
अतिथी संपादक :

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ.वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१.

दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवार सुटी)

मूल्य ₹ १००/-

वार्षिक वर्गणी ₹ ५००/-; आजीव वर्गणी ₹ ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्ट ने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळवणी : अनिल साठये, बावधन, पुणे २१.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या
नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

- १९ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मानव मुक्तीचे लढे - डॉ.विजय रेवजे, सोलापूर ----- ८३
- २० डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा राष्ट्रवादी दृष्टीकोण
- डॉ.वासुदेव डोंगरदिवे, विक्रमगड, जि. पालघर ----- ८५
- २१ महात्मा फुले यांचे पददलितांच्या शिक्षणासंबंधीचे योगदान - प्रा.आनंद शिंदे, सोलापूर ----- ९०
- २२ महात्मा जोतीराव फुले - एक दृष्टा और स्रष्टा युगपुरुष - डॉ.दत्तात्रय अनारसे, माढा, जि.सोलापूर - ९३
- २३ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि बहिष्कृत हितकारिणी सभा
- डॉ.दिगंबर वाघमारे, टेंभुर्णी, ता.माढा, जि.सोलापूर ----- ९६
- २४ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि महिला सशक्तिकरण
- डॉ.दिलीप बिराजदार, माकणी, ता.लोहारा, जि.उस्मानाबाद ----- १०१
- २५ महात्मा जोतीराव फुले यांच्या कुळंबीण' अखंडातील जातीव्यवस्था व स्त्री शोषणाचा विचार
- डॉ.दिनकर मुरकुटे, हडपसर, पुणे ----- १०५
- २६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या आर्थिक व कृषिविषयक विचारांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास
- डॉ.स्मीता पाकधाने, नाशिक ----- १०९
- २७ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : बौद्ध धम्म प्रभाव आणि वारसा, सामाजिक अस्तित्वाचा पर्यायी समृद्ध मार्ग
- डॉ.प्रभाकर कोळेकर, सोलापूर ----- ११६
- २८ आंबेडकरवादी इतिहास पद्धतीचे वैचारिक तत्त्वज्ञान व त्याची मिमांसा
- डॉ.प्रविण बोरकर, उल्हासनगर ----- १२३
- २९ आधुनिक भारताच्या सामाजिक चळवळीचा दीपस्तंभ महात्मा फुले कृत सत्यशोधक समाज
- डॉ.राजेंद्र गायकवाड, टेंभुर्णी, . ----- १२९
- ३० महात्मा जोतीराव फुले यांचे सत्यशोधक समाजाबाबतचे विचार
- डॉ. सुशिल शिंदे, पंढरपूर ----- १३१
- ३१ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे दलित चळवळीतील योगदान
- डॉ.संजीव बोधे, खटाव, जि.सातारा ----- १३६
- ३२ महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे सामाज सुधारणाविषयक विचार
- प्रा.दत्तू शेंडे, कर्जत, जि.अहमदनगर. ----- १३९
- ३३ आधुनिक भारताच्या संविधान निर्मितीत डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान
- डॉ.सुभाष वाघमारे, सातारा. ----- १४१
- ३४ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर के वैचारिक परिप्रेक्ष्य में हिंदी दलित आत्मकथा साहित्य
- डॉ.प्रमोद परदेशी, कर्जत, जि.अहमदनगर. ----- १४५
- ३५ समाज परिवर्तनाच्या चळवळीचे आद्य प्रवर्तक महात्मा फुले यांचे विचार व कार्य : एक अभ्यास
- डॉ.गौतम ढाले, जयसिंगपूर, जि.कोल्हापूर. ----- १४९
- ३६ महात्मा फुले यांचे शेतकऱ्यांच्या प्रगतीबाबत विचार - डॉ.घनश्याम महाडीक, अमरावती ----- १५४
- ३७ महात्मा फुले यांचे भारतीय शेती व शेतकऱ्याविषयीचे विचार
- १) डॉ.उद्धव घोडके, पुणे; २) डॉ.पांडुरंग लोहोटे, पुणे. ----- १५६
- ३८ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय समाजाच्या शिक्षणाचा हक्क
- डॉ.संतोष जाधव, मोखाडा, जि.पालघर. ----- १५९

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मानव मुक्तीचे लढे

डॉ. विजय रेवजे

ल. भा. पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

vijayrevaje66@gmail.com मोबा .८६०५६६०३७२

प्रस्तावना :

एकोणिसावे आणि विसावे शतक महाराष्ट्राच्या दृष्टीने भाग्याचे आहे कारण या काळात महात्मा ज्योतिबा फुले, राजर्षी शाहू महाराज, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे, संत गाडगेबाबा, पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील, लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील, अहिल्यादेवी होळकर, पंजाबराव देशमुख आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्यासारखे असामान्य, कर्तृत्वसंपन्न आणि विचारवंत समाज सुधारक जन्माला आले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी आपले संपूर्ण जीवन दलितांच्या उद्धारासाठी समर्पित केले. शिका, संघटीत व्हा आणि संघर्ष करा, हा महान मंत्र त्यांनी दलितांना दिला हे करित असताना केवळ विचार सांगून ते थांबले नाहीत तर त्यांनी स्वतः गरिबांच्या, दलितांच्या कष्टकरी शेतकरी कामगार यांच्या उन्नतीसाठी वेळोवेळी लढे दिलेले आहेत.

१. चवदार तळ्याचा सत्याग्रह :

या देशातील हिंदूंनी दलितांच्याकडून विहिरी, तलाव खोदून घेतले पण तेथील पाणी पिण्याचा अधिकार दलितांना नव्हता. निसर्गाने मुक्तहस्ते दिलेले पाणी मिळवण्यासाठी त्यांना दुसऱ्याच्या हातापाया पडावे लागत होते. मैलोनमैल हिंडावे लागत होते हिंदू धर्माने हा जो अन्याय केला त्या विरोधात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जनजागृती केली त्यासाठी रायगड जिल्ह्यातील महाड येथे दि. १९ व २० मार्च १९२७ रोजी सत्याग्रह केला. आपल्या ४००० अनुयायांसह तेथे जाऊन त्यांनी ओंजळभर पाणी प्राशन केले. सर्वाभूती एक आत्मा असे मानणाऱ्या हिंदू धर्मियांना पाणी पिण्यासाठी दलितांना बंदी का असा प्रश्न त्यांनी विचारला आहे.

या महाडच्या चवदार तळ्याच्या सत्याग्रहाच्या माध्यमातून त्यांनी दलितांवरील अन्यायाच्या विरोधामध्ये आवाज उठवलेला आहे.

२ शेतकरी चळवळ :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केवळ दलितांच्या साठी लढले दिले असे नव्हे तर या देशातील कष्टकरी कामगार, शेतकरी यांच्यावर इतरांकडून अन्याय होऊ नये असा त्यांचा

विचार होता, म्हणूनच १९२८ मध्ये कोकणातील खोताच्या गुलामीतुन मुक्त व्हावे म्हणून चळवळ केली. दि. १४ एप्रिल १९२९ रोजी चिपळूण येथे रत्नागिरी जिल्हा शेतकरी परिषदेचे आयोजन त्यांनी केले. १९३७ मध्ये खोती पद्धती नष्ट करणा-या कायद्याचे विधेयक त्यांनी विधिमंडळात मांडले व १० जानेवारी १९३८ रोजी २५००० शेतकऱ्यांचा मोर्चा त्यांनी विधिमंडळावर नेला होता.

३. स्वतंत्र मजूर पक्षाची स्थापना केली :

१९३८ मध्ये त्यांनी मुंबई विधानसभेत औद्योगिक विवाद विधेयक शासनाने सादर केले होते त्याला कडाडून विरोध केला. कामगारांना जो महागाई भत्ता मिळतो तो महागाई निर्देशांक नुसार देण्यात यावा याचा आग्रह त्यांनी धरला होता.

४. मनुस्मृतीचे दहन :

दि. २५ डिसेंबर १९२७ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी मनुस्मृतीचे दहन केले. हा दिवस भारतीय इतिहासातील क्रांतीचा दिवस म्हणून ओळखला जातो, याबद्दल डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात या ग्रंथात धर्माची धारणा नसून असमानतेची धुळवड आहे म्हणून आम्ही या ग्रंथाचे दहन केले. २ यावरून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारातील स्पष्टता स्पष्ट होते.

५. बौद्ध धर्माचा स्वीकार :

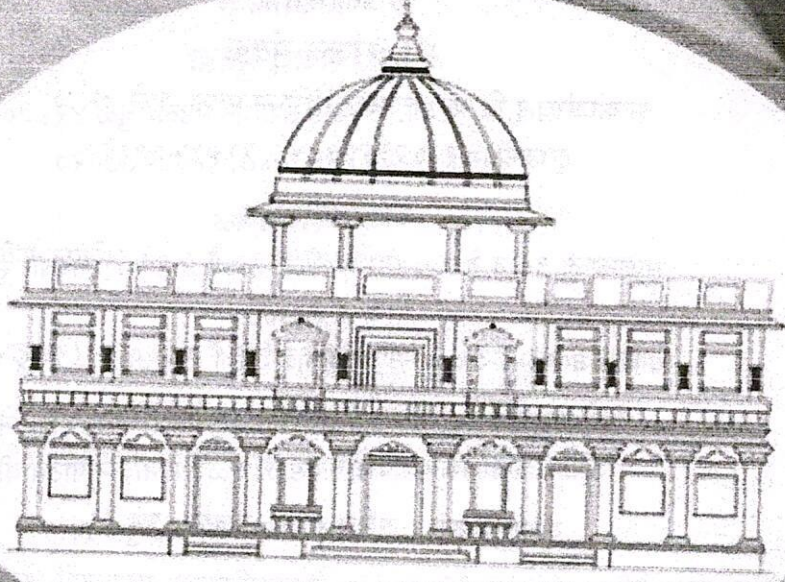
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी १९३५ मध्ये नाशिक येथील येवला येथे मी हिंदू म्हणून जन्मलो असलो तरी मी हिंदू म्हणून मरणार नाही, अशी प्रतिज्ञा केली होती याचाच एक भाग म्हणून त्यांनी दि. १४ ऑक्टोबर १९५६ मध्ये नागपूरच्या चैत्यभूमीवर आपल्या लाखो अनुयायांसह बौद्ध धर्माचा स्वीकार केला. या धर्मांतरामुळे दलितांच्या तात्विक, वैचारिक आणि धार्मिक जीवनात परिवर्तन होईल ही त्यांची भूमिका होती. या घटनेबद्दल प्राचार्य म. भि. चिटणीस म्हणतात 'धर्मांतरामुळे मी आता माणूस आहे ही भावना त्यांच्यामध्ये वाढीस लागली आहे.' प्राचार्य चिटणीस यांच्या या मताची सत्यता तत्कालीन आत्मचरित्राचे वाचन केल्यानंतर समजून येते.

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

● वर्ष : १० ● मार्च २०२२ पुरवणी विशेषांक

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक - मार्च २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणीअंक : ४

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ.सर्जेराव भामरे ● प्रा.डॉ.मृदुला वर्मा ● प्रा.श्रीपाद नांदेडकर
अतिथी संपादक :

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ.वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१.

दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवार सुटी)

मूल्य ₹ १००/-

वार्षिक वर्गणी ₹ ५००/-; आजीव वर्गणी ₹ ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्ट ने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळवणी : अनिल साठये, बावधन, पुणे २१.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

- १९ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मानव मुक्तीचे लढे - डॉ.विजय रेवजे, सोलापूर ----- ८३
- २० डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा राष्ट्रवादी दृष्टीकोण
- डॉ.वासुदेव डोंगरदिवे, विक्रमगड, जि. पालघर ----- ८५
- २१ महात्मा फुले यांचे पददलितांच्या शिक्षणासंबंधीचे योगदान - प्रा.आनंद शिंदे, सोलापूर ----- ९०
- २२ महात्मा जोतीराव फुले - एक दृष्टा और स्रष्टा युगपुरुष - डॉ.दत्तात्रय अनारसे, माढा, जि.सोलापूर - ९३
- २३ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि बहिष्कृत हितकारिणी सभा
- डॉ.दिगंबर वाघमारे, टेंभुर्णी, ता.माढा, जि.सोलापूर ----- ९६
- २४ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि महिला सशक्तिकरण
- डॉ.दिलीप बिराजदार, माकणी, ता.लोहारा, जि.उस्मानाबाद ----- १०१
- २५ महात्मा जोतीराव फुले यांच्या कुळंबीण' अखंडातील जातीव्यवस्था व स्त्री शोषणाचा विचार
- डॉ.दिनकर मुरकुटे, हडपसर, पुणे ----- १०५
- २६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या आर्थिक व कृषिविषयक विचारांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास
- डॉ.स्मीता पाकधाने, नाशिक ----- १०९
- २७ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : बौद्ध धम्म प्रभाव आणि वारसा, सामाजिक अस्तित्वाचा पर्यायी समृद्ध मार्ग
- डॉ.प्रभाकर कोळेकर, सोलापूर ----- ११६
- २८ आंबेडकरवादी इतिहास पद्धतीचे वैचारिक तत्त्वज्ञान व त्याची मिमांसा
- डॉ.प्रविण बोरकर, उल्हासनगर ----- १२३
- २९ आधुनिक भारताच्या सामाजिक चळवळीचा दीपस्तंभ महात्मा फुले कृत सत्यशोधक समाज
- डॉ.राजेंद्र गायकवाड, टेंभुर्णी, . ----- १२९
- ३० महात्मा जोतीराव फुले यांचे सत्यशोधक समाजाबाबतचे विचार
- डॉ. सुशिल शिंदे, पंढरपूर ----- १३१
- ३१ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे दलित चळवळीतील योगदान
- डॉ.संजीव बोधे, खटाव, जि.सातारा ----- १३६
- ३२ महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे सामाज सुधारणाविषयक विचार
- प्रा.दत्तू शेंडे, कर्जत, जि.अहमदनगर. ----- १३९
- ३३ आधुनिक भारताच्या संविधान निर्मितीत डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान
- डॉ.सुभाष वाघमारे, सातारा. ----- १४१
- ३४ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर के वैचारिक परिप्रेक्ष्य में हिंदी दलित आत्मकथा साहित्य
- डॉ.प्रमोद परदेशी, कर्जत, जि.अहमदनगर, ----- १४५
- ३५ समाज परिवर्तनाच्या चळवळीचे आद्य प्रवर्तक महात्मा फुले यांचे विचार व कार्य : एक अभ्यास
- डॉ.गौतम ढाले, जयसिंगपूर, जि.कोल्हापूर. ----- १४९
- ३६ महात्मा फुले यांचे शेतकऱ्यांच्या प्रगतीबाबत विचार - डॉ.घनश्याम महाडीक, अमरावती ----- १५४
- ३७ महात्मा फुले यांचे भारतीय श्रेती व शेतकऱ्यांविषयीचे विचार
- १) डॉ.उद्धव घोडके, पुणे; २) डॉ.पांडुरंग लोहोटे, पुणे. ----- १५६
- ३८ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय समाजाच्या शिक्षणाचा हक्क
- डॉ.संतोष जाधव, मोखाडा, जि.पालघर. ----- १५९

महात्मा फुले यांचे पददलितांच्या शिक्षणासंबंधीचे योगदान

डॉ. आनंद ज्ञानेश्वर शिंदे

सहयोगी प्राध्यापक,

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

प्रस्तावना :

महात्मा ज्योतीबा फुले यांना 'अस्पृश्यांच्या शिक्षणाचे अध्वर्यू' आणि 'महाराष्ट्राचे मार्टिन ल्युथर' म्हणून ओळखले जाते. बहुजन समाजाच्या शिक्षणासाठी त्यांनी खूप प्रयत्न केले व त्यांच्यासाठी ते स्फूर्तिदाते ठरले. असे म्हटले जाते की, त्यांनी बहुजन समाजाच्या शिक्षणाचा पाया रचला. ज्योतीरावांनी आपल्या विचारांना कृतीची जोड देऊन समाजसुधारणा करण्याचा प्रयत्न केला. दलितवर्गाची सेवा करणे, त्यांना नवजीवन देणे, समाजातील जातिभेद नष्ट करणे यासाठी ज्योती बांनी आपले संपूर्ण आयुष्य खर्ची घातले. अस्पृश्य हे सुद्धा मानव आहेत आणि त्यांना मानव म्हणून वागविले पाहिजे असा दृष्टिकोन त्यांनी समाजापुढे मांडला. माणसाला जन्माने श्रेष्ठत्व घेत नाही तर कर्मनि मनुष्य मोठा होतो, हे त्यांचे तत्त्वज्ञान होते. हरिजनांना छळणे, त्यांना स्पर्श न करणे, एका पाणवठ्यावर त्यांना पाणी भरू न देणे ही कृत्ये मानवतावादी नाहीत, असे त्यांनी सांगितले. अस्पृश्यता हा हिंदू धर्माला लागलेला कलंक होता. सामाजिक विषमता, जातिभेद नष्ट करण्यासाठी समाजातील खालचा वर्ग शहाणा झाला पाहिजे, खालचा वर्ग सुधारल्याशिवाय, तो स्वावलंबी झाल्याशिवाय त्या वर्गाला आपल्या हक्काची जाणीव होणार नाही व गुलामगिरीविरुद्ध झगडण्याचे धाडस त्यांच्यात येणार नाही, असा विचार ज्योतीबांनी केला. त्यामुळेच त्यांनी हरिजन शिक्षणाचे कार्य हाती घेतले.

* महात्मा फुले यांचे पददलितांच्या शिक्षणासंबंधीचे कार्य:

१. सामाजिक गुलामगिरीविरुद्ध झगडण्याची प्रेरणा दिली:

सामाजिक गुलामगिरी नाहीशी करण्यासाठी बहुजन समाज सुशिक्षित झाला पाहिजे, बहुजन समाजाला ज्ञानाचे दरवाजे खुले झाल्याशिवाय समाज अज्ञानातून मुक्त होणार नाही, या विचारांनी महात्मा फुले प्रेरित झाले व त्यांनी शिक्षणातून समाजसुधारणा करण्याचा प्रयत्न केला. सामाजिक विषमता ही आर्थिक विषमतेहून फार भयानक आहे. सामाजिक विषमता, जातिभेद, वर्णव्यवस्था, ब्राह्मणांचे वर्चस्व यासाठी झगडायचे महात्मा फुल्यांनी ठरविले. सामाजिक क्रांतीसाठी शिक्षणाची आवश्यकता आहे हे त्यांनी

(१०)

ओळखले. स्त्रियांना शिकविले पाहिजे, बहुजन समाजाला शिक्षण देऊन स्वतःच्या मूलभूत हक्कांची जाणीव करून दिली पाहिजे, त्याशिवाय वरिष्ठ वर्गाची हुकूमशाही नष्ट होणार नाही असा त्यांचा दृढविश्वास होता.

सामाजिक समता, बंधुत्व या कल्पना शिक्षणातून साकार करता येतील. कोणत्याही समाजाचा केवळ द्वेष करून चालणार नाही. समाजातील जातिभेद नष्ट होण्यासाठी समाजात शिक्षणप्रसार झाला पाहिजे, लोक शहाणे झाले पाहिजेत. समाजातील धर्ममार्तंडांचा प्रभाव, त्यांच्या जुन्या परंपरा व भ्रामक कल्पना यांना नष्ट करण्यासाठी बहुजन समाज शिक्षणातून सुधारला पाहिजे, अशा प्रकारची प्रेरणा त्यांनी लोकांना दिली.

२. समाज सुधारण्यासाठी शिक्षणाची आवश्यकता आहे असे प्रतिपादन केले :

महात्मा फुलेंच्या मते, शिक्षण हे समाज सुधारण्याचे साधन आहे. समाजात सामाजिक समता व बंधुत्व प्रस्थापित करण्यासाठी शिक्षणाची आवश्यकता आहे. शिक्षणामुळे समाजातील रूढी, परंपरा, जुन्या गैरसमजुती नष्ट होतात. समाजातील अन्यायाला वाचा फोडण्यासाठी शिक्षणाने समाजातील खालचे वर्ग शहाणे झाले पाहिजेत. शेतकरी, कामगार, दलित व मागासलेले सर्व लोक जोपर्यंत शिकून शहाणे होत नाहीत तोपर्यंत या लोकांना गुलामासारखे वागविले जाईल.

महात्मा फुलेंच्या मते, समाजातील खालच्या वर्गातील लोक शहाणे करणे, त्यांना स्वावलंबी बनविणे, त्यांच्यावर होणारया अन्यायाला वाचा फोडणे व त्यांचे जीवन सुखी करणे म्हणजे समाज सुधारणा होय. ज्योती बांना सामाजिक क्रांती करावयाची होती या दृष्टीने शिक्षण म्हणजे समाज सुधारणेचे एक साधन आहे असे ज्योतीबांना वाटत होते.

३. झिरप सिद्धांताच्या तत्त्वाला विरोध केला :

भारतातील शिक्षणासंबंधी लॉर्ड मेकॉले यांनी एक तत्त्व सुचविले होते. भारतात शिक्षणप्रसार कसा करावा याविषयी त्यांनी झिरप सिद्धांत किंवा पाझर सिद्धांत (डाऊनवर्ड फिल्ट्रेशन थेअरी) मांडला होता. या तत्त्वाप्रमाणे समाजातील वरचे वर्ग शिकले की आपोआप खालच्या वर्गातील लोकांकडे

पुरवणी अंक-४ मार्च २०२२

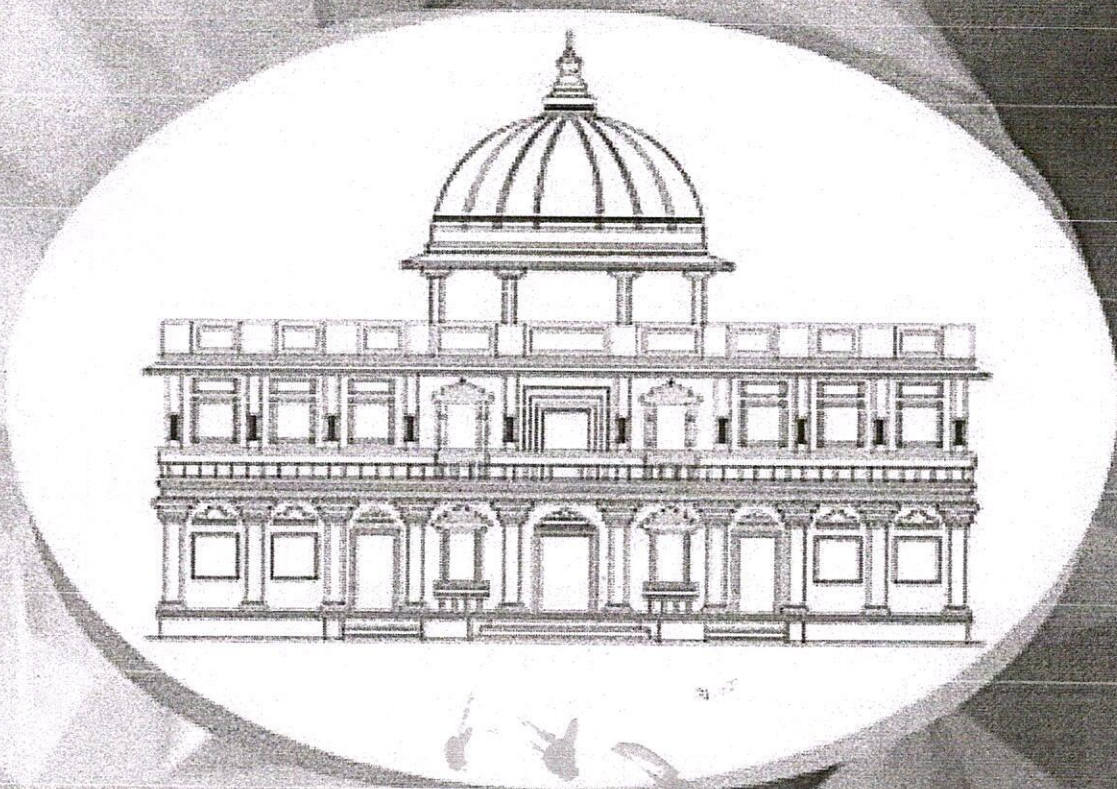

2022-23

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

● वर्ष : १० ● मार्च २०२२ पुरवणी विशेषांक

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

अनुक्रमणिका

- १ महात्मा फुले यांचे शेती समस्येबाबत विचार
- डॉ.अनिल कांबळे, सोलापूर ----- ११
- २ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या पत्रकारितेत 'मूकनायक' या वृत्तपत्राचे योगदान
- प्रा. आप्पासाहेब केंगार, भिलवडी, ता.पलूस, जि.सांगली ----- १५
- ३ महात्मा ज्योतिराव फुले : २१ व्या शतकात समजून घेतांना
- प्रा.अरुणा वाघोले, आळे, ता.जुन्नर, जि.पुणे ----- २०
- ४ महात्मा जोतीराव फुले यांचे शैक्षणिक विचार आणि कार्य : ऐतिहासिक अभ्यास
- डॉ.बाळासाहेब काळे, इंदापूर, जि.पुणे ----- २७
- ५ डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक कार्यातील विचार आणि योगदान
- प्रा.शैलेश भालेराव, पाषाण, जि.पुणे ----- ३१
- ६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कामगार कल्याणविषयक योगदान
- डॉ.चंद्रकांत भारसाकळे, इस्लामपूर, जि.सांगली ----- ३६
- ७ महात्मा ज्योतिबा फुले : एक थोर समाजसुधारक
- श्री.अजित चव्हाण, बारशी, जि.सोलापूर ----- ४१
- ८ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे अनुसूचित जातींसाठी सामाजिक न्यायाचे योगदान
- प्रा.गीतांजली चव्हाण, लोणी काळभोर, ता.हवेली, जि.पुणे ----- ४६
- ९ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची भारतीय संसदीय लोकशाही विषयीचे विचार
- प्रा.दादासाहेब हाके, माढा, जि.सोलापूर ----- ४९
- १० डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्मविषयक व व्यक्तीविषयक विचार - एक सामाजिक आकलन
- प्रा.दशरथ रसाळ, सोलापूर ----- ५३
- ११ महात्मा फुले - एक कृतिशील समाजसुधारक
- प्रा.बाळासाहेब देवकाते, कर्जत, जि.अहमदनगर ----- ५६
- १२ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे समाजशास्त्र व समाज कार्यातील योगदान
- डॉ.नागोराव भुरके, सोलापूर ----- ५९
- १३ महात्मा ज्योतिराव गोविंदराव फुले : लोकोत्तर पुरुष
- डॉ.अतुल कदम, भोसरे, ता.माढा, जि.सोलापूर ----- ६२
- १४ सत्यशोधक समाज आणि क्रियाशील सत्यशोधक
- डॉ.गोवर्धन दिकोंडा, माढा, जि.सोलापूर ----- ६६
- १५ आधुनिक भारताच्या विकासात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान
- प्रा.महादेव दिसले, बारशी ----- ७०
- १६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाही समाजवाद आणि आर्थिक विषमतेबाबतचे विचार
- प्रा.महेंद्र गजधाने, पंढरपूर ----- ७५
- १७ महात्मा फुले यांच्या साहित्यातील मानवतावाद - डॉ.नामदेव शिंदे, माढा, जि.सोलापूर ----- ७७
- १८ महिलांच्या शैक्षणिक सक्षमीकरणासाठी महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे योगदान
- डॉ.पौर्णिमा चव्हाण, आष्टा, ता.वाळवा, जि.सांगली ----- ८०

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे समाजशास्त्र व समाज कार्यातील योगदान

प्रा. डॉ. भुरके नागोराव संभाजी

समाजशास्त्र विभाग, लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

प्रस्तावना :

हडॉ. बाबासाहेब आंबेडकर अस्पृश्यता, जातिव्यवस्थेचे, वर्णव्यवस्थेचे घोर विरोधक तसेच टीकाकार होते विलक्षण प्रतिभा लाभलेल्या डॉ. आंबेडकरांनी समाजाच्या जवळपास सर्वच पैलूवर आपल्या अभ्यासाने आणि कार्याने प्रकाश टाकला. ते एक सामाजिक विचारवंत राजकीय चिंतक अर्थशास्त्रज्ञ धर्म चिकित्सक यासोबतच एक महान समाजशास्त्रज्ञ व सिद्धांतकार होते.

विश्वरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे भारताच्या घटनेचे प्रमुख शिल्पकार आधुनिक भारताचे जनक लोकशाहीचे श्रोते व मानवी स्वातंत्र्याचे महान कैवारी होते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारतीय समाज व्यवस्थेचे समाजशास्त्रीय अध्ययन करून भारतातील समाजशास्त्रीय अध्ययनाला चालना दिली. परंतु डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे एक समाज शास्त्रज्ञ होते ही गोष्ट सर्वसामान्य लोकांना आतापर्यंत माहित नव्हती कारण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या समाजशास्त्रीय संशोधनाची दखल येथील समाज शास्त्रज्ञांनी घेतली नव्हती. ही एक वास्तविकता आहे. जातिव्यवस्थेच्या संदर्भात अत्यंत सूक्ष्मपणे वैज्ञानिक अध्ययन करण्याचे श्रेय डॉ. आंबेडकरांचे आहे तरीदेखील समाज शास्त्रज्ञांनी त्यांच्या अध्ययनाच्या संदर्भात एक अक्षर देखील लिहिले नाही. त्यामुळेच त्यांच्या जाती व्यवस्थेसंबंधी च्या समाजशास्त्रीय अध्ययनाची माहिती इतरांना होऊ शकली नाही. भारतातील विद्यापीठात समाजशास्त्राचा स्वतंत्र विभाग सुरू होण्यापूर्वीच अमेरिकेच्या कोलंबिया विद्यापीठात ९ मे १९१६ ला भरलेल्या ए. ए. गोल्डन वायझर मानव विज्ञान परिषदेत २५ वर्षांच्या एका तरुण भारतीय समाज शास्त्रज्ञाने भाग घेतला होता या तरुण भारतीय समाज शास्त्रज्ञाने या परिषदेत भारतातील जातीची जडण, उत्पत्ती आणि विकास हा संशोधन पर पेपर सादर केला होता हा पेपर १९१७ च्या इंडियन ऑर्टीकेरी मध्ये प्रसिद्ध झाला होता. हा तरुण भारतीय संशोधक म्हणजे डॉ. बी. आर. आंबेडकर होय.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

१. महाराष्ट्रातील समाजशास्त्राच्या समाजशास्त्रीय योगदानाचा अभ्यास करणे.
२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचा अभ्यास

करणे.

३. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर लिखित ग्रंथ व सिद्धांत अभ्यासणे.

गृहितके :

१. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे सर्वसामान्य जनतेसाठी कार्य करणारे समाज शास्त्रज्ञ आहेत.
२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कार्य हे दलित समाज व अस्पृश्य जातीसाठी मोलाचे कार्य आहे.
३. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे सामाजिक कार्यामध्ये संपूर्ण आयुष्यभर कार्य करणारे समाज शास्त्रज्ञ आहेत.

* डॉ. बी. आर. आंबेडकर यांचे समाजाविषयीचे विचार:

१. जातीच्या उत्पत्तीचा सिद्धांत व जाती विषयक विचार :

जातिव्यवस्था काय आहे तिचे स्वरूप कसे आहे जातीची निर्मिती कशी झाली याबाबत गहन आणि सूक्ष्म विश्लेषण आंबेडकरांनी आपल्या जातिव्यवस्थेचा विनास या पुस्तकात केले. त्यांनी जातीच्या उत्पत्ती संबंधी सिद्धांत मांडला आंबेडकरापूर्वी जातीच्या उत्पत्ती संबंधी अनेक सिद्धांत प्रचलित होते. त्यांनी जातीच्या उत्पत्ती विषयक आपला स्वतःचा सिद्धांत मांडला त्यांच्यामते जातीची उत्पत्ती आंतरविवाहाच्या प्रथेतून झाली. तसेच अनेक जाती निर्माण होण्याचे कारण म्हणजे जातीतील अंतरविवाहाच्या नियमाचे उल्लंघन होईल असे त्यांचे महत्त्व आहे. आंबेडकर उच्च-नीच भेदभाव आणि विषमता या बाबी जातीव्यवस्थेची वैशिष्ट्ये मानतात आंबेडकरांच्या मते सतीप्रथा, विधवा पुनर्विवाह बंदी इत्यादी सारख्या समस्या मागे जाती व्यवस्था कारणीभूत आहे. जातिव्यवस्था एक मानसिक दशा असून तिला धार्मिक ग्रंथांच्या आधारे मोठ्या कुशलतेने प्रस्तुत केले जाऊ शकते. धार्मिक आधार समाप्त करणे आवश्यक आहे. तरच जातिव्यवस्था समाप्त होतील तसेच आंतरजातीय विवाहद्वारे कौटुंबिक एकता निर्माण होऊन जातिव्यवस्थेचा अंत होऊ शकतो असे विचार मांडले.

२. अस्पृश्यते संबंधी विचार :

डॉ. आंबेडकरांनी आणि सूद्र उत्पत्ती विषयक आपल्या अपूर्व सिद्धांतानंतर त्यांनी अस्पृश्य मूळचे कोण होते? आणि ते अस्पृश्य कसे बनले? या समाजशास्त्रीय संशोधन पर ग्रंथामधून अस्पृश्यतेच्या उत्पत्ती विषयक सिद्धांताची

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक
॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक - मार्च २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणीअंक : ५

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ.सर्जेराव भामरे ● प्रा.डॉ.मृदुला वर्मा ● प्रा.श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक :

● प्रा.डॉ.पी.जी.गायकवाड ● प्रा.डॉ.गोवर्धन दिकोंडा ● प्रा.डॉ.सुरेश रामचंद्र ढेरे

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ.वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१.

दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवार सुटी)

मूल्य ₹ १००/-

वार्षिक वर्गणी ₹ ५००/-; आजीव वर्गणी ₹ ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्ट ने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळवणी : अनिल साठये, बावधन, पुणे २१.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

- ६१ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची पत्रकारिता : संदर्भ बहिष्कृत भारतमधील अग्रलेख -
- प्रा.सचिन कांबळे, पुणे ----- २५१
- ६२ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार आणि भटक्या विमुक्त जाती जमाती
- प्रा.सचीन साळवे, लोणी-काळभोर, जि.पुणे. ----- २५७
- ६३ साहित्यिक जोतीराव फुले - प्रा.संजय साठे, टेंभुर्णी, ता.माढा, जि.सोलापूर ----- २६२
- ६४ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे पाकिस्तान संबंधीचे विचार - प्रा.संतोष कारभारी, पुणे ----- २६६
- ६५ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जातिव्यवस्थेच्या उगमासंबंधीचे विचार
- प्रा.संतोष मरकवाड, एल.बी.पी.एम. कॉलेज, सोलापूर. ----- २७०
- ६६ समाजसुधारक महात्मा फुले - प्रा.सरला चव्हाण, करमाळा, जि.सोलापूर ----- २७५
- ६७ सामाजिक विषमता व काळाराम मंदिर सत्याग्रह - प्रा.शंकर आवारे, नाशिक ----- २८२
- ६८ महात्मा फुलेंचे शेती विषयक विचार - प्रा.बप्पासाहेब शेजूळ, कुर्डुवाडी, जि.सोलापूर ----- २८६
- ६९ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्रीसबलीकरणातील योगदान - डॉ.शिल्पा शेते, शिरूर, पुणे --- २८८
- ७० महात्मा जोतिबा फुले यांनी हंटर शिक्षण आयोगाला सादर केलेले निवेदन-एक अभ्यास
- डॉ.शिवाजी वाघमोडे, जेऊर, जि.सोलापूर ----- २९२
- ७१ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार : चलन, शेती, कामगार, उद्योगधंदे
- प्रा.सुभाष शिंदे, वाघोली, जि.पुणे. ----- २९८
- ७२ महात्मा फुले यांचे शेतकरी प्रश्नाविषयी विचार
- प्रा.सुनिल राजपूत, अणदूर, ता.तुळजापूर, जि.उस्मानाबाद ----- ३०२
- ७३ बहिष्कृत हितकारिणी सभा आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - प्रा.सुप्रिया पवार, श्रीगोंदा ----- ३०६
- ७४ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री विषयक विचार - प्रा.डॉ.महादेव थोरात, कुर्डुवाडी ----- ३११
- ७५ महात्मा फुलेंच्या शिक्षण विषयक विचारांचे महत्त्व - प्रा.डॉ.महादेव थोरात, कुर्डुवाडी. ----- ३१३
- ७६ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक कार्य - डॉ.कल्याण वटाणे, पंढरपूर ----- ३१५
- ७७ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या राजकीय विचारांचा अभ्यास
- डॉ.यशवंत साळुंके, दिंडोरी, जि.नाशिक. ----- ३१७
- ७८ ज्ञानयोगी डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर - प्रा.धनंजय मोगले, सोलापूर ----- ३२१
- ७९ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे धर्मपरिवर्तन : एक ऐतिहासिक अवलोकन- प्रा.सुमन केंद्रे, पंढरपूर ३२५
- ८० डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचा समताधिष्ठित समाजनिर्मितीचा लढा
- प्रा.समाधान लोंढे, बार्शी, जि.सोलापूर. ----- ३२८
- ८१ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना अभिप्रेत असलेली लोकशाही आणि सद्यस्थिती
- डॉ.शारदा कदम, वसमत, जि.हिंगोली. ----- ३३१
- ८२ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषी सुधारणावादी विचार: सध्यस्थितीची गरज
- १. डॉ. दत्तात्रय निवृत्तीराव घोडके, पुणे २. प्रा.चारुता प्रताप वगरे, कोल्हापूर ----- ३३३
- ८४ Mahatma Phule: A Charismatic Writer of the Masses of Modern India
- Dr.Anand Hipparkar, Karjat, Dist. Ahmednagar ----- ३३७
- ८४ Ambedkar and Dalit Women: The Long-Lasting Legacy of His Discourse on
Women Empowerment - Dr.Anisha Shrivastava, Gaziabad, UP ----- ३४२

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जातिव्यवस्थेच्या उगमासंबंधीचे विचार

प्रा. संतोष मारकवाड

सहाय्यक प्राध्यापक,

इतिहास विभाग, लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

मोबा. क्र. ९७६३४१००८७ santosh.marakwad1@gmail.com

प्रस्तावना :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सम्यक आणि समग्र तत्त्वज्ञान विविध ज्ञानशाखांना व्यापणारे होते. बाबासाहेब हे शैक्षणिकदृष्ट्या अर्थशाखा आणि विधीशाखाचे विद्यार्थी आणि अभ्यासक असतानाही, जीवनातील आवश्यकता, जिज्ञासा आणि महत्त्व लक्षात घेऊन अर्थ, विधीशाखाव्यतिरिक्त समाजशास्त्र, शिक्षणशास्त्र, धर्मशास्त्र, राज्यशास्त्र, साहित्यशास्त्र, इतिहास, तत्त्वज्ञान इत्यादी बाबत त्यांनी अभ्यासपूर्ण, सखोल आणि विस्तृतपणे मांडणी केली. आपले मौलिक विचार ग्रंथरूपाने मांडले. भारतीय समाजव्यवस्थेची गरज लक्षात घेऊन बाबासाहेबांनी आपल्या सामाजिक विचारांची मांडणी केली. भारतीय समाजव्यवस्थेत असलेली प्रचंड विषमता आणि तिचे खोलवर दिर्घकाळ दुष्परिणाम पाहता त्यांनी विविध सामाजिक प्रश्नावर अत्यंत जिवाळ्याने, परिश्रमाने अभ्यास आणि संशोधन करून आपली मते निर्भिडपणे मांडली. तो त्यांच्या सामाजिक लढ्याचाच एक भाग होता.

बाबासाहेबांनी भारतातील जातिव्यवस्थेसंबंधी अत्यंत मुलगामी संशोधनपर विचार मांडलेले आहेत. प्रत्येक विद्यार्थ्यांनी आपल्या विषयातील एखाद्या कूट प्रश्नावर संशोधनात्मक दृष्टीने विचार करून प्रबंध लिहावा व तो आपल्या विषयाच्या विद्यार्थ्यांपुढे वाचून दाखवावा, असा कोलंबिया युनिव्हर्सिटीचा नियम होता, त्या निबंधात लेखक विद्यार्थ्यांचे स्वतःचे संशोधनात्मक विवेचन असले पाहिजे अशीही अट होती. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी संभाजीच्या कारकिर्दीत महाराष्ट्राची सामाजिक परिस्थिती कशी होती. या विषयावर संशोधनात्मक लिहिण्याचे ठरवून शेकडो पुस्तके वाचून सामग्री तयार केली, निबंधही लिहिला पण पुन्हा त्यांनी तो विचार रद्द केला.^१ याऐवजी भारतातील अस्पृश्य समाजाला हीन अवस्था प्राप्त होण्यास कारणीभूत असलेल्या जातिसंस्थेबद्दल संशोधनात्मक, उद्बोधक असा निबंध लिहिण्यास सुरवात केली. इतिहास, समाजशास्त्र, मानववंशशास्त्र यांच्या शास्त्रीय दृष्टिकोनातून त्यांनी जातिसंस्था या प्रश्नाकडे पाहून 'हिंदुस्थानातील जाती त्यांची

संरचना, उत्पत्ती आणि विकास' हा निबंध तयार केला. कोलंबिया युनिव्हर्सिटीतील समाजशास्त्राचे प्रोफेसर डॉ. ए. ए. गोल्डनवायजर यांच्या मानववंशशास्त्राच्या सेमिनार पुढे दि. ९ मे १९१६ रोजी सदर प्रबंध त्यांनी सादर केला. हा एक उत्तम समाज तथा मानववंशशास्त्रीय अभ्यासाचा दस्तऐवज आहे. यात त्यांनी भारतातील जातिसंस्थेची वैशिष्ट्ये, विकास व कार्यपद्धती याबाबतील मूलभूत मांडणी केली आहे. त्याचबरोबर त्यांनी सन. १९३६ साली 'अनिहिलेशन ऑफ कास्ट' हे लाहोरच्या जातपात तोडक मंडळाच्या विनंतीवरून वार्षिक अधिवेशनासाठी तयार केलेले परंतु स्वागत समितीशी मतभेद झाल्याने प्रत्यक्षात न झालेले अध्यक्षीय भाषण प्रकाशित केले. वरील दोन निबंधातून त्यांनी अत्यंत मुलगामी संशोधनपर विचार भारतातील जातिव्यवस्थेसंबंधी मांडलेले आहेत.

भारतीय समाजव्यवस्थेतील जातिसंस्था ही अनेक देशी आणि विदेशी विचारवंतांच्या अभ्यासाचा विषय बनलेली आहे. तत्काळात प्रसिध्द फ्रेंच विद्वान सेनार्ट, नेसफिल्ड, सर एच. रिस्ले, डॉ. एस. व्ही. केतकर यांचे या विषयावरील लिखाण अद्ययावत समजले जात होते. मात्र भारतातील जातिसंस्थेचा विषय अतिशय जटिल असून या विषयावर अनेक संशोधकांनी अपार कष्ट घेऊनही हा विषय अद्याप फारसा स्पष्ट झालेला नाही याची याची नोंद त्यावेळी बाबासाहेबांनी स्पष्टपणे केली आहे.^२ याखेरीज एन. के. दत्त, डॉ. एम. श्रीनिवासन, इरावती कर्वे यांचे याबाबतचे लिखाण होते. त्याचबरोबर लोकहितवादी, गोपाळ गणेश आगरकर, श्री. म. माटे, वि. दा. सावरकर यांनीही हिंदू सामाजिक व्यवस्थेविषयी आपले विचार मांडले. त्यांचे लेखन हिंदू परंपरा, रूढी, अस्पृश्यता याविरुद्ध होते. परंतु त्यात त्यांच्या मर्यादा होत्या. याबद्दल ते हिंदू माणसाच्या मनापर्यंत पोहचू शकले नाहीत.^३

बाबासाहेबांच्या मते जातिसंस्था ही जटिल असली तरी ती अगम, अज्ञेय नाही. सैद्धांतिक आणि व्यावहारिक अशा दोन्ही रूपाने जातीचा प्रश्न ही भयावह समस्या असून ही भयावहता देशातील सांस्कृतिक एकरूपतेच्या कारणाने

ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक - मार्च २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणीअंक : २

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ.सर्जेराव भामरे ● प्रा.डॉ.मृदुला वर्मा ● प्रा.श्रीपाद नांदेडकर
अतिथी संपादक :

● डॉ.राजेश करपे ● डॉ.विष्णू पाटील ● डॉ.गणेश मोहिते ● डॉ.महेश वाघमारे

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ.वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१.

दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवार सुटी)

मूल्य ₹ १००/-

वार्षिक वर्गणी ₹ ५००/-; आजीव वर्गणी ₹ ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्ट ने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळवणी : अनिल साठये, बावधन, पुणे २१.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

- १ भारतीय स्वतंत्रता आंदोलन में लेखकों का योगदान और भूमिका
- डॉ.शिल्पा दादाराव जिवरग, औरंगाबाद ----- १२
- २ मराठवाड्यातील पाणी सुविधा
- श्री. ज्ञानेश्वर जिगे, औरंगाबाद----- १८
- ३ सहस्रकातील जननायक : मोहनदास करमचंद गांधी
- डॉ.भुजंग पाटील, शिरूर (ता.), लातूर ----- २४
- ४ ब्रिटिशांचे पाणीपुरवठा संबंधीचे धोरण
- श्री. संतोष मारकवाड, सोलापूर ----- ३२
- ५ ब्रिटिश कालखंडातील दुष्काळ धोरण (१८५८-१९०५)
- श्री.संतोष मारकवाड, सोलापूर----- ४२
- ६ ग्रामीण भागातील किशोरवयीन मुलींच्या आरोग्याच्या समस्या
- एक अभ्यास, प्रॉ.सय्यद अफरोज अहमद, शिरूर (का.)- ५२
- ७ आधुनिक भारताच्या जडणघडणीमध्ये डॉ.बी.आर.आंबेडकर, पं. नेहरू आणि सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका
- डॉ.आशा पाटील, औरंगाबाद ----- ५९
- ८ स्वातंत्र्याचा अमृतमहोत्सव - काही प्रश्न
- श्रीमती जयश्री बनसोड, औरंगाबाद ----- ६९
- ९ स्वातंत्र्यपूर्व कालीन सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक व आर्थिक पर्यावरणाचा मराठी साहित्यावरील परिणाम
- डॉ.उत्तम कांबळे, सोलापूर ----- ७३
- १० स्वातंत्र्यपूर्व-ब्रिटिशांचे शेतकरी धोरण आणि सद्यस्थित सरकारचे शेतकरी धोरण -डॉ. जी. डी. रूपवते, पेठ, जि.नाशिक -- ८२
- ११ भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील महात्मा गांधींचे योगदान
- डॉ.स्वाती कुरमे, किनवट, जि.नांदेड ----- ८६

ब्रिटिश कालखंडातील दुष्काळ धोरण (सन १८५८ - १९०५)

- श्री. संतोष मारकवाड, सोलापूर

प्रास्ताविक :

ब्रिटिश राजवटीने भारतीय दारिद्र्याच्या खाईत लोटले गेले. या दारिद्र्याचा एक दृश्य आविष्कार म्हणजे एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात पडलेले भीषण दुष्काळ होत. एकोणिसाव्या शतकाच्या दुसऱ्या उत्तरार्धात चौवीस दुष्काळ पडले.^१ आणि अनेक वेळा टंचाईसदृश परिस्थिती निर्माण झाली. सन. १८५४ ते १९०१ या काळात अंदाजे २ कोटी ९० लक्ष लोक दुष्काळात मृत्युमुखी पडले.^२ सन १८५८ नंतरच्या काळातील भारताचे प्रशासन कंपनीकडून ब्रिटिश राजपदाकडे हस्तांतरित होणे, रेल्वे व इतर संचार साधनांचा विकास, परकीय व्यापाराची उन्नती आदी घटकांमुळे दुष्काळ समस्येचे रूपच बदलून गेले. त्याचपद्धतीने सिंचन कार्याचा विस्तार करणे, कृषीसंबंधी कायदे करणे, दुष्काळ निवारणार्थ उपाययोजना करणे आणि निश्चित असे दुष्काळ धोरण ठरविणे ही आपली जबाबदारी आपली आहे याची जाणीव सरकारला झाली.

सन १८६०-६१ मधील दुष्काळ :

सन १८६०-६१ मध्ये पश्चिमोत्तर प्रदेशातील दिल्ली व आग्रा भागात अत्यंत गंभीर दुष्काळ पडला. याने २५ हजार वर्ग मैल प्रदेश प्रभावीत होऊन, एक कोटी तीस लाख लोकांना समस्येला सामोरे जावे लागले. पण सरकारने दुष्काळ निवारणार्थ काही विशेष प्रयत्न केले नाही. मात्र, हा पहिला प्रसंग होता की, दुष्काळपिडितांना राहण्यासाठी काही जागांची व्यवस्था करण्यात आली.^३ सरकारने दुष्काळाच्या याची चौकशी करण्यासाठी कर्नल बेयर्ड स्मिथ याच्या अध्यक्षतेखाली एक दुष्काळ आयोग नेमला. स्मिथच्या मते, असमान भूमी व्यवस्था दुष्काळाचे दुर्भिक्ष मुख्य कारण होते. सन. १८३७ व १८६० मधील दुष्काळाची तुलना करून त्याने म्हटले की, दोन्ही दुष्काळानी समान पद्धतीने प्रांतांना प्रभावित केले. १८६० च्या दुष्काळाने अधिक लोकांना प्रभावित केले. परंतु यावेळी मृतकांची संख्या कमी होती.^४ तथापि, या आयोगाच्या अहवालात दुष्काळ निवारणार्थ कोणतीही

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक - मार्च २०२२ (त्रैमासिक)

● शके १९४४ ● वर्ष : ९० ● पुरवणीअंक : २

संपादक मंडळ

● प्राचार्य डॉ.सर्जेराव भामरे ● प्रा.डॉ.मृदुला वर्मा ● प्रा.श्रीपाद नांदेडकर
अतिथी संपादक :

● डॉ.राजेश करपे ● डॉ.विष्णू पाटील ● डॉ.गणेश मोहिते ● डॉ.महेश वाघमारे

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ.वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१.

दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवार सुटी)

मूल्य ₹ १००/-

वार्षिक वर्गणी ₹ ५००/-; आजीव वर्गणी ₹ ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्ट ने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळवणी : अनिल साठये, बावधन, पुणे २१.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

- १ भारतीय स्वतंत्रता आंदोलन में लेखकों का योगदान और भूमिका
- डॉ.शिल्पा दादाराव जिवरग, औरंगाबाद ----- १२
- २ मराठवाड्यातील पाणी सुविधा
- श्री. ज्ञानेश्वर जिगे, औरंगाबाद----- १८
- ३ सहस्रकातील जननायक : मोहनदास करमचंद गांधी
- डॉ.भुजंग पाटील, शिरूर (ता.), लातूर ----- २४
- ४ ब्रिटिशांचे पाणीपुरवठा संबंधीचे धोरण
- श्री. संतोष मारकवाड, सोलापूर ----- ३२
- ५ ब्रिटिश कालखंडातील दुष्काळ धोरण (१८५८-१९०५)
- श्री.संतोष मारकवाड, सोलापूर----- ४२
- ६ ग्रामीण भागातील किशोरवयीन मुलींच्या आरोग्याच्या समस्या
- एक अभ्यास, प्रॉ.सय्यद अफरोज अहमद, शिरूर (का.)- ५२
- ७ आधुनिक भारताच्या जडणघडणीमध्ये डॉ.बी.आर.आंबेडकर, पं. नेहरू आणि सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका
- डॉ.आशा पाटील, औरंगाबाद ----- ५९
- ८ स्वातंत्र्याचा अमृतमहोत्सव - काही प्रश्न
- श्रीमती जयश्री बनसोड, औरंगाबाद ----- ६९
- ९ स्वातंत्र्यपूर्व कालीन सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक व आर्थिक पर्यावरणाचा मराठी साहित्यावरील परिणाम
- डॉ.उत्तम कांबळे, सोलापूर ----- ७३
- १० स्वातंत्र्यपूर्व-ब्रिटिशांचे शेतकरी धोरण आणि सद्यस्थित सरकारचे शेतकरी धोरण -डॉ. जी. डी. रूपवते, पेठ, जि.नाशिक -- ८२
- ११ भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील महात्मा गांधींचे योगदान
- डॉ.स्वाती कुरमे, किनवट, जि.नांदेड ----- ८६

ब्रिटिशांचे पाणी पुरवठा संबंधीचे धोरण

- प्रा. संतोष मारकवाड, सोलापूर

भारतातील शेती मुख्यत पावसावर अवलंबून असल्यामुळे आणि भारतातील पाऊस अत्यंत लहरी व अत्यंत अनियमित असल्यामुळे भारतातील शेती म्हणजे जुगार असे म्हंटले जाते. ज्या ठिकाणी नियमित आणि आवश्यक प्रमाणावर पाऊस पडत नाही त्याठिकाणी पाणीपुरवठ्याच्या योजना आखून पाणी पुरविणे आवश्यक होते. भारतातील पाणीपुरवठ्याचे प्रमुख मार्ग म्हणजे विहिरी, तळी, पाटबंधारे व कालवे होत. ह्यापैकी सर्वात महत्वाचे मार्ग पाटबंधारे आणि कालवे असून भारतात प्राचीन काळापासून त्याचा उपयोग कला गेल्याचे आढळते. कालवे आणि पाटबंधारे दुष्काळी भागामध्ये महत्वपूर्ण भूमिका पार पाडत होती. दुष्काळाशी सामन्या देण्यासाठी रेल्वे ही नवी पध्दत आली असली तरीपरंतु, पाटबंधारे काढून पाणी पुरवठा करणे ही प्राचीन काळापासून आलेली पद्धत आहे.^१ प्राचीन व मध्ययुगीन काळात बऱ्याच प्रमाणात पाणीपुरवठ्याच्या सुविधा करण्यात आलेल्या होत्या. ईस्ट इंडिया कंपनीने सुरवातीला आपले लक्ष लढाया, व्यापार व सत्तास्थापना याकडे केंद्रित केले होते. त्यामुळे या काळात कंपनीकडून कालवे अथवा जलसिंचन व्यवस्थेकडे दुर्लक्ष झाले. तत्पूर्वी भारतीय शासकांच्या काळात निर्माण केलेल्या सुविधा मोडकळीस झालेल्या होत्या. पण लॉर्ड वेलस्लीच्या काळानंतर या क्षेत्राकडे लक्ष देण्यास कंपनीने सुरवात केली.

ब्रिटिशकाळातील सिंचन अथवा पाणीपुरवठा धोरणाचे तीन भाग करता येतील. पहिला कालखंड ब्रिटिश सत्तेचा उदय (१७५७) ते राणी व्हिक्टोरियाच्या जाहिरनाम्यापर्यंत, दुसरा कालखंड राणीच्या जाहिरनाम्यापासून ते २० व्या शतकाच्या सुरवातीपर्यंत आणि तिसरा कालखंड २० व्या शतकाच्या सुरवातीपासून भारतीय स्वातंत्र्यापर्यंत. ब्रिटिश येण्यापूर्वी भारतामध्ये प्रामुख्याने पाणीपुरवठ्याच्या विहिर, तलाव, कालवे या तीन महत्वपूर्ण सुविधा होत्या या तीन सुविधांच्या दृष्टिकोनातून ब्रिटिशांच्या यासंदर्भातील धोरणाचा आढावा घेता येईल.

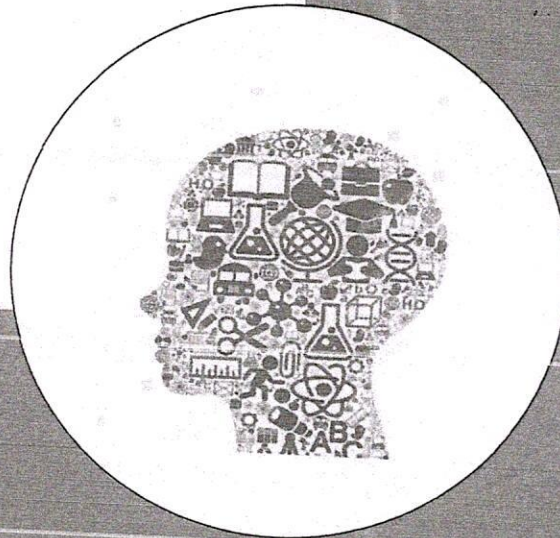

ISSN No 2347-7075

Impact Factor- 7.328

Volume-2 Issue-7

INTERNATIONAL JOURNAL of ADVANCE and APPLIED RESEARCH

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

86	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण कादंबरी		
87	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण साहित्य प्रवाह	डॉ. मनीषा आझाद नायकवडी	223-226
88	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण साहित्य प्रवाह	डॉ.निर्मला वसंतराव मोरे	227-229
89	जागतिकीकरण आणि दलित कविता	प्रा.आल्हाट श्रीकांत गोपीनाथ, प्रा.कोठावळ लक्ष्मण भिकाजी	230-233
90	जागतिकीकरण आणि दलित कवितेचे बदलते स्वरूप	डॉ.सुनील चंदनशिखे	234-237
91	जागतिकीकरण आणि बदलेला गावगाडा	प्रा. डॉ. शशिकला भीमराव रणदिवे	238-241
92	जागतिकीकरण आणि मराठी कविता	विनायक विलास सरदेसाई	242-244
93	जागतिकीकरण आणि महानगरीय साहित्य प्रवाह: कादंबरी	डॉ. सिंधू जयवंत आवळे	245-248
94	जागतिकीकरण आणि लोककला व लोककलावंत	भगवान बाळू लोखंडे	249-251
95	'जागतिकीकरण आणि श्रीकांत देशमुख यांची कविता'	प्रा.संतोष उध्दव पवार	252-253
96	जागतिकीकरण आणि स्त्रीवादी साहित्य प्रवाह	प्रा.हनुमंत गणपत निमसे	254-255
97	जागतिकीकरणाचा महानगरीय कवितेवरील प्रभाव	प्रा. श्रीमती वंदना शामराव खोराटे	256-258
98	जागतिकीकरणाचा वेध घेणारी कादंबरी : बांडगुळ आख्यान	प्रा.अंकुश भारत घुले	259-261
99	जागतिकीकरणानंतरची दलित कविता	प्रा. सौ. व्हसमने सुरेखा बसाप्पा	262-264
100	जागतिकीकरणावर मराठी दलित कवितेचा प्रभाव	प्रा.डॉ. राजश्री बंडोपंत पोवार	265-268
101	जागतिकीकरण आणि मराठी कादंबरी	प्रा. श्रीरंग अरविंद तराळ	269-272
102	मराठी नाटक आणि जागतिकीकरण	प्रा. मोहन बाबूराव चव्हाण	273-275
103	समकालीन पर्यावरण आणि १९९० नंतरचे मराठी नाटक	अमर शामराव सकटे	276-278
104	सुनील अवचार यांच्या कवितेतील ग्लोबल वर्तमान	प्रा.स्मिता कोंडिबा कालभूषण	279-281
		डॉ सुनिता रामचंद्र कांबळे	282-284

जागतिकीकरण आणि मराठी कादंबरी

प्रा. मोहन बाबूराव चव्हाण

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील, महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

ईमेल: chavanmohanb@gmail.com

प्रास्ताविक:

जागतिकीकरण ही साऱ्या जगाला व्यापून टाकणारी मोठी सामाजिक, सांस्कृतिक आणि आर्थिक घटना १९९० च्या सुमारास घडली. जागतिकीकरणाने सर्वसामान्यांचे जगणेच बदलून टाकले. मानवी जीवनासह संपूर्ण जगाच्या राहणीमानाला, विचारविनिमयाच्या व्यवहाराला नवा आयामच दिला. प्रत्येक व्यक्ती ही केवळ व्यक्ती नाही, तर ती ग्राहक आहे, असा समज दृढ करण्यामध्ये जागतिकीकरणाचा मोठा वाटा राहिला. व्यक्तीला ग्राहकाचे भूमिका अपरिहार्यपणे प्राप्त झाली. जास्तीतजास्त पैसे असल्याशिवाय आपण सुखी होऊ शकत नाही, असा विचार प्रत्येक व्यक्ती करू लागला. त्यातून सुखाची साधने मिळवणे हे जणू जीवनध्येय बनले. ज्यामुळे पारंपारिक विचारांना, नितीकल्पनांना हादरे बसू लागले. जागतिकीकरण, खाजगीकरण आणि उदारीकरण या मुळे सर्वसामान्य माणसांच्या जगण्याचा कायापालट होईल, सगळ्यांचा विकास होईल असे वाटत होते. प्रत्यक्षात मात्र तसे काहीच झाले नाही. हजारो वर्षे मातीत राबणाऱ्या भूमीपुत्रांच्या शेतजमिनी बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी काबीज केल्या. पाण्याचे स्रोत, जमीनी, जंगल यांवर त्यांनी ताबा मिळवायला. आणि आजपर्यंत या सगळ्याची राखण करणारे, या स्रोतांशी नैसर्गिकपणे जोडलेले लोक यापासून बाजूला फेकले गेले. मुक्त बाजारपेठ, ग्लोबल व्हिलेज, स्मार्ट सिटी या सारख्या दिखाऊपणा करणाऱ्या संकल्पनांनी सर्वसामान्यांना अचंबित केले. हे सर्व भौतिक बदल घडत असताना दुसऱ्या बाजूने मानवी जीवनात मूलभूत प्रश्न निर्माण होत होते.

उद्दिष्ट्ये:

१. जागतिकीकरणाचे स्वरूप समजून घेणे.
२. मराठी कादंबरीचे १९९० नंतरचे आशयसूत्र तपासणे.
३. आधुनिकीकरणामुळे मराठी समूहाच्या बदलत्या जीवनाचे कादंबरीत कशा प्रकारे चित्रण झाले आहे, याबद्दल थोडक्यात विमर्श करणे.
४. १९९० नंतर 'खाजगीकरण' अर्थात खाजगीकरण, उदारीकरण आणि जागतिकीकरण या संकल्पनांमुळे मराठी भाषिक समूहाच्या जीवनातील बदलांचा वेध घेणे.
५. मराठीतील ग्रामीण जीवनावर जागतिकीकरणाचा नेमका काय परिणाम झाला याचा शोध घेणे.
६. महानगरीय जीवनजाणिवा कादंबरीमधून कशा तऱ्हेने आविष्कृत झाल्या, याचा वेध घेणे.
७. जागतिकीकरणाच्या दाबामुळे कादंबरीचा आकृतिबंध बदलला का? हे तपासणे.

जागतिकीकरण आणि नवे प्रश्न:

१९९० साली भारताने गॅट करारावर सही केली. तेव्हापासून भारताच्या बाबतीत जागतिकीकरणाची प्रक्रिया अधिक गतिमान झाली. या जागतिकीकरणामुळे येत्या काही वर्षात भारत सुखी आणि समृद्ध होईल, शेतकऱ्यांनी पिकवलेला शेतीमाल, कारखान्यात निर्माण केली जाणारी उत्पादने जगभर पोहचतील. आणि बघता बघता आपल्या जगण्याचा कायापालट होईल. आपण सगळे सुखी होऊ, असे वातावरण निर्माण झाले. बहुतेक लोक स्वप्नमय चित्रे रंगविण्यात मशगुल झाले. उदारीकरण, खासगीकरण आणि जागतिकीकरणाच्या नावाखाली जगभरातील भांडवलदार देशांनी भारताच्या बाजारपेठांत हातपाय पसरायला सुरुवात केली. भांडवलदारांच्या माध्यमातून अमेरिका, जपान, चीन, रशिया या सारखी राष्ट्रे सर्व जगावर सत्ता गाजवण्यासाठी धडपडू लागली. यातून एक बाजारीकरणातील शितयुद्ध धुमसू लागले. याचा परिणाम म्हणून सर्वसामान्य व्यक्तीच्या बाबतीतील अर्थकारण, संस्कृती, राजकारण या गोष्टी बदलू लागल्या. मानवी जीवनात दहशतवाद नावाच्या नव्या संकल्पनेने प्रवेश केला. सर्वसामान्य माणसाचे रोजचे जगणे, मरणे, विचार करणे, प्रतिक्रिया देणे हे सर्व जागतिकीकरणाने अवगुठित केले.

गावखेड्यात ही मोठे बदल होऊ लागले. कृषि अर्थव्यवस्था कोलमडून पडली. परिणामी कुणब्याच्या आत्महत्येचे सत्र सुरू झाले. नव्या तंत्रज्ञानातील क्रांतीमुळे मजूर बेकार झाले. रोजगाराच्या संधी शेती उद्योगातून सेवा माहिती क्षेत्राकडे वळल्या. बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी उद्योगाऐवजी बँकिंग, इन्शुरन्स, मोबाइल, वीज, शोअर बाजार अशा क्षेत्रात आपली गुंतवणूक केली. सेवा या शब्दाचा अर्थच बदलला. काही वर्षात विमा, बँकिंग, सिनेमा, हॉटेल, रेस्टारंट, बांधकाम, व्यवस्थापन आदी क्षेत्रांना चांगले दिवस आले. समांतरपणे तंत्रज्ञान क्षेत्रात संगणक क्रांती होत होती. माणसाशिवाय काही कामे यंत्राच्या आधारे करता येतात याचा आत्मविश्वास भांडवलदारांना आला. मजूर कामगारांच्या नव्या प्रश्नांनी तोंड वर काढले. सामाजिक क्षेत्रावरही याचा प्रभाव होऊ लागला. दरम्यानच्या काळात मोठा विस्फोट होऊन टीव्ही वाहिन्या गावागावात पोहचल्या. रेडीओ, टिव्हीवरून सुरू असलेले प्रबोधन, मनोरंजन मागे पडून भडकपणाला महत्त्व येत गेले. प्रसारमाध्यमांवरील जाहिराती हा मानवी जीवनाचा अविभाज्य भाग बनला. टिव्हीवर बघितलेले सगळे काही आपल्याकडेही असायला हवे, ही इच्छा सर्वसामान्य माणसाच्या मनात बळावू लागली. यातून मग इच्छापूर्तीसाठी तो नैतिक दृष्ट्या कोणत्याही स्तरावर जाण्यास तयार झाला. कर्जबाजारी होऊन आपली स्वप्ने पूर्ण करणे त्याला खजिलपणाचे वाटेनासे झाले. दुसरीकडे खासगी उद्योगधंद्यांनी मोठमोठे कर्ज घेऊन बँका बुडवित निघू लागल्या. राजकीय व्यक्तींच्या घोट्याळ्याचे आकडे वाढले. कर चुकविण्याचे प्र. ण वाढले. शेतीशी निगडित सर्वच क्षेत्रातील अनुदान, शासकीय मदत संपुष्टात आल्यामुळे सर्वसामान्य शेतकरी एकाकी झाला. नगदी पिकांचेही भाव आंतरराष्ट्रीय बाजारामुळे पडू लागले. या सगळ्या बदलांचे आणि त्याच्या वेगाचे ज्ञान आकलनाच्या कक्षेत येईनासे झाले. त्यामुळे सगळीकडेच संप्रभाचे वातावरण निर्माण झाली. अशा या जीवनाचे समग्र चित्रण कादंबरीत कसे प्रतिबिंब झाले हे पाहणे, प्रस्तुत शोधनिबंधाचा उद्देश असेल.

Peer reviewed Journal

Impact Factor:7.265

ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

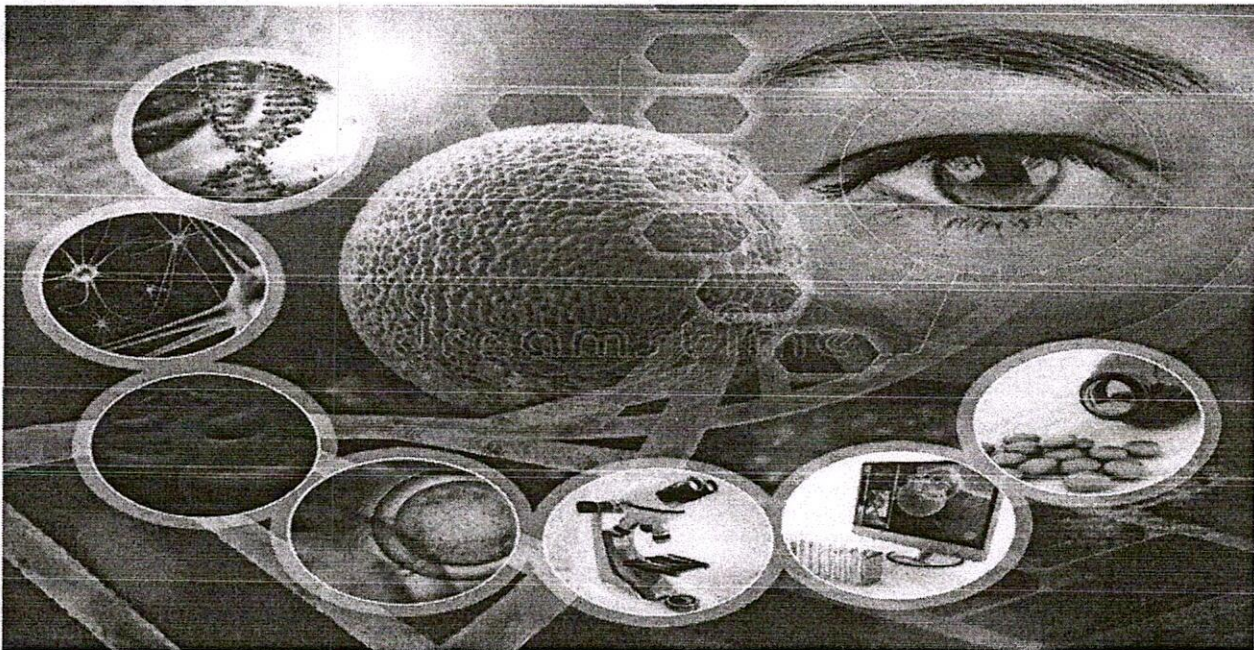
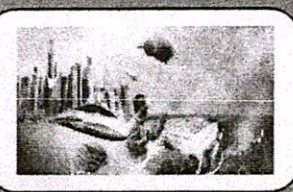
Multidisciplinary International Level Referred Journal

February-2022 Volume-13 Issue-7

Chief Editor

Dr. R. V. Bhole

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot
No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Address

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1	डिजिटल केंद्रीय अर्थसंकल्प- २०२२ : एक समष्टी अध्ययन सतीश अशीनाथ गोंडे	1-3
2	कोविड -१९ चा भारतीय अर्थकारणावर झालेल्या परीणामांचा अभ्यास : विशेष संदर्भ सन २०६-१७ ते २०२०-२१ डिके विनोद रमेश	4-9
3	राजर्षी शाहू महाराज व त्यांचे समाजसुधारणेचे विचार व कार्य प्रा. भुरके नागोराव संभाजी	10-12
4	आंतरराष्ट्रीय संबंधांचे बदलते स्वरूप प्रा.विलासराव लवटे	13-15
5	शिवराम जानबा कांबळे यांचे अस्पृश्योद्धाराचे कार्य डॉ. प्रदीप मोहन कांबळे	16-18
6	कोविड 19 ' कालावधीत इयत्ता नववीच्या विद्यार्थ्यांना बीजगणितातील बहुपदी आशयासाठी ऑनलाइन अध्यापनाच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास. डॉ प्रतिभा सदाशिव देसाई	19-23
7	२१ व्या शतकातील लक्ष्मण माने यांच्या वैचारिक साहित्यातून सामाजिक सांस्कृतिक व शैक्षणिक मूल्यविचार डॉ. एम. के. शिंदे	24-26
8	महाराष्ट्र राज्यातील नगरपंचायत निवडणुकीत महिलांचा सहभाग एक सामाजिक न्याय २०२१-२२ डॉ.संजय भास्कर तायडे	27-29
9	कृषि उत्पन्न बाजार समिती : कायदा व कार्ये प्रा. डॉ. बोर्डे जी. डी , मनिषा कृ. गोरडे	30-31
10	कोविड - 19 चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम एम. आर. हिवाळे, डॉ. एस. आर. चव्हाण	32-34
11	विद्यासागर नौटियाल के साहित्य में आंचलिकता डॉ. प्रशांत नलावडे, प्रा. अमोल मोरे	35-37
12	राजकीय नेतृत्व व लोकशाहीत नागरिकांची भूमिका अनिल निवृत्ती डगळे	38-42
13	डांग जिले में प्राकृतिक संसाधनों के प्रबंधन के माध्यम से आदिवासी लोगों के सामाजिक-आर्थिक परिवर्तन में स्वैच्छिक संगठनों के योगदान पर एक अध्ययन। श्री. भागवान सोलंकी, डॉ. दीपकभाई भोये	43-45
14	कोविड - १९ चा भारताच्या अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम Divate Priyanka Sahebrao	46-48
15	भारतातील कृषि मालाच्या किमान आधारभूत किंमती व उत्पादन खर्चाचा अभ्यास प्रा. डॉ. शिंदे .व्ही.जी , प्रा.ए.आर.दिघे	49-53
16	दलित कवयित्रींच्या कवितेतील 'माय' डॉ. रोहिणी सुधाकर जोशी	54-57

राजर्षी शाहू महाराज व त्यांचे समाजसुधारणेचे विचार व कार्य

प्रा. भुरके नागोराव संभाजी

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर.

प्रस्तावना : महाराष्ट्राच्या इतिहासामध्ये अनेक समाज सुधारक झाले आहेत. पण आपल्या शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक कार्याद्वारे बहुजन समाजाला जागृत करून त्याची सार्वगणिक क्षेत्रात प्रगती घडवून आणणारे प्रजाहितदक्ष छत्रपती शाहू महाराज होत. विचारपूर्वक स्विकारलेले सामाजिक व राजकीय तत्वाध्याबातीत कोणतीही तोडजोड न करता त्यांची अंमलबजावणी करण्यासाठी आवश्यक असलेले असामान्य धैर्य हे शाहू महाराजांच्या जवळ होते. या कार्यामुळेच त्यांचे केवळ कोल्हापूर संस्थानापुरते मर्यादित न राहता महाराष्ट्राबरोबर देशात लोकप्रिय झाले.

राजर्षी शाहू महाराज यांचा जीवन परिचय : शाहू भोसले (जून २६, इ.स. १८७४ - मे ६, इ.स. १९२२), छत्रपती शाहू महाराज, राजर्षी शाहू महाराज, कोल्हापूरचे शाहू व चौथे शाहू नावाने प्रसिद्ध, हे एक भारतीय समाजसुधारक व कोल्हापूर संस्थानाचे छत्रपती (इ.स. १८८४-१९२२ दरम्यान) होते. ब्रिटिश राजसत्तेच्या काळामध्ये सामान्य जनतेला न्याय मिळवून देण्यासाठी व बहुजन समाजाच्या सामाजिक उन्नतीसाठी या काळामध्ये शाहू राजांनी प्रयत्न केले, सामाजिक परिवर्तनाला गती प्राप्त करून दिली सनातनी वर्गाच्या विरोधाला न जुमानता त्यांनी दलित (अस्पृश्य) व मागासवर्गीय समाजाच्या विकासासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावली. महाराष्ट्राला तीन प्रमुख समाजसुधारकांचा वैचारिक वारसा लाभला असल्यामुळे या राज्यास "फुले-शाहू-आंबेडकरांचा महाराष्ट्र" असे म्हणतात शाहू महाराजांचा जन्म २६ जून इ.स. १८७४ रोजी कागल येथील घाटगे घराण्यात झाला. त्यांचे मूळ नाव यशवंत, त्यांच्या वडिलांचे नाव जयसिंगराव (आप्पासाहेब) तर आईचे नाव राधाबाई होते. पत्नी कोल्हापूर संस्थानाचे राजे चौथे शिवाजी महाराज यांच्या मृत्यूनंतर राजघराणे त्यांच्या पत्नी आनंदीबाई यांनी १७ मार्च १८८४ रोजी यशवंतरावांना दत्तक घेतले, व 'शाहू' हे नाव ठेवले. सन १८८९ ते १८९३ या चार राजव्रीदवाक्य वर्षांच्या कालखंडात धारवाड येथे शाहू महाराजांचा शैक्षणिक आणि शारीरिक विकास झाला. शिक्षण चालू असतानाच १ एप्रिल १८९१ रोजी बडोद्याच्या गुणाजीराव खानविलकर यांच्या लक्ष्मीबाई या मुलीशी शाहू विवाहबद्ध झाले. या वेळी त्यांचे वय १७ वर्षांचे होते आणि लक्ष्मीबाई वय १२ वर्षांहून कमी होते. २ एप्रिल १८९४ रोजी त्यांचा राज्यारोहण समारंभ झाला. राज्याभिषेक झाल्यानंतर इ.स. १९२२ सालापर्यंत म्हणजे २८ वर्षे ते कोल्हापूर संस्थानाचे राजे होते.

राजर्षी शाहू महाराज बालपण आणि शिक्षण :

इ.स. १८८५ मध्ये त्यांना शिक्षणासाठी राजकोट येथे पाठविण्यात आले. तेथे त्यांनी चार वर्ष शिक्षण घेतले. त्यानंतर ते कोल्हापूरला परतल्यावर धारवाड येथे शिक्षणासाठी गेले. तेथे सर एस. एम. क्रेजर यांच्या मार्गदर्शनाखाली राज्यकारभार, इतिहास, इंग्रजी भाषा इत्यादी विषयांचे शिक्षण घेतले. धारवाड येथे शिक्षण घेत असतानाच लक्ष्मीबाई यांच्याबरोबर एप्रिल १८९१ रोजी शाहू महाराजांचा विवाह झाला. शिक्षणक्रम संपल्यानंतर वयाच्या विसाव्या वर्षी २ एप्रिल १८९४ रोजी शाहू महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानच्या राज्यकारभाराची सूत्रे हाती घेतली.

छत्रपती शाहू महाराजांच्या कार्याची सुरुवात :

छत्रपती शाहू महाराजांनी अनेक उल्लेखनीय कामे केली सता व अधिकारांचा उपयोग संस्थानमधील सामान्य जनाध्या हितासाठी करण्याचा प्रयत्न केला. जाती संस्थेमुळे सामाजिक विषमता निर्माण झाली होती ती दूर करून दुर्बल घटकांना न्याय मिळावा यासाठी बहुजन समाजाचे नेतृत्व स्विकारले. २ एप्रिल १८९४ रोजी अधिकार ग्रहण करताना महाराजांनी आमचे प्रजाजन सदा सुखी व संतुष्ट असावेत. या हिताची एकसारखी अभिवृद्धी होवो, यासाठी सर्वोच्या उज्वल राजनिष्ठेची व सहकार्याची आम्हाला आवश्यकता आहे असे जाहीर केले. यातूनच महाराजांच्या मनात प्रजाजनाविषयी कावळा आहे हे स्पष्ट होते.

छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक कार्य :

छत्रपती शाहू महाराजांच्या एकूण कार्यात त्यांचे शैक्षणिक कार्य अतिशय महत्त्वाचे आहे. सामाजिक सुधारणेत शिक्षणाला महत्त्वाचे स्थान दिले. त्याकाळी बहुजन समाजात मैट्रिक उन्नतीण झालेली संख्या अल्प होती. खेड्यात शाळा सल्यामुळे बहुजन समाजावर अज्ञानाचा व अपश्रद्धेचा प्रभाव होता. अशा बहुजन समाजात ज्ञानाची ज्योत प्रचालित करण्याचे काम शाहू महाराजांनी केले. प्राथमिक शिक्षणापासून ते उच्च शिक्षणापर्यंत सोय उपलब्ध

February-2022

E-ISSN - 2348-7143

International Research Fellows Association's
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Issue 287

Multidisciplinary Issue

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

26	हिंदी के प्रचार-प्रसार में इलेक्ट्रॉनिक माध्यमों की भूमिका (रेडिओ तथा दूरदर्शन के संदर्भमें)	डॉ. रमेशकुमार गवळी	130
27	सोशल मीडिया : बदलता भारतीय परिवेश	डॉ. संगिता चित्रकोटी	135
28	विद्यार्थियों के जीवन में मराठी भाषा विषयक रुचि निर्माण करने में ग्रंथालयों की भूमिका	डॉ. वंदना जामकर	141
मराठी विभाग			
29	भारतीय आदिवासींच्या दैवत कथा	डॉ. अंजली मस्करेन्हुस	145
30	संत ज्ञानेश्वरांचा मानवताद	डॉ. मीनाक्षी पाटील	151
31	संत एकनाथांच्या भारूडातील फिरस्ते, भटके, उपेक्षित व बहुजनांचे चित्रण	डॉ. मधुकर बैकरे	155
32	प्राचीन चीन संस्कृतीमधील समाज जीवन	प्रा. एस. एस. मारकवाड	161
33	तडवी बोलीचे सामाजिकीकरण	रमजान तडवी, डॉ. उज्वला भोर	165
34	जोतीराव फुले : स्त्रीमुक्तीचे प्रेरक आंदोलन	डॉ. अनमोल शेंडे	169
35	'हिंदू: जगण्याची समृद्ध अडगळ' कादंबरीतील स्त्री विषयक चित्रण	प्रा. गौतम भालेराव	174
36	मराठी विज्ञानकथेतील स्त्री- पात्रचित्रण	डॉ. विलास धनवे	178
37	आंबेडकरवाद:समकालीन संदर्भ	डॉ. सुरेश वर्धे	181
38	नामदेव ढसाळांच्या कवितेतील आशय आणि विद्रोह	डॉ. धनराज माने	185
39	साहित्यिक डॉ. लीला गोविलकर यांच्या कविता लेखनातील प्रतिमा व प्रेरणा	शिवाजी शिंदे	189
40	अस्तित्व शोध्याचा प्रवास - 'संगेवर'	प्रा. विद्या सुर्वे-बोरसे	197
41	'समाज समता संघ आणि कौटुंबिक सहभोजने' - समाज परिवर्तनाचा उपक्रम	डॉ. किशोर काजळे	199
42	पुणे शहरातील निवडक ऐतिहासिक स्थळांची ऐतिहासिक चिकित्सा	डॉ. नामदेव रासकर	206
43	स्वातंत्र्यपूर्व काळातील मालेगाव येथील कापड उद्योग निर्मितीचा ऐतिहासिक आढावा	डॉ. संजय शेलार, सुभाष आहिरे	211
44	महाराष्ट्रातील शेतकरी आंदोलनात दबाव गटांची भूमिका : विशेष संदर्भ 'नाशिक ते मुंबई किसान लॉग मार्च'	रविराज वटणे	216
45	राजकीय नेतृत्व - महिलांचा सहभाग	डॉ. सुनिल चकवे	221
46	महाराष्ट्रातील पर्यावरणवादी चळवळ : बळीराजा धरण	डॉ. राहुल गोंगे	224
47	भारतीय अर्थव्यवस्थेतील रचनात्मक बदल आणि सर्वांगीण विकासाच्या दृष्टीने बदलाबाबतच्या अपेक्षा	डॉ. नीता वाणी	230
48	भारतीय अर्थव्यवस्थेपुढील समस्या - दारिद्र्य	प्रा. दशरथ पानमंद	236
49	केंद्रवर्ती अर्थसंकल्प (न्युक्लिअस बजेट) योजना	प्रा. कृष्णा पाडवी	239
50	१९६५ च्या भारत-पाकिस्तान युद्धात मालेगाव तालुका राष्ट्रीय संरक्षण नागरिक समितीचे आर्थिक योगदान	डॉ. संजय शेलार, सुभाष आहिरे	244
51	धुळे शहरातील इयत्ता ९ वी च्या विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयी व शैक्षणिक संपादनूक यांचा अभ्यास	डॉ. मीनाक्षी महाले	249
52	अध्ययन-अध्यापन आणि माध्यमाची भाषा	डॉ. राजेश्वर दुडूकनाळे	254
53	सातारा जिल्ह्यातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांचे मोबाईलद्वारे इंटरनेट वापराचे मूल्यमापन	डॉ. ए. बी. मुळीक, डॉ. एन. ए. पाटील	261
54	नाशिक जिल्ह्यातील राज्य व राष्ट्रीय स्तरीय स्पर्धेमध्ये खेळलेल्या कयाकिंग खेळाडूंच्या मानसिक ताणाचा तुलनात्मक अभ्यास	प्रा. सुहास वराडे	268

प्राचीन चीन संस्कृतीमधील समाज जीवन

प्रा. एस. एस. मारकवाड

सहाय्यक प्राध्यापक,
इतिहास विभाग

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला महाविद्यालय, सोलापूर

मोबा. क्र. ९७६३४१००८७

ई-मेल: santosh.marakwad1@gmail.com

चीन हा देश त्याची लोकसंख्या, भू-विस्तार, संस्कृतीचे प्राचीनत्व आणि इतिहासातील सातत्य या दृष्टींनी जगात वैशिष्ट्यपूर्ण देश आहे. आशिया खंडातील मोठा भू-प्रदेश व्यापलेला या खंडप्राय देशाचे हवामान आणि भू-रचना सर्वत्र सारखी दिसून येत नाही. अत्यंत थंड हवामानाचा उत्तरेकडील टापू, दक्षिणेकडे उष्ण कटिबंधातील हवामान, नद्यांची सुपीक खोरी, डोंगराळ प्रदेश, वैराण वाळवंटे आणि पठारे अशी विविधता आढळून येते. या भौगोलिक परिस्थितीचा चीनच्या संस्कृतीवर परिणाम झालेला आहे. विशेषतः दक्षिणेकडील हिमालय, पूर्वेकडील प्रशांत महासागर आणि उत्तरेस गोबीचे वाळवंट या नैसर्गिक बंधनांनी चीनला जगापासून अलिप्त ठेवले आहे. सिक्यांग, यांग्त्सी, होऊंगहो या तीन नद्यांच्या काठी चीनची प्राचीन संस्कृती निर्माण झाली.

पश्चिमेकडून अतिशय पुरातन काळी चिनमध्ये आलेल्या मंगोलियन वंशाच्या समाजाने चिनी संस्कृती निर्माण केली आहे. खुजा बांधा, चपटे नाक, उभट चेहरा, दाट केस, डोळ्यांची तिरकट रचना अशी काही लक्षणे चिनी माणसातही दिसून येतात. प्राचीन काळी नैसर्गिक तटबंदींनी या देशाचे संरक्षण केलेले असल्यामुळे या देशात फारसे वंशमिश्रण आढळून येत नाही.

प्राचीन इजिप्तप्रमाणे चीनमध्ये इतिहासाचे फारसे अवशेष आढळून येत नसले तरी चिनी लोकांनी आपल्या इतिहासाचे वर्णन फार पूर्वीपासून केलेले आहे. चिनी दंतकथेप्रमाणे चीनच्या इतिहासाची सुरवात तेरा दैवी सम्राटांच्या अठरा हजार वर्षांच्या कारकिर्दीत झाली. चिनी पुराणांत ख्रिस्तपूर्व ३००० पासून असलेल्या अनेक सम्राटांची नावे आढळून येतात. याकाळात सुवर्णयुग होते अशी दंतकथा आहे. तर पाश्चात्य विद्वानांच्या मते साधारणपणे इ.स. पूर्व १००० च्या सुमारास चिनी संस्कृती समृद्ध झालेली असावी. चिनी पुराणांमध्ये फू झी (Fu Hsi सामान्यतः इ.स.पूर्व २८५२) हा पहिला सुसंस्कृत सम्राट तर त्यानंतर आलेला शेन नुंग (Shen Nung) हा कर्तबगार होता. या सम्राटांनी चिनी जनतेला सुसंस्कृत आणि समृद्ध जीवन देण्याचा प्रयत्न केला.

त्यानंतर साधारणतः इ. स. पूर्व २३५७ च्या सुमारास दुसऱ्या ऐतिहासिक कालखंडास सुरवात झाली. इआओ व त्याच्या घराण्याची सत्ता इ.स. पूर्व १७६६ पर्यंत असावी. त्यानंतर शॅंग घराणे, चाऊ घराणे, सरंजामशाही काळ, हान घराणे, टाँग राजवंश आदिंच्या राजकीय कारकिर्दी झाल्या. शुंग राजवंश हा शेवटचा राजवंश असून इ. सन. १२७९ मध्ये शुंग राजाचा खून होऊन चीनमध्ये मंगोल सत्ता प्रस्थापित झाली. येथून पुढे चीनच्या मध्ययुगीन इतिहासाला प्रारंभ होतो.

चीनच्या प्राचीन सम्राटांनी आपल्या पदरी बाळगलेल्या सरकारी इतिहासकारांनी लिहिलेल्या इतिहासवर्णनात केवळ ऐतिहासिक घटनांचीच जंत्री नसून सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिक घटनांचाही उल्लेख येतो. प्राचीन चीनमधील सामाजिक जीवनात राजाला श्रेष्ठ स्थान असून, त्यांच्या मान्यतेनुसार राजा हा

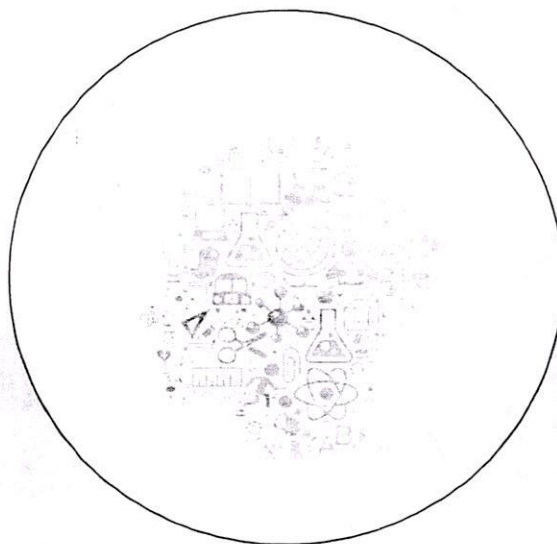
Mr. Jadhav B. G. 2021-22
Director of phy. Edu.

ISSN No 2347-7075

Impact Factor- 7.328

Volume-2 Issue-1

**INTERNATIONAL
JOURNAL of
ADVANCE and
APPLIED
RESEARCH**

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

CONTENTS

Sr No	Paper Title	Page No.
1	Emotional Stability among Teacher trainee of Educational Colleges Dr. Kisan Jijaba Shinde	1-4
2	Study of Social Adjustment of Sciences and Commerce Students Dr. Atul Tanaji Lakade	5-7
3	Usefulness Of 06 Weeks Physical Activity Training Programme On Flexibility Of Housekeeping Female Dr. Sushant Tanaji Magdum	8-10
4	Economics of Yoga Prof Deshmukh S.K.	11-12
5	Effect of Pranayama on Vital Capacity And Its Correlation With Performance In Sprint Event of Female Athlete Dr. Kiran Tukaram Chokakkar	13-14
6	A Geographical Study of Agricultural Productivity in Lower Sina Basin Dr. Amar Wakade	15-18
7	Sports & Physics Dr. Dattatraya Mahadeo Birajdar	19-20
8	Study of the problems of Teachers of Physical Education in the Covid-19 Mr Mahadeo Sadashiv Waghmare , Prof. Dr. Anil Gahininath kamble	21-23
9	Benefits of Yoga & Meditation during pandemic Dr. Umesh R. Sadegaonkar	24-27
10	Physics in Sports – A survey Jayashri Birajdar	28-30
11	Indian Government Policy regarding Sports Mr. Deshmukh Appasaheb Mallapa	31-33
12	Study of the effect of interval training & circuit training on physical fitness of sports event in athletics for girls in the Laxmibai Bhurao Patil Mahila Mahavidyalaya, Solapur Mr. Jadhav B.G.	34-36
13	Factors Affecting the Performance of College Girls Students in Sports of Rural Area Mr. Rahul Dilipkumar Magdum	37-38
14	Physical Education In Yoga And Fitness Mrs. Gulnar Md. Hanif Harkare	39-41
15	Contribution of Political leadership and Indian governments of sports Development Prof. Patil Pramod Jagannath	42-45
16	Benefits of Yoga in Sports Performance Prof. Yamagekar Vikram Sayaji	46-47
17	Effect of Interval Training on Development of Speed And Strength of Tribal Students of Telangana State Pulla Raghuvaran	48-49
18	Effect of Suryanamaskar on Trunk Joint Mobility of Teaching Faculty Smita Mahadev Kumbhar	50-52
19	Studies on importance of vegetables on rural sports player of Solapur district Dr. Siddharth K. Murumkar	53-54
20	Study of PHYSICAL FACTORS In Weightlifting Performance of State Level Weightlifters Vishal U. Salunkhe	55-60
21	The Geographical Study of Sports Facilities and Management in Solapur District of Maharashtra State Dr. Ankush Shankar Shinde, Shri Sudhakar Kambale	61-65
22	Physiological Benefits of Yoga in sports Dr. Suhas D. Yadav	66-69

Study of the effect of interval training & circuit training on physical fitness of sports event in athletics for girls in the Laxmibai Bhurao Patil Mahila Mahavidyalaya, solapur

Mr. Jadhav B.G.

Director of Physical Education Laxmibai Bhurao Patil Mahila Mahavidyalaya, Solapur

Introduction:

Physical Education is the part & parcel of education similarly; there is the weight-age to Physical fitness in life. Today we have noticed many changes in physical education. Some are conductive/ good & some bad. Critically, if we observe, it is found that there is tremendous change found in the attitude of players and parents. They think of the highest achievement Within a few months of practice & expected the excellent performance in the games. To win on high level it is needed to achieve the high quality skills and take the guidance based on scientific footing with continuous practice of games should be given importance. India, among other countries, has not the desirable progress & the achievement of players is not so for good. it is necessary for the development of sports & physical education to think the source of it. What are the reasons for these circumstances? there is requirement of critical study of it thousand years ago various kinds of game were not existed as play or game but as a skill in day to day life. The important factor the best achievement of city and town player's is the physical fitness. If it is studied scientifically there is the certainly of the development / progress in athletics. Player's should get the scientific training. Physical fitness does not enable the achievement of players but it saves time hard work required for the skills of training for games. Unless there is physical fitness. It will be the building built on weak base without it the practice in athletic games will be the drawback. When the player's come to know their supernatural. Qualities they will try their best in the games and use their abilities to get the grand success.

As the lecturer of physical education, he has made the planning and arrangement of games and also worked as an umpire. He has noticed the differences/ various experiences at city / inter collegiate / district National level. He has found the lack of physical fitness among the sports persons. Similarly, it is also important to have the need of the physical fitness of the players. This need is very important for a good player.

This survey based on the above things and it about physical fitness required to enhance the progress.

The need and importance of artical

1. There will be a good effect of Interval Training & Circuit Training on students from secondary schools.
2. It will be useful to hold the training camp of athletics for the Principal.
3. After giving the training of circuit and Internal Training & then taking the test of it for evaluation. The conclusions will be more useful.
4. The importance will be given for the fundamental physical fitness of students in town & city areas.
5. It will be beneficial for the games and physical fitness of players and also for the development of skills.
1. To enhance the performance of players in athletics. The Circuit Training and Internal training are the most important.
1. It is necessary to find the place of players at national & international levels of matches.
2. It is the most important to be the best (personal/group) for the guide.
3. It is very necessary for every child in the society to be a strong one.
4. It will be easy to guide the students.
5. To select the team, to make it the best one, it will be very easy method.
6. To know the physical fitness, this training method will be very useful.
7. The students will know their place on national and international level.

Objectives

1. To study the effects of Circuit Training and interval training on physical fitness.
2. To study the effects of training on performance in athletic competitions.

Mr. Jadhav B.G.

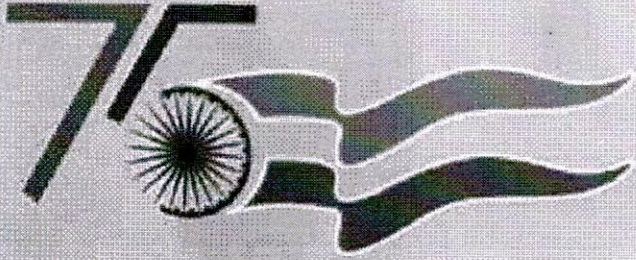

SJIF Impact Factor - 5.54

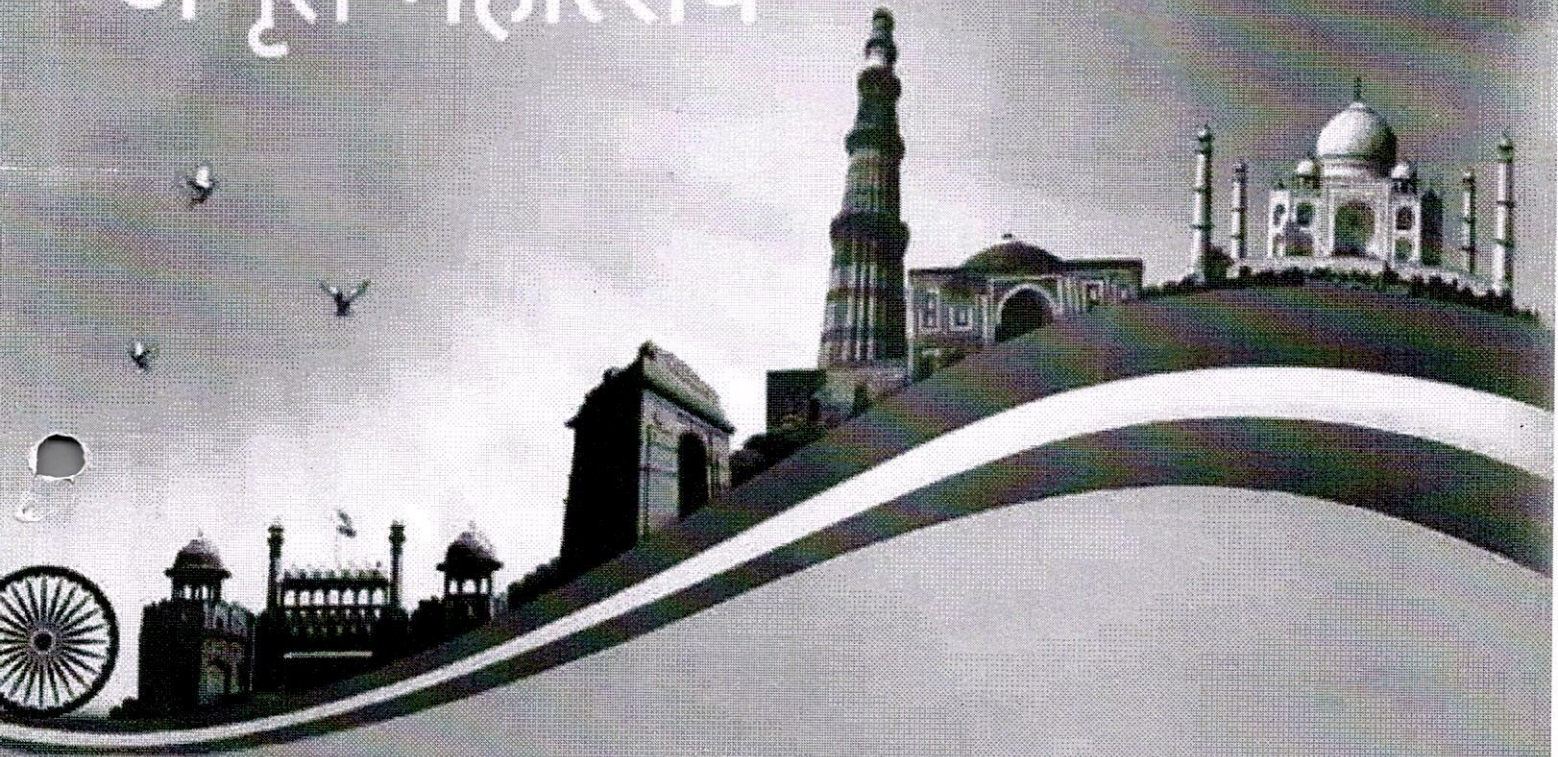
E- ISSN 2582-5429

AKSHARA

Multidisciplinary Research Journal
Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
January - March 2022 Volume 03 Issue III

अमृत महोत्सव

Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Pg.No
26	सुषम बेदी के उपन्यास साहित्य में नारी	सरला रामदास चिमणकर डॉ. राजेश वसंत भामरे	106
27	विद्य भाषा के रूप में हिंदी	डॉ. तडवी सैराज अन्वर	108
28	सुशीला टाकभरि के नाट्य साहित्य में दलित समाज जीवन	डॉ. कैलास अभिमन्यु आखाडे	110
29	फणीश्वरनाथ रेणु की कहानियों में ग्रामीण परिवेश का चित्रण	डॉ. जाधव ज्ञानेश्वर भाऊसाहेब	114
30	आधुनिक काळातील शिक्षण पद्धतीत होणाऱ्या समाजाभिमुख परिवर्तनात प्रसार माध्यमांच्या भूमिकेचे बदलते संदर्भ	संजय यशवंत बांबळे डॉ. यु. व्ही. बनाळे	117
31	पश्चिम महाराष्ट्रातील शेतमाल विक्री किंमत -समस्या आणि उपाय (2020-2021)	डॉ. एम. जी. थोपटे	123
32	सौ पुरुष असमानता आणि महिलांचे अधिकार	डॉ. साधना बी. जावळे	127
33	मानवाधिकार शिक्षण आणि महिलांचे सबलीकरण	प्रा. रजनी कानेकर (जोगे)	131
34	महाराष्ट्रातील जातीय व धार्मिक राजकारणाचे बदलते आधार	हनुमंत भगवान पाईक डॉ. आर. बी. शेजूळ	134
35	नेवासा तालुक्यात पर्यटन स्थळे एक परिचय	प्रा. डॉ. राधाकृष्ण जोशी	137
36	चित्रपट महिला लेखन	प्रा. पुरुषोत्तम प्रल्हाद महाजन प्रोफेसर शिरीष पाटील	143
37	'भागूस घाट' व 'लोकव' कवितांमधील समाजजीवन	डॉ. रागिणी चौधरी	147
38	खान्देशातील वीर गोगादेव महाराज जन्मोत्सव	प्रा. डॉ. मनिष रघुनाथ करंजे	150
39	वैदिक मूल्य जोपासणारे स्काऊट गाईड शिक्षण	प्रा. माधुरी देविदास पाटील	152
40	सुसंस्कृत राजकारणी - यशवंतराव चव्हाण	प्रा. डॉ. प्रदीप महादेव जगताप	158
41	जयंत नारळीकर यांच्या निवडक विज्ञान कार्यान्वयांच्या आशयाचा अभ्यास	अश्विनी अनिल पालवे	162
42	अर्धवेद प्राग्विज्ञानम्	डॉ. वसंत सिताराम शेकडे	166
43	अज्ञानाचा पथ मर्ग का तन्वीरी जापजा (उर्दू)	वेणुधरदाशः डॉ. शोख आफ़ाक अंजुम	174

January-2022

E-ISSN - 2348-7143

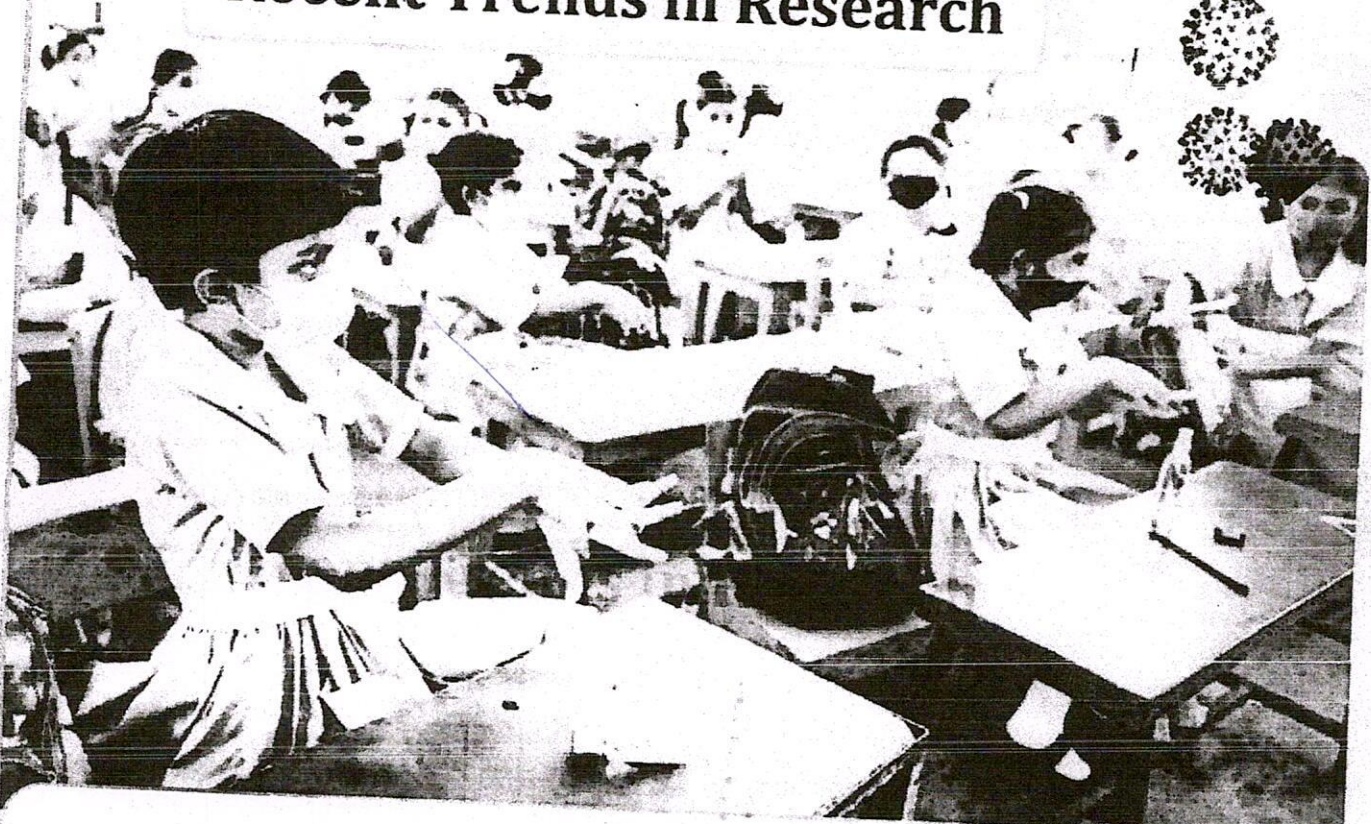
International Research Fellows Association's
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Issue 284

Recent Trends in Research

Chief Editor -

Dr. Dhondraji T. Dhanraj
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Pankaj B. ... Nashikroad (English)
... Kinwat (Hindi)
Dr. Bhurati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajiv Pawar, Goa (Konkani)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

51	डॉ. एम. एन. श्रीनिवास यांचे भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात योगदान	प्रा. नागोराव मुरके	270
52	नाशिक जिल्ह्यातील गिरणारे व परिसरातील मजुरांचे दैनंदिन व महिन्याचे स्थलांतर एक वार्षिक अभ्यास	डॉ. एम. पी. पगार	275
52	कोविड-१९ कोरोना विषाणू आजार-प्रभाव, परिणाम, धोरणात्मक हस्तक्षेपाची गरज - एक विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ. वंदना चौधरी	282
53	विवाहित व अविवाहित मुलामधील वैवाहिक अभिवृत्तीचा अभ्यास	बी. यु. पवार	288
54	خاکه نگاری کا ارتقاء، حاضر میں ہونے والی عہد تبدیلیاں	مقاله نگار:.	292

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

डॉ. एम. एन. श्रीनिवास यांचे भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात योगदान**प्रा. नागोराब संभाजी भुरके**

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील महिला

महाविद्यालय, सोलापूर.

मो.9921513214

Email-nagoraobhurke55@gmail.com

प्रस्तावना :

आपणास काय बनायचे आहे आणि ते कसे बनावे हे केवळ समाजशास्त्र अध्ययनामुळे कळते. असे अनेक पाश्चात्य विचारवंत व भारतीय समाजशास्त्रज्ञांनी विचार मांडले. मानव हा एक सामाजिक प्राणी आहे, अशी एका ओळीतच मानवाची वैशिष्ट्ये पूर्ण व्याख्या अँरिस्टॉटलयांनी केली. मानवाजवळ प्रगल्भ बुद्धीमत्ता, विचारशक्ती, पाठीचा कणा, दोन पायावर उभे राहण्याची क्षमता मानवाची शारिरीक वैशिष्ट्ये इतर प्राण्याहून अधिक श्रेष्ठ मानव ठरला. मनुष्याला एकटे राहणे आवडत नाही व ते शक्यही नाही. इतर मरनवाच्या संगतीत राहणे, विविध गरजांची पूर्ती करणे ही त्याची सहज प्रवृत्ती म्हणजेच सामाजिकता होय. यामुळे तो समुहप्रिय बनला. यातूनच सामाजिक संबंध निर्माण झाले असावेत. या सामाजिक संबंधाचे जाळे म्हणजेच समाज होय.

अठराव्या शतकात औद्योगिक क्रांती व १९व्या शतकात विज्ञानाचा उदय विकास झाला. फ्रेंच सामाजिक तत्वज्ञ ऑगस्ट कॉम्ट यांनी (Sociology) ही संज्ञा सर्वात प्रथम त्यांनी १८३८ मध्ये प्रकाशित झालेल्या पॉझिटिव्ह फिलॉसॉफी या ग्रंथात वापरली म्हणूनच त्यांना समाजशास्त्राचे जनक मानले. समाज म्हणजे समाजाविषयीचे मामान्य विज्ञान आहे. तार्किक आणि सुव्यवस्थित पद्धतीद्वारे निर्माण झालेली ज्ञानाची रचना म्हणजे विज्ञान होय. समाजशास्त्र ही समाजाविषयीच्या ज्ञानाची रचना आहे. समाजशास्त्रीय ज्ञान हे सुव्यवस्थित आणि वस्तुनिष्ठ पद्धतीवर आधारलेले असते. समाजशास्त्र मानवी वर्तनाच्या सर्व पैलूंचा अभ्यास केला जातो. कोणती घटना कोणत्या घटनेमुळे घडली हे जाणून घेण्याचा प्रयत्न म्हणजे ज्ञान प्राप्ती होय. घटनातील नियमितपणा शोधून काढता येतो. त्यासंबंधी नियम प्रस्थापित करता येतात. त्यामुळे समाजशास्त्र हे देखील शास्त्र हे आहे असा विचार कार्ल पिअरसन मांडला.१

डॉ. जी. एस. धुर्य, आर. के. मुखर्जी, एन.के.बोस आणि डी.पी. मुखर्जी या आधुनिक समाजशास्त्रज्ञ आणि मानवशास्त्रज्ञांनंतर देश विदेशात ज्यांची सर्वाधिक चर्चा केली त्यामध्ये एम.एन. श्रीनिवासाचे स्थान अग्रगण्य म्हणजे शिरोभागी आहे. आपण त्यांच्या समाजा नवमानववंशशास्त्र यावर लिहिलेल्या विचारांचा आढावा घेणार आहोत. प्रो.श्रीनिवास यांनी समाजशास्त्र व मानवशास्त्राच्या क्षेत्राचा पाया घातला. त्यांनी आपल्या पीएच.डी. च्या शोध प्रबंधासाठी दक्षिण भारतातील कुर्ग लोकांचा अभ्यास केला. या अभ्यासाच्या आधारे दक्षिण भारताच्या कुर्ग लोकांचा धर्म आणि समाजनाश्रुचे प्रथम (१९५२) पुस्तक प्रकाशित केले. प्रकाशना नंतर ताबडतोब त्यांची समाजशास्त्र व मानवशास्त्राच्या क्षेत्रामध्ये जगात ओळख झाली. या पुस्तकामध्ये त्यांनी जाती - पदक्रम, आंतरजातीय संबंधा बरोबर धार्मिक कर्म काण्डावर प्रकाश टाकला आहे आणि त्याला सामाजिक सत्याच्या स्वरूपात प्रकट केले आहेत. या अभ्यासाच्या आधारावर त्यांना ब्रिटिश अकादमीच्या अध्येता वृत्ति (फेलोशीप) देऊन सन्मानित आले. त्या नंतर अनेक अभ्यासकांनी श्रीनिवासयांचे

THE CHALLENGES OF WOMEN LEADERSHIP AND MANAGEMENT IN INDIA

Mrs. Kodam Aruna Govardhan

Laxmibai Bhaurao Patil Mahila, Mahavidyalaya, Solapur

Dist. - Solapur- 413005

Email- arunagkodam@gmail.com

Abstract

The paper discusses on the challenges of women leadership and management in India. Leadership is an important function that helps to direct an organization's resources for improved efficiency and the achievement of goals. Efficient leaders guide the organization, motivate and provide clarity of purpose. Leaders set a direction, create vision and align people to fulfill the goals. Leaders also build new relationships and structures. Women roles more power and influence in the business world because they bring with them fresh ideas and innovation. And it is said that women leadership is inclusive, encourages participation and shares information and power with those she leads. Women leader who led the company have better financial results. It is no more to surprise that women's leadership and participation in the organization are essential for the country's economic development. In spite of all this the women leaders are facing wide range of challenges in management. As the women still try to reach the top, but they are faced with a range of challenges which the male CEO counterparts don't have an understanding of. That's why it is the main drawback which prevents many women from achieving their goal of becoming a leader in the organization and decreasing their ability to get ahead in business. The present study aims to highlight the challenges and future direction of women leadership in India.

Keywords: Leadership, Leader, Management, Organization, Challenges.

Introduction

Irrespective of the size and functions every organization needs a leader. A country without leadership is anarchy, a society without leadership is a violent and dangerous place to live and a leaderless organization is a "muddle of men and machine". The leader explains the vision and mission of the organization and how to achieve it. Leadership is one of the important function of management which helps to direct an organization's resources for improve

